

DIA LEKVERMENGING EN
TAALONTWIKKELING

PROEWE VAN
AFRIKAANSE TAALGEOGRAFIE
DEUR

S. A. LOUW

A. A. BALKEMA
KAAPSTAD · AMSTERDAM
1948

439.367

LOU

DIALEKVERMENGING EN TAALONTWIKKELING

Aan my Vrouw.

DIALEKVERMENGING EN TAALONTWIKKELING

PROEWE VAN
AFRIKAANSE TAALGEOGRAFIE

DEUR
S. A. LOUW

A. A. BALKEMA
KAAPSTAD · AMSTERDAM

1948

*Uitgegeef met ondersteuning van die Nasionale Raad vir Sosiale Navorsing.
'n Deel van die oplaag is opgeneem in die "Bijdragen en Mededeelingen der
Dialecten-Commissie van de Koninklijke Nederlandsche Akademie van
Wetenschappen te Amsterdam".*

VOORWOORD

Hierdie werk het gedurende die oorlogsjare tot stand gekom en is reeds in 1945 voltooi. Dit sal op meer as een punt dus nog die gebreke van die tyd dra, toe 'n mens genoodsaak was om te ploeg met die osse wat jy het. Dit word nou langamerhand weer moontlik om gegewens te bekom waarsonder ek by die skrywe van hierdie boek moes klaarkom. Tog het ek besluit om dit onveranderd te laat verskyn: as 'n mens eers begin verander en aanvul, sal die publikasie nog baie lank moet uitgestel word. Hierdie werk bied ook nie die resultate van 'n voltooide ondersoek aan nie: die taalgeografiese metode open maar altyd weer nuwe vergesigte.

Om die uitgawe hiervan moontlik te maak, was dit nodig om die koste so laag moontlik te hou. Waar enigsins moontlik, verwys ek dus na 'n vorige publikasie, nl. *Taalgeografie* (van Schaik, 1941), selfs waar ek nou graag meer informasie sou wil gee. Die vraelys waarmee die stof vir die taalkaarte ingesamel is, verskyn daar op bl. 77. Oor die insameling van die stof en die verwerking daarvan sowel as oor die betroubaarheid van die informasie verwys ek daar na Hoofstuk IV. Wat betref die aantal vraelyste wat ingekom het en die verspreiding van die gegewens oor die gebied: daarvan gee die „oop” kaart (vgl. Hoofst. V, par. 9) die beste informasie, sodat ek dit nie noodsaaklik ag om verdere ruimte hieraan af te staan nie. Wel is daar na die verskyning van *Taalgeografie* nog heelwat stof ingesamel waarvan in hierdie werk gebruik gemaak is, maar dit sou te veel kos om die kaart te wille van die nuwe gegewens weer oor te druk. 'n Aantal „oop” kaarte wat in die manuskrip voorgekom het, word dus weggelaat, nl. *meul, nōi* (geliefde), *laag, Appelderliefde*, en daarvoor word na *Taalgeografie* verwys.

Die kaarte vir *stinkblaar* en vir die wisselvorme wat gebruik word by die *aankeer van osse* word wel hier bygevoeg, hoewel hulle reeds verskyn het in *Die Kultuurgeskiedenis van die Afrikaner* (Deel II). Hiervoor my besondere dank aan die Nasionale Pers, Kaapstad, wat so vriendelik was om die matryse aan my af te staan. Die artikel waarby die kaarte verskyn het, nl. *Die Ekspanie van Afrikaans* is 'n verkorting van hoofstuk VI uit hierdie boek. Die gedeeltes wat in die artikel weggelaat moes word, is egter van wesenlike belang; daarom is die hoofstuk hier volledig opgeneem.

Pretoria, 12 Mei 1948.

S. A. LOUW.

INHOUD

INLEIDING	9
HOOFSTUK I. <i>Dialekvermenging en Taalontwikkeling</i>	12
1. Taalontwikkeling deur verbroekeling en gelykmaking	12
2. Vermenging langs die dialekgrense	13
3. Langs die verkeersweë	13
4. In groot stede	15
5. In Nedersettingsgebiede	16
6. Die Herkomsvraagstuk van die Duitse nedersettings	18
7. Die nedersettingsdialek as taalhistoriese eksperiment	20
8. Die tyd en omvang van die ontwikkeling in nedersettingsgebiede	22
HOOFSTUK II. <i>Die ontstaan van die Duitse nedersettingsdialek in Franztal, Joego-Slawië</i>	26
1. Oor die omstandighede waaronder nedersettingsdialekte tot stand kom	26
2. Die voorgeskiedenis van Franztal	26
3. Die taal van die oorspronklike koloniste	27
4. Vermenging van die oorspronklike verskeidenheid	28
5. Die duur van die ontwikkeling	30
HOOFSTUK III. <i>Die omvang van die ontwikkeling van die dialek van Franztal</i>	32
1. Die gegewens	32
2. Die infinitief en gerundium	32
3. Gevolgtrekking op grond van die infinitief	33
4. Die verlede deelwoord	36
5. Die uitgange -e en -en by die vervoeging en verbuiging	38
6. Algemene opmerkinge	39
7. Dialekvermenging in die nedersetting Kistormàs	41
8. Ander dergelike gevalle	42
9. Algemene beginsels	43
HOOFSTUK IV. <i>Opmerkinge oor die geografiese metode van taalondersoek en die geskiedenis van Afrikaans</i>	45
1. Aansluiting by die vorige hoofstukke; 'n Nederlandse Taalatlas en die studie van Afrikaans	45
2. Oogmerke	46
3. Die taal van die Afrikaanse stamouers	48
4. Die eerste probleem: oor die bydrae van die verskillende stamouers	48
5. Die tweede probleem: die rekonstruksie van die sewentiende-euse dialekte	49
6. Nogeens oor 'n Nederlandse Taalatlas vir Suid-Afrika	51
7. Afrikaans as „Nedersettingsdialek”	52
8. Taal en dialek	53

9. Leersame voorbeelde	54
(a) Informatief	(e) 3de pers. ekv.
(b) Verlede deelwoord	(f) 1ste pers. mv.
(c) 1ste pers. ekv.	(g) 2de pers. mv.
(d) 2de pers. ekv.	(h) 3de pers. mv.
10. Aanknopingspunte en wisselvorme	61
11. Die voortbestaan van taal deur herhaling en oorlewering	64

HOOFSTUK V. Moontlikhede wat die geografiese ondersoek van Afrikaans in die vooruitsig stel

1. Inleiding	67
2. Gevestigdheid van die bevolking	67
3. Afrikaans as voortsetting van die Nederlandse volkstaal	68
4. Nuwe gewestelike verskille in Afrikaans	69
5. Is die geografiese metode van taalondersoek in S.A. die moeite werd?	70
6. Wat histories op mekaar volg, kan geografies naas mekaar aangetref word	71
7. Deurmekaarskommeling van die bevolkingselemente	74
8. Grenslyne	75
9. Grenslyne, relikte en voorposte; die <i>meul</i> -kaart	78
10. Kaart II: <i>nôï</i> (geliefde)	80
11. Betekenisdifferensiering; Kaart III: <i>nôï</i> (meesteres)	81
12. Kaart IV: <i>laag</i> (Die stoel moet hoër wees, hy is so te <i>laag</i>)	82
13. Kaart V: <i>laagte</i>	82
14. Oor die vertroubaarheid van die grenslyne	83

HOOFSTUK VI. Oor die ontwikkeling van Afrikaans en sy uitbreiding oor die spraakgebied

1. Die Bakermat van Afrikaans	86
2. Wanneer het Afrikaans sy beslag gekry?	87
3. Van Nederlands tot Afrikaans	87
4. Die uitbreiding van die volksplanting	89
5. Twee nuwe (verkeers)gebiede	90
6. Die uitbreiding oor die berge na die binneland van die Kaap	91
7. Die ekspansie van die kerngebied	93
8. Behoudende invloed van die kultuurharde	95
9. Onsekerheid as gevolg van verwarring	96
10. Die Groot Trek	98

OPSOMMING 102

LYS VAN AANGEHAALDE WERKE 104

BYLAE I. Die veertig sinne van Wenker 106

BYLAE II. Alfabetiese en sistematiese lys van plekname 103

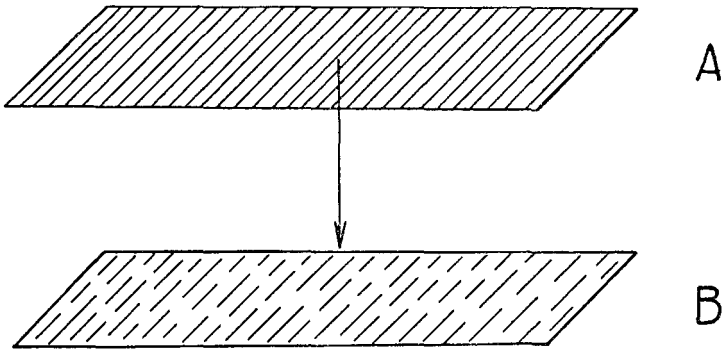
1. Transvaal: A. Alfabeties	109
B. Sistematies	113
2. Kaapprovinsie: A. Alfabeties	117
B. Sistematies	125
3. Oranje-Vrystaat: A. Alfabeties	133
B. Sistematies	135
4. Natal A. Alfabeties	137
B. Sistematies	138

BYLAE III. *Kaarte.*

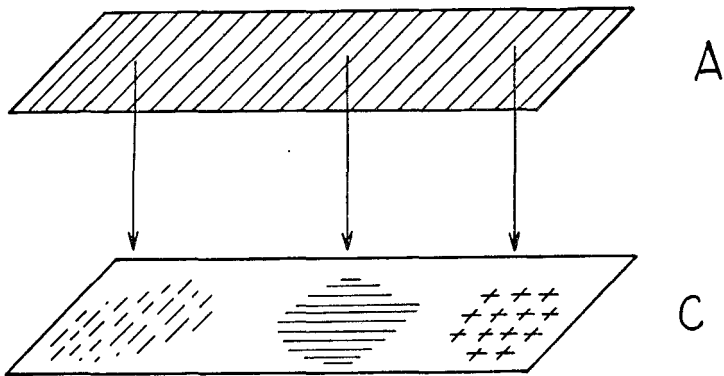
- I. Grenslyn *meul/meule*.
- II. Grenslyne: (a) *nôi/nooi* (geliefde).
(b) *nôi/nooi* (meesteres).
- III. *Nôi* (meesteres).
- IV. Grenslyn *laag/leeg*.
- VA. *Laagte*.
- VB. Grenslyn *laagte/leegte*.
- VIA. *Desember*.
- VIB. Grenslyn *Desember/Deetseember*.
- VII. *Hôi-hôi*. (By die aankeer van osse).
- VIII. Stinkblaar.
- IX. Uitbreiding van die Kaapkolonie tot 1800.
- X. Werkkaart.

INLEIDING.

Om die ontwikkeling van 'n taal, geografies beskou, te verduidelik, kan 'n mens gebruik maak van De Saussure se voorstelling (*Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, bl. 238). Veronderstel dat 'n taalgebied op 'n bepaalde tydstip eenvormigheid vertoon ten opsigte van 'n sekere taalverskynsel, dan vind die ontwikkeling nie so plaas nie:

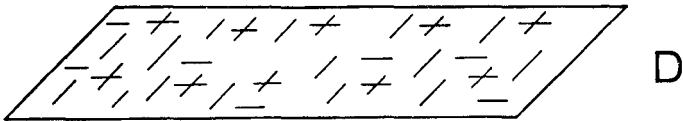
maar wel soos volg:

Dit wil sê, die bepaalde verskynsel sal nie oor die hele taalgebied meteens dieselfde ontwikkeling deurmaak nie. Sodra bv. 'n woord verander, kry ons 'n verbrokkeling van die taalgebied ten opsigte daarvan: naas een of meer nuwe vorme kan die oue ook nog in bepaalde gebiede bly voortbestaan.

Wat Afrikaans betref, sal ons as uitgangspunt wil neem die taaltoestand aan die Kaap gedurende die eerste jare van die volksplanning. D.w.s. ons wil heel voor begin om sodoende 'n volledige beeld van die ontwikkeling van die taal op Suid-Afrikaanse bodem te kry.

Hierdie uitgangspunt sal nie 'n toestand wees soos wat in fig. A voorgestel word nie: die taal van die eerste koloniste aan die Kaap het geen eenheid uitgemaak nie, wat te sê nog eenvormigheid. Ons stamouers was uit verskillende lande afkomstig en hoewel die Hollandse element die sterkste was, sal ook hulle taal geen eenvormigheid vertoon het nie: hulle was afkomstig uit verskillende dialektgebiede. Aan die Kaap is daar dus van die begin af al verskillende taalvorme deurmekaar gegooi, waarvoor ons geen geografiese grense sou kon trek nie. Dit sou soos volg voorgestel moet word:

Dit moet dan die uitgangspunt wees versoer dit die lotgevallen van die taal op Afrikaanse bodem betref: inderdaad geen eenvoudige stand van sake om mee te begin nie. Dat so'n toestand moet voortduur, sou in stryd wees met die wese van taal, waarvan die eerste vereiste om aan sy doel te beantwoord, algemene verstaanbaarheid is binne die gebied van gedurige omgang. Sterk uitgesproke verskille in die taal kan net voortbestaan waar die sprekers nie in daelike omgang met mekaar verkeer nie. In gevestigde gemeenskappe vind ons die verskille dus veral by die verskillende sosiale lae of groepe en die verskillende verkeersgebiede. Waar die omgang beperk is, kan verskille in die taal ontstaan en voortbestaan, maar die teenoorgestelde is die geval binne 'n gebied van noue sosiale verkeer (daelike omgang) waar 'n uitwisseling van die taalmateriaal gedurig kan plaasvind.

Daarom sal die toestand aan die Kaap wel nie lank gebly het soos in D voorgestel nie. Die gemeenskap was klein en in die gedurige omgang sal die opvallendste verskille in die taal waarskynlik al gou afgeslyt het, sal daar 'n vinnige proses van uitskakeling en gelykmaking plaasgevind het. Eienaardighede wat swak verteenwoordig was, sal al gou verdwyn het, sodat ons vandag geen spore van hulle meer in ons taal sal terugvind nie. Andere het langer bly voortbestaan en sommige dialektiese afwykinge wat die taal van ons stamouers gekenmerk het, het aan die Kaap bly voortbestaan totdat die Hollandssprekende gemeenskap daar nie meer net een min of meer geslote groep uitgemaak het nie, maar reeds begin uiteenval

het en daar dus plek was vir die voortbestaan van meer as een taalvorm naas mekaar.

As die uiteensetting hierbo juis is, sal hierdie ontwikkeling dus ten nouste saamhang met die verandering van Nederlands tot Afrikaans; sal dit moet saamval met die tydperk van die ontstaan van die nuwe taal in Suid-Afrika. Of dit wel die geval is, is nog 'n vraag waarby ons breedvoerig sal moet stilstaan. Op hierdie punt loop die meninge van persone wat hulle besig gehou het met die vraagstukke wat die Afrikaanse taalgeskiedenis oplewer, immers baie uiteen. As ons wil vasstel watter hooffaktor (of faktore) verantwoordelik was vir die ontstaan van Afrikaans, sal dit al veel help as ons kan vasstel *wanneer* die nuwe taal sy „draai” gekry het en *waar* die ontwikkeling plaasgevind het. Oorsaak (oorsake), tyd en plek: hierdie drie hang nou saam; laasgenoemde vereis in eerste instansie die aandag van die taalgeograaf, maar vanself sal hy dan ook met die ander twee te doen kry.

Die proses van uitskakeling van wisselvorme was egter nie die enigste kenmerk van die ontwikkeling van Nederlands tot Afrikaans nie: daar was in die ontwikkeling ook ander faktore in die spel, soos die inwerking van aangeleerde Nederlands van die vreemdelinge en van ander tale. Daarom lyk dit my nodig om eers 'n beeld te probeer vorm van die ontwikkeling van taal as gevolg van dialekvermenging. Veral sal ons moet soek na ander voorbeelde met 'n eenderse uitgangspunt, d.w.s. waar dit soos in fig. D voorgestel kan word, maar waar met die genoemde ander faktore nie rekening gehou hoef te word nie. Op hierdie wyse toegerus met 'n kennis van die proses van dialekvermenging, behoort mens in staat te wees tot 'n beter benadering van die vraag na die moontlike rol wat dit in die geval van Afrikaans kan gespeel het. Nie met die doel om die een of ander teorie oor die ontstaan van Afrikaans te probeer ondersteun nie¹⁾: al is daar ook eenstemmigheid ten opsigte van die faktor wat in 'n bepaalde geval die hoofrol gespeel het, dan is dit nog nie altyd duidelik hoe die proses in die werklikheid plaasvind nie. Maar hierby word breedvoeriger stilgestaan in hoofstuk IV. In die eerste drie hoofstukke sal na algemene beginsels gesoek word. In die hoofstukke wat oor Afrikaans self gaan, sal dit telkens blyk waarom hierdie eerste hoofstukke onontbeerlik was.

¹⁾ Soos die teorie van taalvermenging van Joh. Wittmann, uiteengesit in sy boek: *Die sprachgeschichtliche Entwicklung des Deflexionstypus im Afrikaans*. Phill. Diss. Bonn, 1928.

HOOFSTUK I.

DIALEKVERMENGING EN TAALONTWIKKELING.

1. *Taalontwikkeling deur verbrokkeling en gelykmaking.*

Die verkeer word vandag as 'n belangrike faktor in die ontwikkeling van die taal beskou. Dit beteken eenvoudig dat die ontwikkeling dáár plaasvind waar die groots moontlike kontak tussen die sprekers van verskillende dialekte bestaan, waar die geleentheid vir uitruiling van taalmatêriaal dus geskep word. Taalontwikkeling geskied immers vir 'n groot deel deur die twee teenoorgestelde prosesse, nl. verbrokkeling en gelykmaking. Vgl. bv. by Schuchardt (*Brevier* bl. 260): „Die Sprachentwicklung besteht aus Divergenz (Spaltung) und Konvergenz (Ausgleich); die eine folgt dem Triebe individueller Betätigung, die andere befriedigt das Bedürfnis nach Verständlichkeit”.

Hier hou ek my net besig met die tweede, en meer bepaald met die gelykmaking tussen lokale taalverskille.

Hierdie uitruiling kan egter ook geskied sonder 'n noemenswaardig lewendige verkeer, nl. waar die verskillendsprekendes op 'n ander wyse as deur die grootverkeer met mekaar in aanraking kom. Die verkeer is dus eintlik maar die middel wat die ontwikkeling moontlik maak, nie die faktor self nie; dit is maar net die middel waardeur die sprekers met mekaar in kontak gebring word, waardeur die eintlike faktor in werking gebring word, nl. die vermenging van verskillende spreekwyses.

Hierdie faktor kan ook, soos gesê, op ander maniere in werking kom, sonder 'n noemenswaardig lewendige grootverkeer, sodat die verkeer as middel nie so duidelik na vore tree nie. Dit is nl. waar 'n verskil in spreekwyse al by die naaste bure op te merk is. Dit kry ons in eerste instansie in die grensgebiede, langs die dialekgrense of in die grenssoones. Hier is die verskille tussen dialekte die geringste, hier merk die mense nouliks dat hulle verskillende dialekte praat, met die gevolg dat daar 'n onbewuste invloed van die een op die ander uitgaan. Dit is hier waar beïnvloeding of vermenging die maklikste kan plaasvind, want die verskil in taal is nie so groot dat dit die omgang tussen die mense kan teenwerk nie¹⁾).

Orals waar die omgang tussen verskillendsprekendes dan op hierdie wyse moontlik gemaak of selfs bevorder word, vind daar dus

1) Vgl. ook Kurt Wagner: *Deutsche Sprachlandschaften*, bl. 43.

dialekvermenging plaas: langs die dialekgrense (of in die grensgebiede), in die groot stede waar mense uit verskillende gebiede saamkom, langs die verkeersweë en in nedersettingsgebiede.

2. Vermenging langs die grense.

Hier sou mens 'n groot mate van uitruiling verwag omdat die afwykinge in die taal hier naasmekaar lê. Tog sal dit, om twee redes, vir ons doel nie veel stof oplewer nie. Ten eerste loop die dialekgrense gewoonlik langs 'n lyn waar die onderlinge verkeer taamlik tot stilstand gekom het, waar die mense aan weerskante van die dialekgrens nie veel kontak met mekaar het nie, ten spyte daarvan dat hulle naby mekaar woon. As dit nie die geval is nie, sal die grens immers baie gou verskuiwe. (Vgl. *Taalgeografie*, bl. 29). Ten tweede het ons langs die dialekgrens in die reël net te doen met twee vorme vir elke taalverskynsel wat 'n afwyking vertoon. Waar die stryd dus net tussen twee vorme gevoer word, kom die gelykmaking (behalwe in enkele gevalle van samesmelting tussen die twee vorme²⁾ daarop neer dat een van die twee die oorwig kry, m.a.w. dat die grens verskuiwe word in 'n bepaalde rigting. Hoe lewendiger die verkeer op 'n bepaalde punt is, hoe vinniger verskuiwe die grens dan op daardie punt. Daarom tref ons die verskynsel aan dat die grenslyn tussen twee taalvorme 'n skerp uitloper vorm al langs die verkeersweë, soos in die volgende paragraaf sal aangetoon word. Wat hieruit te leer val, is die duidelike bewys dat die verandering van die toestand in die taal — die ontwikkeling deur gelykmaking — die vinnigste plaasvind waar die verskillendspreekende persone die meeste met mekaar in aanraking gebring word.

3. Langs die Verkeersweë.

Hier is dit waar die sprekers uit verskillende dialekgebiede gedurig met mekaar in aanraking kom. Taalvorme wat 'n ekspan-siewe neiging vertoon, d.w.s. waarvan die gebied aan die uitbrei is, het hier die geleentheid om die nuwe gebied binne te dring. Tot taamlik ver langs die verkeersweg kry sprekers die nuwe vorm te hoor, wat om die een of ander rede bo hulle eie verkies word. Die proses is betreklik eenvoudig: uit die taalvorme wat die sprekers hoor, word die bepaalde vorm gekies wat die meeste gehoor word of wat kenmerkend is van die taal van die navolgenswaardigste sprekers. Daar vind in die meeste gevalle geen verwarring (of vermenging) van taalvorme plaas nie, en al wat ons hierin interesseer, is die aanskoulike wyse waarop die taalkaarte aandui watter

²⁾ Vgl. bv. Kurt Wagner: *Deutsche Sprachlandschaften*, bl. 33;
Bernhard Martin: *Die deutsche Volkssprache*, bl. 104.

verband daar bestaan tussen die faalontwikkeling en die intensiteit van die verkeer, tussen uitwisseling van taalvoorrade en die mate van lewendigheid in die omgang tussen verskillendsprekendes.

Hier en daar kom dit wel tot 'n samesmelting tussen twee vorme (vgl. par. 1) en waar die geval die moontlikheid daarvoor bied, kan die „verbeelding van het volk, dat steeds zijn woorden wil begripen en uit elkaar houden” ook 'n rol speel in die proses van vermeniging en gelykmaking langs die dialekgrense. (s. Blancquaert: *Romaansche Dialectologie*, N.Tg. XVI, 131).

Die Ryn vorm 'n besonder lewendige verkeersweg wat die Hoogduitse, Middelduitse en Nederduitse taalgebiede verbind. Uit die taalkaarte van die Ryngebied kan dan ook dikwels mooi voorbeelde gehaal word om hierdie verskynsel te illustreer. Vergelyk hiervoor sketskaart 1, uit Adolf Bach: *Deutsche Mundartforschung*, bl. 57.

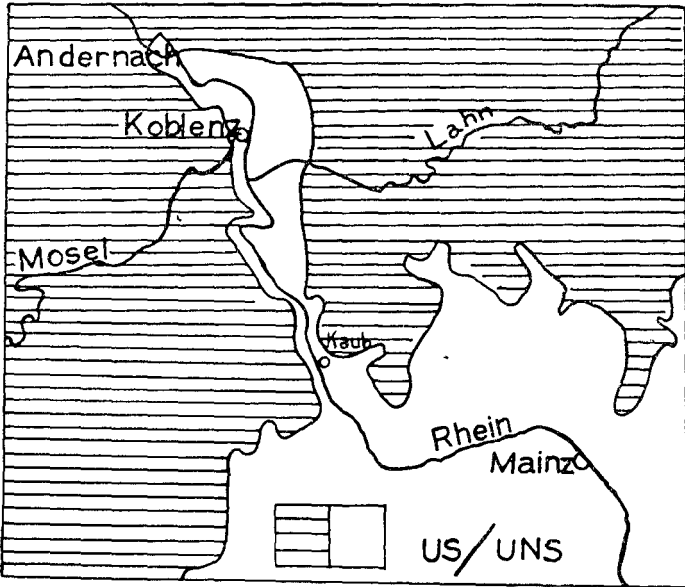
'n Nog mooier voorbeeld vind ons in die woord *Feuer* uit die Duitse Taalatlas (vgl. sketskaart 2), waar die kaart aantoon hoe die Hoogduitse vorm *Feuer* al langs die drie riviere, die Ryn, Mosel en Lahn, wat met hulle valleie die verkeersweë vorm, reeds posgevat het, terwyl die ou vorm *Fauer* in die streke weg van die verkeersweë af nog voortbestaan.

Verder kan ook verwys word na Frings se *Rheinische Sprachgeschichte*, wat die samehang toon tussen taal en verkeer, taalontwikkeling en verkeersontwikkeling.

Wat vir ons doel nog besonder belangrik is, is om te weet hoe lank dit min of meer duur vir so'n nuwe verskynsel om in die gebied waar dit indring, vaste voet te kry en die oue heeltemal te verdring. Daarvoor is uit dieselfde gebied verskillende kaarte nodig, wat gebaseer is op die gegewens wat met tussenpose van sowat 25 jaar opgeteken is, asook 'n kaart vir die taal van die ouer geslag en een vir die jonger geslag. Dit stel natuurlik besonder hoë eise aan die taalgeograaf, want om maar een enigsins volledige taalAtlas tot stand te bring, is al 'n haas onbegonne taak. In Duitsland is dit egter reeds moontlik om 'n dergelike vergelyking te maak. Wenker het reeds in 1876 begin stof insamel met sy eerste vraelyste, en later het Proff. Mitzka en Martin van die *Sprachatlas des Deutschen Reiches* weer nuwe vraelyste uitgestuur. Met twee sulke kaarte naas mekaar kan 'n mens voor jou oë sien hoe die ontwikkeling gedurende die vyftig jaar plaasgevind het. Vergelyk hiervoor sketskaarte 3 en 4.

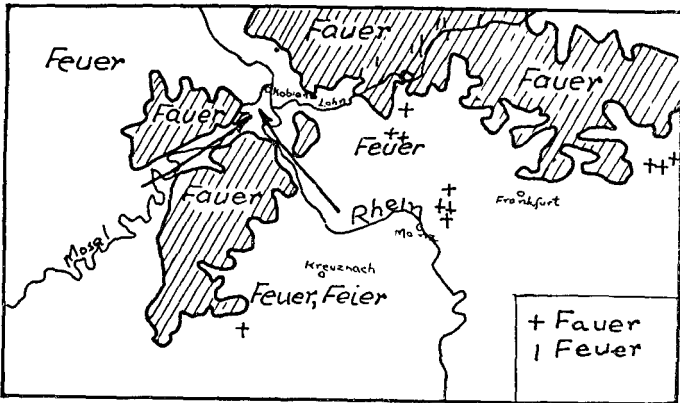
Die stryd hier is tussen die vorme met a en met o, met laasgenoemde as die vooruitstotende vorm. Die uiteindelijke *geloffe* sal wel ontstaan het na analogie van die verlede deelwoord van ander werkwoorde en waarskynlik ook onder invloed van die A.B.

Soos ook op baie ander taalkaarte te sien is, het die ekspaniewe vorm hier 'n sprong gemaak en ver vooruit posgevat in die kultuur-

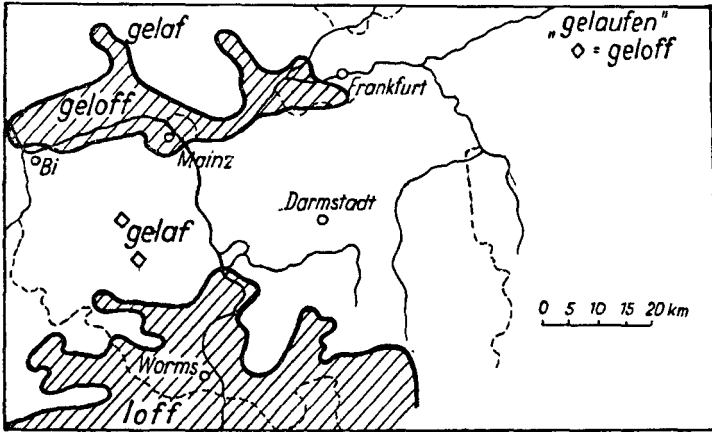
SKETSKAART 1.

(Uit Adolf Bach: *Deutsche Mundartforschung*, bl. 57).

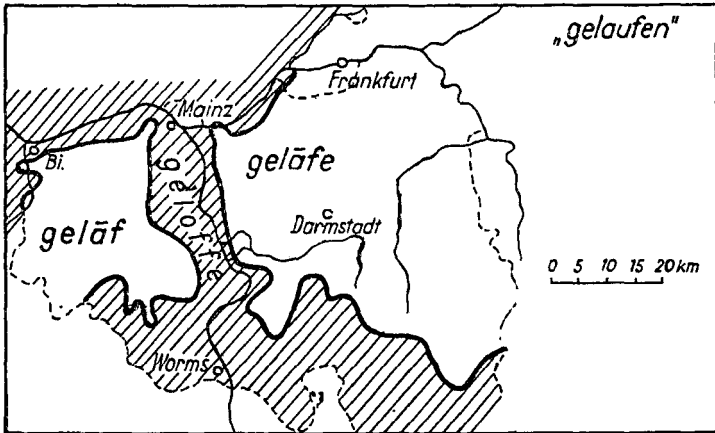

SKETSKAART 2.

(Oorgeteken uit die Duitse Taalatlas).

SKETSKAART 3. ,
(Oorgeteken uit die Duitse Taalatlas).

SKETSKAART 4.
(Oorgeteken uit die Duitse Taalatlas).

sentrum Mainz, vanwaar dit dan weer, veral langs die verkeersweë, begin terrein verower het. Na vyftig jaar het die twee gebiede met 'n strook langs die Ryn aanmekaar geloop en die ou *gelaß*-gebied dwarsdeur gesny. Langs die woelige Rynoewers het die ou vorm in die tussentyd uitgesterf.

4. *In groot stede.*

Die ontwikkeling soos in die vorige paragrawe beskrywe, is betreklik eenvoudig: die wisselvorme wat die sprekers in hulle daelike omgang met mekaar gebruik en hoor, is baie beperk: in die meeste gevalle sal dit vir elke besondere taalverskynsel beperk wees tot twee, en dan loop die grenslyne vir die verskillende afwykende verskynsels gewoonlik op 'n taamlike afstand uitmekaar uit. Gevolglik kan daar geen grootskaalse verwarring van vorme voorkom met die verreikende moontlikhede wat so'n toestand van chaos sou inhou nie.

In die geval van 'n bloeiende stad met 'n vinnig toenemende bevolking, kan dit glad anders wees. Jespersen het reeds in 1904 daarop gewys (*Phonetische Grundfragen*, par. 49 en 50) dat die hoofstad, waar die grootste toestroming van heterogene elemente plaasvind, die beste geleentheid bied vir die totstandkoming van 'n algemene taalvorm. Die hoofvoorwaarde vir die ontwikkeling van 'n algemene taalvorm is, volgens Jespersen, „ein intensiver mündlicher Verkehr unter Leuten aus verschiedenen Gegenden” (par. 50).

Na so'n stad toe stroom die mense van alle bevolkingslae uit alle geweste saam. Die botsing van dialektiese vorme kan dus veel groter afmetinge aanneem en die uitslag is nie so maklik te bereken nie. Vir elke taalverskynsel kan daar nou 'n menigte vorme wees om uit te kies. Dit is asof al die dialektgrense van die hele land op een plek bymekaargebring word. Die analogie kan in sulke omstandighede 'n besondere groot rol speel.

Prof. Kloeke se bevindinge kom hiermee volkome ooreen. Vgl. bv. wat hy in *De Hollandsche Expansie* op bl. 16 sê: Hoe expansiever de kultuur van de stad is, hoe meer ze de omwonenden tot zich trekt, hoe meer oopenbotsing van verschillende milieus, hoe meer aanleiding tot taalverandering. Ik geloof, dat er voldoende grond is, te vermoeden, dat in levenskrachtige steden met snel groeiende bevolking snellere taalverandering plaats heeft dan in zoogenaamde „dode” steden (het taalconservatisme daarvan wordt typisch geïllustreerd door het dialect van Enkhuizen, zie blz. 168 v.). Merkwaardig is het in elk geval, dat dorpen met stilstaande of achteruitgaande bevolking zich in hun taal door talrijke relicten plegen te kenmerken, terwijl de taalontwikkeling in streken met groeiende of vlottende bevolking (ook al komt het meerendeel der

nieuwe bewoners niet uit het centrum) zich sneller naar die van het cultuurcentrum richt".

Hierdie verskynsel, nl. dat by 'n gelykmaking van die taal waar daar verskillende dialekte saamvloei, dit nie altyd die taal van die meerderheid is wat die deurslag gee nie, moet ons met die oog op latere probleme in gedagte hou. Vir Kloeke is die oorsaak duidelik: Met Lerch glo hy aan die deurslaggewende invloed van die „Oberschicht". Dit tenminste wat die *taalontwikkeling* betref, en wat Lerch duidelik wil onderskei van blote *taalverandering*, wat ook verarming kan beteken en waarvoor die onontwikkelde, verantwoordelik kan wees. (Vgl. Kloeke: *De Hollandsche Expansie*, bl. 17). Op hierdie punt sal ons later breedvoeriger moet terugkom.

In elk geval blyk dit dat waar die dialekvermenging van 'n ingewikkelder aard is as op die grense, groter moontlikhede bestaan wat betref die uiteindelijke resultaat van die vermengingsproses. Waar nie 'n kultuursentrum naby is waarop die ontwikkeling hom kan rig nie, of 'n „Oberschicht" waarvan die invloed sterk genoeg is om die deurslag aan die rigting van die ontwikkeling te gee nie, daar sal die ander faktore wat in die taalontwikkeling (Lerch sou sê: *taalverandering*) 'n rol speel, die vrye teuels gegee wees. In dergelike gevalle sal dit van belang wees om na te gaan wat hierdie ander faktore is en watter uitwerking ons daarvan in 'n gelykmakingsproses op die taal kan verwag, wat die omvang van die taalontwikkeling betref en die tyd waarin die proses voltrek word.

Daarvoor sal ons na gevalle moet soek waar 'n taal onder enigsins ongewone omstandighede ontwikkel het, waar die invloed van 'n bepaalde kultuursentrum en van 'n „Oberschicht" soveel moontlik buite rekening gelaat kan word. Hier sal 'n mens in die eerste plaas dink aan gevalle waar mense in aansienlike getalle hulle in 'n nuwe gebied gaan vestig, nl. in nedersettingsgebiede.

5. *In Nedersettingsgebiede.*

Hier kan die band met die oorspronklike kultuursentrum baie verslap. In die nuwe omgewing, miskien onder pioniersomstandighede, kan die waardes totaal verander. Al is hier ook lede uit die oorspronklike boonste bevolkingslaag verteenwoordig, speel hulle nou miskien veel minder die rol van die navolgenswaardige. Hoe meer die stamouers van so'n nedersetting uit verskillende dialekgebiede in dieselfde taalgebied afkomstig is, hoe meer dit dus 'n opeenhoping van verskille in die taal meebring, des te groter moontlikhede sal dit inhou ten opsigte van die uitwerking op die uiteindelijke taal van die nedersetting.

In die geval van die taal van 'n stad met toenemende of vlottende bevolking is dit veral die tempo van die taalverandering wat op-

vallend is; die rigting waarin die taal sal verander, is in sekere mate vasgelê deur die invloed van die kultuursentrum en van die boonste bevolkingslae. Hier kan ons verwag dat die ontwikkeling meer sal gaan in die rigting van 'n uitskakeling van die opvallendste afwykinge, die tipies dialektiese; 'n aanpassing by die taal van die kultuursentrum, tegelyk ook die taal van die hoër bevolkingslae. Hierdie aanpassing sal dikwels natuurlik nie volkome wees nie; tog wys die verandering in daardie rigting, vgl. Kloeke: *De Hollandse Expansie*, bl. 16: „Zoo zien we dus bij de taalvoortplanting een afzakken der taalvormen en taalklanken van de toppen der massa naar het laagste niveau; waarbij volstrekt niet behoeft te worden ontkend, dat bij dat afzakken nieuwe — soms zeer belangrijke — vervormingen plaats hebben. Deze veranderingen zijn echter m.i. meestal op de taal der hoogere milieus geïnspireerd en half-mislukte of hypercorrecte nabootsingen daarvan”.

Dit kan natuurlik eweseer geld van die ontwikkeling van die dialek in nedersettingsgebiede waar die algemeen beskaafde vorm van die taal sterk invloed uitoefen. (Vgl. ook Adolf Bach: *Deutsche Mundartforschung*, par. 71).

Dit blyk dus duidelik dat wanneer 'n stad 'n besondere bloeitidperk belewe, die taal ook sterk die invloed daarvan sal ondergaan. So'n stad neem dan natuurlik in belangrikheid toe en straal sy invloed op die omgewing uit — ook ten opsigte van sy taal. So kan dit 'n belangrike rol speel in die ontwikkeling van die landstaal. Merkwaardig is dit in hierdie verband wat Kloeke sê: „Wanneer ik de taal van twee generaties vergeleek, kreeg ik altijd weer den indruk, dat de taalverandering in hoofdzaak sprongsgewijze plaats heeft” (*De Hollandsche Expansie*, bl. 16). En verder op blz. 20: „Aan den anderen kant zal in streken, waar de milieus weinig uiteenloopen, of waar de bevolking niet veel wisselt, ook al weinig reden zijn om de taal te veranderen. Ik meen me hier te kunnen beroepen o.a. op het Yslandsch, dat van alle Germaanse dialecten verreweg het oudste karakter heeft bewaard — dank zij de geïsoleerde ligging van het eiland en de stationnaire, weinig standsverschil kennende, bevolking. Hier hebben we wellicht mede een verklaring voor het feit, dat het Russisch dialectologisch zoo weinig gedifferentieerd is”.

Merkwaardig is dit egter dat die taal van Ysland, wat deur *kolonisasie* vanuit Germaanse gebiede bevolk is, van alle Germaanse dialëkte nog die oudste karakter behou het. 'n Mens sou juis verwag dat op die vermenging van dialëkte wat kolonisasie gewoonlik meebring, daar 'n gelykmaking en gevolglike snelle verandering van die taal sou volg. Dit is immers juis waarop ons wil wys, nl. dat kolonisasie dikwels ook groot invloed op die ontwikkeling van die taal het.

Dat 'n dergelike ontwikkeling in die geval van Yslands agterweë

gebly het, is m.i. maklik verklaarbaar uit die geskiedenis van die kolonisasie van Ysland. Die koloniste het veral uit howelinge bestaan, sodat ons kan aanneem dat hulle taal in hoë mate eenvormig was. Die kolonisasie het in hierdie geval dus geen verwarring van vorme meegebring wat 'n versnelling van die tempo in die ontwikkeling van die taal kon veroorsaak nie. Die letterkunde het, soos ook nog veel later, by hulle 'n besondere groot rol gespeel, wat natuurlik ook 'n behoudende invloed op die taal sal gehad het.

Daar is verskillende nedersettings wat in ander omstandighede tot stand gekom het, waar die nedersetters dialeksprekers was, sodat die ontwikkeling van hulle dialek 'n heel ander beeld te sien gee. Dit is veral oor die Duitse nedersettings soos in Oos-Europa waar gegewens beskikbaar is, danksy die werk wat onderneem is deur wetenskaplikes van verskillende nasionaliteite.

6. Die herkoms-vraagstuk van die Duitse Nedersettings.

Dit is veral met die oog op die geskiedenis van die Duitse nedersetters in Rusland, Hongarye, Roemenië en Joego-Slawië dat daar 'n studie van hulle taal gemaak is. Deur middel van dialektstudie is daar gepoog om die herkoms van die oorspronklike nedersetters vas te stel: Daarvoor het die dialektoloë aan die *Sprachatlas des Deutschen Reiches* in Marburg kom lig soek en dit dikwels ook gevind³⁾. Dit is egter gevind dat die saak nie so heel eenvoudig is dat net 'n „blik op die taalatlant”⁴⁾ voldoende is om die herkoms-vraagstuk op te los nie. Juis die feit dat die saak veel ingewikkelder is en sommige ondersoekers deur die taalkaarte op 'n dwaalspoor gelei is, het aanleiding gegee tot 'n bestudering van die proses van dialekvermenging en gelykmaking in nedersettingsgebiede.

Eers na behoorlike studie van hierdie proses kan so'n ondersoek tot belangrike resultate lei. Persone kom nog uit die nedersettingsgebiede na die Duitse Taalatlant in Marburg om die herkoms van hulle voorouers vas te stel. Daarvoor moet die faktore wat in die proses van dialekvermenging 'n rol speel, behoorlik in ag geneem word. Joh. Weidlein verklaar: „Die Dialektforschung hat uns in Ungarn noch niemals zu falschen Resultaten geführt, die Ergebnisse der Mundartforschung decken sich vollständig mit den geschichtlichen Tatsachen”⁵⁾.

Na hierdie aanhaling uit Weidlein gaan Schmidt verder as volg:

³⁾ Vgl. bv. H. Schmidt: *Typische Entstehungsformen donau-deutscher Siedlungen*. („Deutsches Archiv für Landes- und Volksforschung”, III Jahrgang, Heft 1, April 1939, bl. 134).

⁴⁾ Vgl. Heinrich Schmidt in *Ungarische Jahrbücher* XIV, bl. 63.

⁵⁾ Joh. Weidlein in *Festschrift für Gideon Petz*, bl. 352. Aangehaal uit Heinrich Schmidt (Szeged): *Herkunft und Mundart*. (*Ungarische Jahrbücher*, Band XIV, Mei 1934, bl. 73).

„Das sind goldene Worte eines scharf und klar sehenden Gelehrten: man möge sie sich merken" (t.a.p.).

Die ondersoek van Emil Böhmer het getoon hoe 'n mens jou, as jy jou die saak te eenvoudig voorstel, deur die taal van die neder-setters tot verkeerde gevolgtrekkinge kan laat lei. In sy *Sprach- und Gründungsgeschichte der phälzischen Colonie am Niederrhein* (Deutsche Dialektgeographie, Heft III, Marburg 1909), het hy die taal van 'n groep Duitse nedersetters nagegaan wat op pad na Amerika nie verder as Kleef gekom het nie, waar hulle drie dorpe gestig het. Na 150 jaar praat hulle 'n volkome eenvormige taal wat, volgens sy ondersoek, ooreen kom met die dialek van die omgewing van Kusel. Toe hy later die afkomslyste ontdek, vind hy egter dat hulle glad nie uit daardie omgewing afkomstig is nie, maar hoofsaaklik uit die omgewings van Simmern en Kreutznach, wat dialekties van mekaar verskil en ook nie met die dialek van Kusel ooreenstem nie.

Dit wys hoe 'n oppervlakkige dialektologiese studie van 'n neder-settingsdialek 'n mens voor skynbaar onverklaarbare probleme te staan kan bring deurdat in die proses van dialektvermenging 'n taalvorm kan ontstaan wat nie met een van die oorspronklike dialekte ooreenstem nie, en toevallig miskien meer lyk op 'n dialek wat by die vorming daarvan geen invloed gehad het nie⁶⁾.

So'n nuwe, eenvormige dialek kan natuurlik onder verskillende omstandighede tot stand kom, en daarvan hang dit baie af in watter mate die gewone faktore by die taalontwikkeling 'n rol gespeel het, soos die taal van die naaste kultuursentrum, die boonste bevolkingslaag, of die kultuurtaal van die moederland. In die geval wat Böhmer ondersoek het, was die ontwikkelingsproses taamlik eenvoudig, om twee redes: dit was in hoofsaak 'n vermenging van slegs twee dialekte, nl. die van S(immern) en K(reutznach), en dit het plaasgevind binne die Duitse taalgebied. Na 'n ontwikkeling van 150 jaar was die toestand, volgens Böhmer, as volg: „Bald stimmen die Sprachformen der heute dialektisch einheitlichen Colonie zu S, was seltener der Fall ist, bald zu K, was häufiger eintritt". (*Sprach- und Gründungsgeschichte der phälzischen Colonie am Niederrhein*, bl. 2). Sy bevinding sit hy dan in par. 136, bl. 79 uiteen, wat daarop neerkom dat daardie vorm behoue bly wat deur die meerderheid van die oorspronklike koloniste gebruik is: Waar die taal van die minderheid die deurslag gegee het, verklaar hy dit uit 'n tendens wat reeds in die moederdialek bestaan het.

Schmidt noem egter nog ander faktore wat dikwels 'n deurslaggewende rol kan speel: „So sagt denn auch Schirmunski (G.R.M. XVIII. 1930, S. 172) von den russisch-deutschen Mundarten dasz dort solche Merkmale unbedingt wegfallen, selbst da, wo sie durch

⁶⁾ Sien ook: Victor Schirmunski in *Germ.-Rom. Monatsschrift* XVIII, bl. 122.

eine quantitative Mehrheit von Sprechern vertreten waren. Denn sie bilden eine unbequeme Hemmung für den sprachlichen Verkehr der Kolonien untereinander, fallen am meisten ein anders Sprechenden auf". (*Ungarische Jahrbücher*, XIV, bl. 68). Van watter „merkmale" hier sprake is, blyk duidelik uit die laaste sin van die aanhaling. Dit is nl. die opvallende kenmerke van die dialek, die vorme wat vir diegene wat nie die bepaalde dialek praat nie, opval as vreemd en gevolglik as belaglik⁷⁾).

Op bl. 69 gaan hy dan verder hieroor: „Dieses Meiden des Auffälligen, Anstößigen und Lächerlichen ist die stärkste psychologische Triebkraft bei der Ausgestaltung der Siedlungsmundarten. Deshalb sehen wir z.B. im Banat, dasz es dort wohl über 50 deutsche Dörfer gibt, die ursprünglich bis zu 60—70 % von Moselfranken besiedelt wurden, dennoch kommt dort das *dat*, *wat* nicht vor".

Verder noem hy dan die ondersoekinge van Johan Weidlein in die „schwäbischen Türkei", waar die geringe afwykinge van die taal van die „Urheimatgebiet" verklaar moet word uit die ontwikkelingstendense wat in Duitsland self onafgebroke voorgekom het (t.a.p. bl. 74). Hierdie opmerkinge behoort mens in gedagte te hou wanneer jy bv. die diftongering in Afrikaans wil verklaar in die geval van die *ui* < *uu* en *y* < *ii*. Dit lê voor die hand dat so'n tendens hom wel meer sal laat geld al na mate die kontak tussen moederland en nedersetting groter is.

7. Die nedersettingsdialek as taalhistoriese eksperiment.

Die woorde hierbo is uit die interessante studie van Victor Schirmunski: *Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten* (Germ.-Rom. Monatsschrift XVIII, bl. 113 vlg. en 171 vlg.). Daaruit sou verskillende interessante bladsye aan te haal wees. Op bl. 113 sê hy bv. die volgende: „Mischung und Ausgleich sind denn auch, nach F. Wrede, die wichtigsten Prinzipien der Sprachentwicklung, auch für die ältere Geschichte der Sprache". Vir die ouer tydperke in die geskiedenis van die taal is die ontwikkeling deur vermenging natuurlik nie so maklik na te gaan nie. Daarteenoor het ons egter die moderne nedersettingsdialekte, en hulle bied die moontlikheid om die prosesse van vermenging en gelykmaking in hulle ontstaan dop te hou, „man könnte wohl sagen — in den ungemein günstigen Verhältnissen eines grossangelegten sprachgeschichtlichen Experiments. Gegeben sind als Ausgangspunkt die Elemente der Mischung: eine Anzahl deutscher Dialekte, die wir in einer kaum veränderten Form aus dem S.A. oder aus direkten Beschreibungen kennen; gegeben sind weiter gewisse quantitative Verhältnisse zwischen diesen Ele-

⁷⁾ Vgl. ook Victor Schirmunski in *Germ.-Rom. Monatsschrift*, bl. 172.

menten: etwa die Zahl der ingewanderten kolonistenfamilie, die aus mehreren Gegenden Deutschlands abstammen und jetzt irgend ein mehr oder weniger isoliertes Dorf mitten unter fremdsprachlicher Bevolkerung bewohnen. Die Resultate einer hundertjahrigen Entwicklung, die durch eine Beschreibung der gegenwartigen Mundarten festgestellt werden konnen, durften moeglicherweise die wichtigsten Aufschlusse ueber den Mechanismus der Sprachmischung bringen, die spaeter auch gewisse methodische Ruckschlusse auf aehnliche sprachgeschichtliche Vorgaenge in aelteren Zeiten zulassen duerften" (t.a.p. bl. 113, 114).

Hierdie aanhaling laat duidelik blyk hoe die taalkunde uit 'n studie van die nedersettingsdialekte gebaat kan word en waarom Schirmunski die ondersoek van die Duitse nedersettingsdialekte in die jongere „taaleilande" as een van die belangrikste take van die moderne Germanistiek beskou. (*Germ.-Rom. Monatsschrift* XVIII, bl. 13). Dit is 'n gebied „auf dem gewisse prinzipielle und methodische Fragen der Sprachgeschichte am leichtesten aufgestellt und beantwortet werden koennen. Durch ihre sprachliche Isolierung und deutliche Abgrenzung gegeneinander bilden die Sprachinseln ein Sprachwissenschaftliches Laboratorium von hervorragender Bedeutung, in dem wir an der Hand geschichtlicher Zeugnisse in einer kurzen Zeitspanne von 100—150 Jahren Entwicklungen verfolgen koennen, die sich im Mutterlande in mehreren Jahrhunderten abgespielt haben muessen" (t.a.p. bl. 113).

Dit lyk my geregverdig om breedvoerig aan te haal uit die werk van Schirmunski omdat hy die waarde van hierdie studie — wat vir ons so besonder belangrik is — so danig helder en oortuigend stel, en sy artikels in verskillende tydskrifte versprei is wat vir ons in Suid-Afrika nie altyd toeganklik is nie.

Waar al die gegewens tot ons beskikking is, soos by die „eksperiment" beskrywe, is dit natuurlik duidelik dat so'n nedersettingsdialek 'n ongeewenaarde geleentheid verskaf om vas te stel watter rol verskillende faktore in die taalontwikkeling speel. Deurdat die ongewone ontwikkeling in 'n betreklike kort tydsbestek voltrek word, kan die faktore met soveel meer sekerheid blootgelê word. Hoe langer die tydperk, hoe meer onberekenbare faktore kan miskien bykom en hoe moeiliker is dit om met enige mate van sekerheid die nodige gegewens vas te stel. Bowendien is hier van 'n ontwikkeling sprake van besondere omvang vir die tyd waarin dit plaasvind. Dit laat dus die lig helder val op die rol van die faktor of faktore wat hier 'n beter geleentheid het as onder normale omstandighede in die moederland. Watter faktore kan dit wees? Daar is verskillende moontlikhede. Hoe groter die aantal is van sulke nedersettingsdialekte waarmee ons die gegewens kan vergelyk, hoe beter sal ons deur die proses van eliminatie kan vasstel watter hier

werklik die deurslaggewende rol speel. Op hierdie puntjie sal ons telkens moet terugkom wanneer die ontwikkeling van besondere nedersettingsdialekte ter sprake kom. Verder is dit die omvang van die ontwikkeling en die tyd wat daarvoor nodig was wat ons aandag sal vereis. Wat laasgenoemde betref, kan dit sy nut hê om hier reeds enige gegewens saam te vat.

8. *Die tyd en omvang van die ontwikkeling in nedersettingsgebiede.*

Die omvang van die ontwikkeling in elke bepaalde geval sal natuurlik nie presies ooreenstem met enige ander nie. Tyd en omvang moet dus eintlik albei met mekaar in verband gebring en dan met ander vergelyk word, veral met die normale ontwikkeling van die taal in 'n rustig gevestigde gemeenskap. Dan sal dit moet blyk wat die feite is wat die woorde van Schirmunski moet staaf soos in die vorige paragraaf aangehaal, nl. dat hier 'n ontwikkeling in 100 of 150 jaar kan plaasvind waarvoor daar in die moederland verskillende eeue nodig sou wees. Waar sprekers met verskillende vorme in aanraking kom, hoef dit nie baie jare te duur voordat die een vorm vir 'n ander plek gemaak het nie. Vir 'n enkele geval kan mens dit nogal mooi sien waar die twee taalkaarte vir dieselfde gebied, met 'n tussenpoos van vyftig jaar, naasmekaar gelê word (vgl. sketskaarte 3 en 4, par. 3). Dit wys duidelik genoeg watter ingrypende verandering die taal in vyftig jaar kan deurmaak waar die omstandighede gunstig vir die verandering is, d.w.s. waar die verkeer lewendig genoeg is om die vermenging van vorme te bevorder. Dit sien ons langs alle groot verkeersweë: „Auch die Donaustrasse hat weitgehend auf die bayrisch-österreichischen Mundarten umgestaltend gewirkt. Besonders klar zeigt das in Südhessen von Friedrich Maurer beobachtete Beispiel (Karte 14), wie der Verkehr die Mundarten umformt. In fünfzig Jahren ist die Form *geloffen*, die 1880 nur in zwei Orte vorgestossen war in einen breiten Streifen zu beiden Seiten des Rheines durchgedrungen” (Bernhard Martin: *Die deutsche Volkssprache*, bl. 29).

En wat daar langs die lewendigste verkeersaar op die grens van 'n bepaalde taalvorm met dié vorm kan gebeur, [dit kan met 'n groot aantal taalvorme tegelyk plaasvind in 'n nedersetting, waar die grense van 'n menigte taalvorme meteens bymeekaargebring word. Daar kan 'n mens verwag om reeds in die taal van die eerste nuwe geslag 'n groot verandering op te merk. Kinders leer immers nie hulle taal net van die ouers nie, dikwels selfs nie in die eerste plaas van hulle nie, maar wel van hulle speelmaats en oppassers⁸⁾. Dat daar by die eerste geslag dus al 'n mate van gelykmaking moet plaasvind, lê voor die hand.] In hierdie verband maak Schirmunski

⁸⁾ Vgl. Jespersen: *Language*, bl. 147.

die volgende interessante opmerking: „Die Untersuchungen von Ström (*Sprache einer Tochterkolonie Janimo, bei Leningrad*) stellten fest, dass die Sprache der jüngeren Generation bereits viel einheitlicher ist, als die der älteren, so dass zwischen den einzelnen Spracharten eine allmähliche Annäherung (Konvergenz) stattgefunden hat” (*Germ.-Rom. Monatsschrift*, XVIII, bl. 176).

'n Dergelike opmerking maak hy ook in verband met 'n ander nedersettingsdialek: „Überhaupt sind die Unterschiede zwischen alter und junger Generation sehr gross, auch die Verschiedenheiten, die durch die Bildungsstufe des Sprechers bedingt sind. Man musz auf die ältesten Leute im Dorfe zurückgreifen, um die ursprüngliche Mundart der „Belemeser” wieder aufzubauen” (t.a.p. bl. 122).

Die nedersetting aan die Benede-Ryn van koloniste uit die Beierse Pfalz het in 1741—1743 tot stand gekom. (Vgl. Emil Böhmer: *Sprach- und Gründungsgeschichte der pfälzischen Colonie am Niederrhein*, bl. 2). Na iets meer as anderhalwe eeu vind Böhmer dat hulle verskillende dialekte tot 'n eenvormige dialek saamgesmelt het. Hoe lank die eenvormigheid toe al 'n voldonge feit was, is egter nie bekend nie. By die ou mense het daar toe slegs in enkele gevalle nog afwykende vorme uit die ou dae voorgekom. (Vgl. bv. t.a.p. § 126 en § 131). Dit wys duidelik dat daar vir die gelykmakingsproses aansienlik minder as 150 jaar nodig was. 'n Dergelike geval het ons in die Duitse nedersetting Kistormás in Hongarye. Die oorspronklike koloniste is ook hoofsaaklik uit twee gebiede afkomstig, nl. Oberhessen en die suidelike Nassau. In verband met hierdie dialek verklaar Anna Varga: „Das mehr als zweihundertjährige Zusammenleben hat nun alle ursprünglichen Unterschiede verwischt, es ist hier eine sprachlich und volkskundlich vollkommen einheitliche Dorfgemeinschaft entstanden”⁹⁾.

Ook hier is dit onmoontlik om uit te maak hoe lank gelede die oorspronklike verskille reeds verdwyn het. Net soos Böhmer, verstrekk Anna Varga nie juis gegewens oor die grammatika van die nedersettingsdialek nie, sodat dit onmoontlik is om 'n behoorlike beeld te kry van die omvang van die ontwikkeling wat die dialekte deurgemaak het. Op die gebied van die grammatika sal 'n mens in hierdie gevalle egter geen merkwaardige ontwikkeling kan verwag nie omdat dit elke keer net 'n samesmelting van twee dialekte was, wat bowendien nie baie ver uitmekaar geleë is nie. Heel groot sal die verwarring van vorme dus nie gewees het nie. Hoofsaak is dat uit die verskillende elemente 'n nuwe eenheid ontstaan het. In hooftrekke sal so'n proses in die verskillende gevalle seker eenders verloop, of die verskillende elemente nou net twee is, of veel meer.

⁹⁾ Anna Varga: *Siedlungsgeschichte in ihrer verschiedenartigen Wirkung auf Lautlehre und Wortschatz eines Hessendorfes in Ungarn (Kistormás)*. (*Zeitschrift für Mundartforschung*, Des. 1937, bl. 196).

Gelykmaking moet plaasvind en hoe groter die hoeveelheid verskillende vorme wat saamvloei, hoe groter die verwarring dus, hoe beter geleentheid daar is vir ingrypende veranderinge.

Selfs met die weinige gegewens wat beskikbaar is, lyk dit my tog moontlik om 'n taamlik duidelike bewys te lewer vir hierdie laaste bewering, as ons die dialekte van twee dergelike nedersettings met mekaar vergelyk, waar die een uit die samesmelting van slegs twee dialekte ontstaan het (soos dié van Kistormás) en die ander uit 'n veel groter aantal (soos bv. die dialek van Franztal in Joego-Slawië). In elkeen van hierdie gevalle het daar 'n vermenging van verskillende dialekte plaasgevind, waaruit uiteindelik 'n volkome gelykvormige dialek ontwikkel het. Hoe vergelyk twee sodanige dialekte nou met mekaar?

Voordat so'n vergelyking moontlik is, moet eers enigsins breedvoerig ingegaan word op die ontwikkeling van die merkwaardigste van hierdie nedersettingsdialekte waaroor daar enigsins voldoende gegewens beskikbaar is, nl. die van Franztal in Joego-Slawië. Hoe lank hierdie ontwikkeling geduur het, is ook nie heeltemal duidelik nie en daarop kan ons later breedvoeriger terugkom. Meer as twee eeue kan dit in ieder geval nie wees nie.

Taamlik noukeurige gegewens aangaande die tyd wat nodig is vir die proses van gelykmaking, kry ons by G. Dinges in sy artikel „Zur Erforschung der wolgadeutschen Mundarten“ (*Teuthonista* I, Heft 4, bl. 299 vlg.).

Hier is 'n hele aantal nedersettings en dogter-nedersettings wat onder verskillende omstandighede en in verskillende tye ontstaan het, sodat 'n noukeurige studie daarvan van groot waarde behoort te wees. Op bl. 301 en 302 sê hy die volgende: „Die Wolgadeutschen sind in den 60er und 70er Jahren des 18. Jhs. begründet worden. Die erste Tochterkolonie entstand 1804, die anderen seit den 40er Jahren des 19. Jhs., besonders viele in den 60er Jahren. Es ist anzunehmen, dasz im Laufe von 100 Jahren in den einzelnen Mutterkolonien mehr oder weniger einheitliche Mdaa. sich ausgebildet hatten (Wenigstens unterschied man in der Tochterkolonie Blumenfeld gleich von allem Anfang an den Krafter, den Dreispitzer, den Tscherbakovkaer, den Warenburger u.a. sehr deutlich). Diese ihre Mdaa. brachten dann die Kolonisten in die Tochterkolonien, deren Einwohner meistens aus verschiedenen Mutterkolonien stammten (so hat man in Wiesenmüller nach Aussage des Volkes Ansiedler aus 13 verschiedenen Mutterkolonien), und nach 50- bis 60- und 70-jährigen Bestehen haben wir in den meist bunt zusammengesetzten Mdaa. der Tochterkolonie durchaus nicht überall den Ausgleich“.

So'n samestelling van dialekte kan volgens Dinges dus in 100 jaar tot 'n min of meer eenvormige dialek ontwikkel, maar 50 jaar tot selfs 70 jaar sou nie heeltemal voldoende wees om alle oortollige

forme uit te skakel nie. Dit sal natuurlik deels ook afhang van die mate van verskil wat daar tussen die dialekte bestaan. Onbelangrike of onopvallende verskille, waarvan die sprekers nie baie duidelik bewus is nie, en veral waar dit min of meer geïsoleerde gevalle geld, d.w.s. gevalle van leksikologiese aard, wat nie — soos buigingsvorme bv. — in die een of ander kategorie of analogiegroep val nie, kan betreklik lank min of meer onopgemerk bly voortbestaan. Hoe opvallender die afwykinge, hoe gouer slyt hulle egter af, soos by die studie van nedersettingsdialekte herhaaldelik opgemerk is, bv. deur Victor Schirmunski (*Sprachgeschichte und Siedlungsmadaa*. Germ.-Rom. Monatsschrift, XVIII, bl. 172), en veral deur Heinrich Schmidt (*Herkunft und Mda*. Ungarische Jahrbücher XIV, bl. 68 vlg.).

Wat die ontwikkeling van vorme binne 'n analogiegroep betref, kan verwys word na die artikel van Hermann Teuchert: *Grundsätzliches über die Untersuchung von Siedlungsmundarten*, (*Zeitschrift für deutsche Mundarten*, 1925, bl. 409 vlg.) waar hy daarop wys dat in die nedersettingsdialekte wat ondersoek is, 'n „konsequente Einheitlichkeit des Lautsystems“ besteht. „Es gibt also kein taršt Durst und woršt Wurst nebeneinander, obwohl anfänglich toršt, woršt und taršt, waršt um die Herrschaft gerungen haben¹⁰⁾).

Dit laat baie duidelik uitkom — wat 'n mens teoreties ook wel sal vermoed — watter besonder groot rol analogie in dergelike omstandighede moet speel. In losstaande gevalle soos die van leksikologiese aard, waar analogie hom nie kan laat geld nie, kan ons verwag dat wisselvorme langer sal bly voortbestaan. Dit sal van belang wees om die dialektiese vorme in Afrikaans wat uit die oorspronklike dialekte nog bly voortbestaan nadat die taal wat sy wesenskenmerke betref, reeds 'n eenheid was, in die lig hiervan te beskou.

Hiermee wil ek maar net die moontlikheid aanroer dat so'n nuwe nedersettingsdialek, wat sy wesenskenmerke betref, reeds eenvormigheid bereik het lank voordat daar van 'n algehele gelykmaking sprake kan wees.

Verder moet dit uit die studie van nedersettingsdialekte duidelik word dat daar na die vermenging van die verskillende dialekte, binne betreklike kort tyd — veral wat die wesenskenmerke betref — 'n groot mate van gelykmaking plaasvind. [Hierdie gelykmaking moet geskied deur die uitskakeling van oorbodige vorme. Hoe meer vorme daar dus is, hoe groter is die moontlikhede en hoe kragtiger en konsekwenter kan die faktor analogie hom laat geld¹¹⁾.] Die volgende paar hoofstukke moet die proses self so duidelik moontlik laat sien.

¹⁰⁾ Hierdie aanhaling is uit uittreksels wat ek in die biblioteek van die Duitse Taalatlas in Marburg gemaak het. Die presiese bladsye kan ek dus nie altyd aangee nie.

¹¹⁾ Sien verder Hoofst. III, par. 6.

HOOFSTUK II.

DIE ONTSTAAN VAN DIE DUITSE NEDERSETTINGS- DIALEK IN FRANZTAL, JOEGO-SLAWIË.

1. *Oor die omstandighede waaronder Nedersettingsdialekte tot stand kom.*

Uit 'n vergelyking van verskillende nedersettingsdialekte word daar twee dinge baie duidelik: (i) die nuwe taal (of dialek) van die nedersetters kan tot stand kom onder omstandighede wat in alle belangrike opsigte totaal verskil van ander gevalle wat oppervlakkig beskou, na eenderse gevalle kan lyk; (ii) die uiteindelijke resultaat kan duidelik aantoon watter gevolge die verskillende omstandighede op die ontwikkeling van die dialek in elke bepaalde geval gehad het.

Hierdie feite moet vir die taalkundiges leer om nie gevalle met mekaar in verband te bring wat maar net oppervlakkig eenders lyk nie. Prof. Hesseling vergelyk die ontwikkeling van Frans in Kanada en van Nederlands in Suid-Afrika met mekaar en vind die omstandighede opmerklik gelykend op mekaar, met die uitsondering dat in Kanada „geen plotselinge aanraking plaats vond met een sterk afwijkend idioom, gesproken door en ook wel met huisgenoten” (*Het Afrikaans*, bl. 6 vlg.). Hy gee hom egter geen volledige reken-skap van die omstandighede waaronder die twee tale ontwikkel het, sodat 'n mens enigsins oortuig kan voel dat daar nie miskien nog ander omstandighede was wat 'n wesenlike verskil in die ontwikkeling van die twee gevalle kon veroorsaak nie.

Wat hierdie omstandighede is wat van deurslaggewende belang kan wees by die ontwikkeling van nedersettingsdialekte, sal by 'n studie van 'n paar daarvan wel moet duidelik word.

2. *Die voorgeskiedenis van Franztal.*

By die bestudering van die taal van hierdie nedersetting moet in aanmerking geneem word dat dit in sekere mate 'n dogterkolonie vorm, d.w.s. die meeste koloniste het nie reguit uit Duitsland gekom nie, hulle was reeds koloniste voor hulle hulle in Franztal (vlak by die stad Zemun aan die Donau, nie ver van Belgrado af nie) gaan vestig het.

Die geskiedenis van hulle dialek begin dus nie met die geskiedenis van Franztal nie: tot 1816 val dit saam met die geskiedenis van die Duitse nedersettings in die Banat en Bačka. (Lg. beslaan die suidelikste gedeelte van die land tussen die Donau en die Tisa,

sowat 60 Km. ten noorde van Belgrado. Net oorkant die Tisa lê die Banat.) Daarom is enkele besonderhede uit die geskiedenis van hierdie moederkolonies van belang. In 1763 en 1764 het daar sowat 3000 nedersetters in die Banat aangekom uit Hauenstein, Trier, Lotharinge, ens. Daarna meld koloniste uit haas alle katolieke geweste van Duitsland hulle aan, sodat daar in 1767 besluit moes word om 2000 nuwe huise vir Duitse nedersetters te bou. Van 1768—1771 kom daar 4878 families by, wat bestaan uit 16,889 persone. Hulle stam uit Lotharinge, Trier, Elzasz, die Schwarzwald, Breisgau, Fürstenberg, die Pfalz, Vorderösterreich, Mainz, Luxemburg, Nassau, Franken, Baden-Baden, Schwaben, Tirol, Oberösterreich en selfs uit Switserland. (vgl. Dr. Pavel Brežnik: *Die Mundart der Hochdeutschen Ansiedelung Franztal in Jugoslawien*, bl. 7 en 8).

Hieruit moet al duidelik genoeg blyk watter vermenging van dialekte daar in die Banat plaasgevind het. In die Bačka was dit nie anders nie, soos Dr. Pavel Brežnik op bl. 8 aantoon deur twee dorpe tot voorbeeld te neem wat gekoloniseer is in 1766 en 1786 respektiewelik. Die koloniste van Novi Sivac bv. stam uit Zweibrücken, Nassau-Saarbrück, Grumbach, Chur-Pfalz, Chur-Trier, Hessen-Darmstadt, Hessen-Nassau, Hessen-Kassel, Baaden-Hunsrück, Cleve, Braunfels, Wittgenstein, Widrunkel, Neuwied, Schaumburg en Nassau-Usingen.

Dit is dan wat Brežnik die „Siedlungsmosaik” in die Banat en Bačka noem, wat in die begin van die neëntiende eeu tot moederland van die reeks Duitse nedersettings geword het, waarvan Franztal een uitmaak.

3. *Die taal van die oorspronklike Koloniste.*

'n Blik op menige kaart van die Duitse Taalatlas sal mens kan oortuig van die groot verskeidenheid aan dialektiese vorme wat hier in die Banat en Bačka moet saamgevloei het, waaruit Franztal dan weer in 1816 tot stand kom.

Die stamouers van Franztal het met verskillende dialekte daar aangekom, want sommige van hulle was selfs nog direk uit Duitsland afkomstig (Brežnik, bl. 60). En selfs die wat uit die moederkolonie (of kolonies) stam, het waarskynlik nog geen eenheid in hulle taal geken nie, soos blyk uit wat Dr. Pavel Brežnik op bl. 8 sê: „Aus dieser Liste geht auch die Dialektschattierung hervor, die man bei den Ansiedlern antreffen musste, und daraus erklärt sich die Mannigfaltigkeit der süd- und west-deutschen Mundarten, denen der aufmerksame Beobachter selbst heute noch unter den Deutschen im Banate begegnet, obgleich die Zeit des Beisammenwohnens manche Verschiedenheit schon abgeschliffen, ausgeglichen hat”.

Terloops moet net 'n opmerking gemaak word oor die verskynsel

dat daar in die Banat en Bačka na al die jare nog soveel oorblyfsels van die oorspronklike verskeidenheid in die taal op te merk is. Ons moet onthou dat die kolonies geen geslote gemeenskap uitmaak nie: die mense woon groepsgegewyse in kleiner gemeenskappe bymekaar waarvan elkeen waarskynlik in 'n mate sy eie kenmerke in die taal kan bly behou. Of dit egter die verskynsel moet verklaar dat ten spyte van die tyd van saamwoon daar nog 'n groot mate van verskeidenheid in die taal van die Banat op te merk is, is uit die werk van Brežnik nie uit te maak nie.

4. Vermenging van die oorspronklike verskeidenheid.

Die vermenging van dialekte wat daar in die Banat moet plaasgevind het, is van sodanige omvang dat dit 'n baie groot opgesette ondersoek sal vereis om daar 'n duidelike en enigszins volledige beeld van te kan gee. Daarvoor beskik ons nie oor genoeg gegewens nie, en vir ons doel is dit ook nie nodig om daar breedvoerig op in te gaan nie. As 'n mens die plekke van herkoms van die oorspronklike koloniste nagaan en op 'n taalkaart van Duitsland aanstip soos bv. die kaart vir die eenvoudige woordjie *vier* (Kaart no. 57), dan is daar niks meer nodig om jou daarvan te oortuig nie dat daar 'n geweldige proses van uitskakeling moes plaasvind voordat daar in die nedersettingsdialek 'n mate van eenheid tot stand gekom het.

Waar buigingsvorme in kaart gebring word, is die verskeidenheid nie so groot nie, (d.w.s. sover ek die kaarte onder oë kon kry). Vergelyk bv. kaart no. 11, 11a vir die infinitief-uitgang by die werkwoorde *wachsen*, *machen* en *verkaufen*, en nr. 54 vir die gerundium *trinken*. Op enkele puntjies van verskil na, kom die kaarte vir die uitgang by hierdie vier woorde min of meer ooreen (vgl. *Deutscher Sprachatlas*, Text zur 7. Lieferung, bl. 239).

Vir (*trink*)en (kaart 54) kom daar die volgende wisselvorme voor:

-en	-ine	-e
-'n, n	-'ne	-a
-an	-na	-ä
-on	-ene	-ə
-ion	-enä	-ö
-én	-ana	-o
-än	-enen	-ě
-in	-anä	-(e)
	-ena	-(a)
	-äne	
-i	-e	-at, -ad
-ea	-ä	-et, -ed
-io	-ä	-it, -ät
-ā		-'t
-ā	-en	-eat

-ǎ	-an	-er
-â	-n̄	
-à		-ant
-ē, -é	-'ng, -ng	-at
-è		-et
-i		

Hierby kom dan nog 'n vorm sonder uitgang, wat hier en daar verspreid voorkom. By die suiwere infinitief *machen* (kaart 11, 11a) kom die vorm sonder uitgang voor in die gebied Würzburg – Fulda – Hersfeld – Eisenach – Langensalza – Gotha – Ilmenau – Sonneberg – Koburg – Ebern – Gerolzhofen, wat by die gerundium vorme op -a, -e, -en, -n het. Hierdie puntjie wat betref die infinitief sonder uitgang is van belang aangesien dit ter sprake moet kom by die verklaring van die infinitief in die dialek van Franztal. Ons sal later dus hierop terugkom, maar kan hier reeds daarop wys dat Brežnik op bl. 7 melding maak van koloniste uit Würzburg. Dit is egter maar een uit 'n menigte plekke wat hy noem, en ons moet aanneem dat 'n klein persentasie van die koloniste in die Banat die infinitief sonder uitgang geken het, d.w.s. dat ons hier 'n aanknopingspunt met die dialek van Franztal het. Of dit vir daardie deel van die Duitse taalgebied egter wel 'n algemene verskynsel by die infinitief is, lyk my glad nie 'n uitgemaakte saak nie, want in dialekt tekste tref 'n mens dikwels sodanige vorme sonder uitgang aan by sommige werkwoorde, maar by baie ander werkwoorde weer nie. Dit sou dus uiters vergesog wees om die infinitief by 'n nedersettingsdialek uit so'n onbelangrike aanknopingspunt te wil verklaar. Van meer belang is dit om te let op die verskeidenheid aan vorme wat die eerste koloniste waarskynlik in hulle taal meegebring het. Daarom het ek die hele legende van die kaart (*trink*)en hierbo aangegee. Die verskillende vorme sal wel nie almal in die taal van die koloniste in die Banat verteenwoordig gewees het nie, maar daarom 'n hele aantal daarvan, miskien selfs 'n derde. As ons daarby in gedagte hou dat Franztal sy koloniste nie net uit die Banat gekry het nie, maar ook direk uit Duitsland, is dit duidelik dat die infinitief 'n aansienlike verskeidenheid aan wisselvorme vertoon het. As ons dit so sien, kry die oënskynlik nietige aanknopingspunt 'n nuwe betekenis. Veronderstel dat die infinitief sonder uitgang by 'n aansienlike aantal werkwoorde in die taal van een-tiende van die koloniste voorgekom het, dan beteken dit glad nie dat die kans van hierdie verskynsel om in die taal van die kolonie voort te bestaan en algemeen te word, een teen nege hoof te wees nie. Die orige nege-tiendes het immers nie almal een bepaalde vorm daarteenoor gebruik nie, maar miskien vyftien of twintig verskillende vorme. Daardeur kom die vorm sonder uitgang in 'n soveel gunstiger posisie te staan. Behalwe dat die vorme met uitgang vanweë hulle

verskeidenheid geen eenheidsfront kan vorm nie, kan die verwarring wat hulle onder mekaar veroorsaak en die gevolglike onsekerheid ten opsigte van die infinitiefuitgang aanleiding gee tot die neiging om die uitgang heeltemal weg te laat, veral aangesien die taal aan duidelikheid daardeur niks hoof in te boet nie. Dit lyk my heeltemal natuurlik dat die een-tiende onder dergelyke omstandighede baie verrekender invloed sal hê as wat 'n mens anders sou kon verwag.

5. *Die duur van die ontwikkeling.*

Volgens die gegewens wat in par. 2 hierbo aangehaal is, is die Banat en Bačka gedurende die sestiger, sewentiger en tagtiger jare van die agtiende eeu gekoloniseer. Die Banat — waaruit Franztal blykbaar sy meeste nedersetters gekry het — is hoofsaaklik tussen 1768 en 1771 gekoloniseer. Van toe af moet die proses van gelykmaking dus aan die gang gewees het. Hoe ver dit gevorder was toe 'n aantal nedersetters in 1816 (dus tussen 40 en 50 jaar later) verder getrek het na Franztal toe, sal nie nou meer vas te stel wees nie. Van eenvormigheid sal daar in die Banat toe natuurlik nog geen sprake gewees het nie, soos in par. 3 aangetoon.

Die geskiedenis van die dialek van Franztal gaan dus terug tot ongeveer 1770, maar voor 1816 was daar nie 'n ongestoorde gelykmaking van die dialektiese verskeidenheid nie. Die proses van uitskakeling moes in 'n mate weer van voor af begin met die elemente wat toe vars uit Duitsland bykom.

Gedurende die eerste jaar (1816) het 72 families daar gaan woon en na 115 jaar (in 1931) het Franztal 6645 inwoners getel, waarvan 5415 Duits gepraat het. Die ander het eers in 1927 daar ingetrek, sodat tot dié tyd Franztal 'n suiwer Duitse taalgemeenskap gevorm het. In die daelikse omgang verkeer hulle ook sowat uitsluitlik onder mekaar, sodat daar op hulle taal geen belangrike invloed van 'n ander taal te verwag is nie (vgl. Brežnik, bl. 15: „Ein sprachlicher Einflusz dieser neuen anderssprachigen Ansiedelung auf die alte ist nicht zu erwarten, da die Deutschen fast nur untereinander gesellschaftlich verkehren — trotzdem alle serbokroatisch sprechen — und auch nur untereinander heiraten”).

Binne 115 jaar het die bevolking dan toegeneem van 300 tot 6645 (waarvan 5415 Duits), en Brežnik veronderstel „dasz die verscheidensten Sprachelemente eine ausgesprochene Mischmundart haben bilden müssen, die wir selbstverständlich heute in Deutschland nirgends antreffen können” (bl. 15).

Hierdie mengdialek het dus tot stand gekom gedurende die 115 jaar in Franztal, waar ons miskien nog ongeveer 45 jaar moet byreken, nl. die tyd wat sommige van die stamouers reeds in die Banat en Bačka deurgebring het. So heel veel sal dit nie saak maak of ons

die 45 jaar byreken of nie; die veiligste sal wees om dit wel te doen. 'n Iets meer as anderhalwe eeu is in die gewone omstandighede van normale, gelykmatige ontwikkeling veels te kort dan dat 'n mens taalveranderinge van groot omvang en ingrypende aard kan verwag. In die volgende paragrawe sal ons probeer nagaan watter ontwikkeling die dialek van Franztal in enkele belangrike opsigte deurgemaak het.

HOOFSTUK III.

DIE OMVANG VAN DIE ONTWIKKELING VAN DIE DIALEK VAN FRANZTAL.

1. *Die gegewens.*

Die gegewens wat beskikbaar is, bestaan uit 'n oorsetting in die dialek van Franztal van Wenker se veertig sinne¹⁾ deur sewe verskillende proefpersone, wat Brežnik op bl. 17 vlg. gee. In sy bespreking beperk hy hom tot die klankleer (hoofstuk V) en die woordeskate (hoofstuk VI). Dit is egter die vormleer wat my hier interesseer, en daarvoor is 'n mens dan uitsluitlik op die vertalings van die veertig sinne aangewese. Die verskillende proefpersone noem hy A, B, C, D, E, F en G.

Hierdie veertig sinne bied nie genoeg materiaal om 'n enigszins volledige beeld van die vormleer te kry nie. Tog is daar heelwat interessants op te merk, veral wat die werkwoord betref.

2. *Die infinitief en gerundium.*

Sommige Duitse dialekte maak onderskeid tussen die suiwer infinitief en die gerundium. Miskien kan dit sy nut hê om dit ook hier in gedagte te hou. Uit die gegewens wat die veertig sinne oplewer, blyk egter nie of daar in die dialek van Franztal by sommige werkwoorde ook tussen die infinitief en die gerundium verskil gemaak word nie.

By die volgende woorde het die infinitiefuitgang weggeval: —

Sin nr. 2: vir Hd. *Schneien* skrywe proefpersoon F *schnej*; by die ander bly dit egter nog *schnen*, *schnehn* en *schneen*.

Sin nr. 3: vir *kochen* skrywe almal *koch* (E skrywe *koch-ch*), behalwe G, wat *koche* aangee.

Sin nr. 15: vir *gehen* skrywe C *geh*; die ander gee almal *gehn*, *gen* aan.

Sin nr. 16: vir *auszutrinken* skrywe A, D en E *austring*; B *auszutrink*; C en F *auszutrung*; G het die sin 'n bietjie verander sodat hy vir Hd. *austrinken* die vorm *austringe* aangee.

Vir *wachsen* skrywe almal *wags*, *waks*, *wachs*, behalwe G, wat *waxe* het.

Vir *werden* skrywe A, B, C, D en F *wer*, E *werdn* en G *werre*.

Sin nr. 17: vir *nähen* skrywe C *näh*, F *neh*, E gee 'n ander werk-

¹⁾ Die veertig sinne van Wenker verskyn in Bylae I.

woord, nl. *mach-ch* (vir Hd. *machen*), en A, B, D en G skrywe *nähn, nen, nähn* en *nehn* respektiewelik.

Vir *machen* skrywe almal *mach* (E gee *mach-ch*) behalwe G: *mache*.

Sin nr. 22: vir *schreien* skrywe F *schrei*, verder almal *schrein, schreihn, schreie*.

Sin nr. 24: *schlafen* word net deur C aangegee, en wel as *schlof*.

Sin nr. 25: vir *liegen* skrywe almal *lig, lik, liek*, behalwe G, wat *licke* aangee.

Sin nr. 27: vir *warten* by almal *wort, wart*, behalwe *warte* net by G.

Sin nr. 28: vir *treiben* by almal *treiw, treiw-w, trew*, behalwe *treiwe* net by G.

Sin nr. 30: vir *haben* by almal *hen, henn*.

Sin nr. 31: die woord *sprechen* kom blykbaar nie voor nie; in plaas daarvan word *reden* gebruik, wat deur almal as *ret, ret-t, red* aangegee word, behalwe deur D en G, wat *rette* het.

Sin nr. 33: vir *bauen* gee F *bau*, verder almal *paun, baun* en G *baue*.

Sin nr. 37: vir *verkaufen* word aangegee *vrkohf, vrkof, [rkaf-], vrkaf*; D en G skrywe *verkofo* en *vrkaf* respektiewelik.

Wollen kom in hierdie sin ook soms voor, nl. by A en C as *well* en by G as *welle*.

3. Gevolgtrekkinge op grond van die infinitief.

As 'n mens op die sinne let soos elkeen van die verskillende proefpersone dit vertaal, dan merk jy 'n mate van onvastigheid by die skriftelike weergawe van die dialek op. Dit lyk my daaraan toe te skrywe dat die dialek eenvoudig dialek gebly het, d.w.s. dat dit nie as kultuurmedium, as skryftaal aangewend word nie. Dit mis dus die vastigheid wat die skryftradisie meebring, die normaliserende uitwerking daarvan.

Elkeen wat al die uiters moeilike taak onderneem het om dialekt-sprekers na hulle taal te ondervra, sal weet hoe onseker die proefpersone dikwels op sekere puntjies is waar jy juis duidelikheid wil hê. Veral as hy eers daarvoor begin nadink, word sy weergawe dikwels heeltemal onbetroubaar omdat 'n mens nie op bewuste wyse die invloed van die standaard-taal of die geskrewe beeld uit jou gedagte kan wegwerk nie. Die enigste manier om 'n getroue weergawe van die dialek te kry, is om met 'n goed geoefende oor te luister wanneer die proefpersone heeltemal onverhoeds gesels²⁾.

As die dialekt-spreker nou met 'n aantal sinne voor hom in die standaardtaal sit en dit in sy eie dialek moet oorsit en dan neer-

²⁾ Vgl. W. Mitzka: *Deutsche Mundarten*, bl. 11: „Jemand auszufragen ist auch schon etwas Indirektes.....”.

skrywe, gaan hy veels te bewys te werk dan dat ons van hom 'n absoluut getroue weergawe — versover dit in die gewone skrif moontlik is — van sy dialek kan verwag. Waar moontlik moet die ondersoeker dus nooit die dialek deur die proefpersoon self laat neerskrywe nie, anders kan hy niks meer as 'n benaderde weergawe van die dialek — dikwels sterk onder invloed van die geskrewe beeld — verwag nie.

Op bl. 17 laat Brežnik ook duidelik merk dat hy bewus is daarvan dat die invloed van die skryftaal hom by die weergawe van die sinne laat geld het en dat verskillende vorme soos 'hulle in die vertaalde sinne staan „an die Schrift angelehnt ist”, Op bl. 16 sê Brežnik o.a.: „Eine deutsche Volksschule hat es in Franztal immer gegeben, und daher is mit dem Einflusz der Schriftsprache auf die Mundart zu rechnen”.

As 'n mens hiermee rekening hou, sal jy tot die gevolgtrekking moet kom dat daar in die dialek van Franztal heelwat minder reste van die infinitiefuitgang oorgebly het as wat 'n mens met die eerste oogopslag sal dink. By ondervraging van Hollandse dialektspreekers het ek herhaaldelik ondervind hoe moeilik dit is om sekerheid te kry wat die werkwoordelike uitgange betref. En sodra jou segsman agterkom wat jy wil hê, gee hy jou 'n aangeleerde vorm.

Dis opmerklik dat van die sewe segsmanne daar net een is, nl. G, by wie daar by die infinitief deurgaans die uitgang -e voorkom. Omdat hy, nie net by die infinitief nie maar ook in verskillende ander opsigte, duidelik van die ander segsmanne verskil, kry 'n mens die indruk dat hy nie 'n goeie segsman was nie, dat sy oorsetting van die sinne nie in suiwer dialek opgestel is nie. Miskien was hy 'n bietjie te geleerd om 'n goeie proefpersoon te wees; van hom sê Brežnik op bl. 17: „der letzte (G) hat die Realschule besucht und ist seit einigen Jahren Bankbeamter”. So kan 'n mens verwag dat die invloed van die geskrewe beeld sal wissel by die verskillende proefpersone. Gelukkig dat daar oorsettings deur die sewe persone gemaak is, want deur die betreklike veelheid van materiaal kan ons ten minste duidelik sien in watter rigting die infinitief ontwikkel het, al kan ons nie vasstel in hoeverre die ontwikkeling reeds vaste vorm aangeneem het nie.

Verder is daar die samegetrokke vorme wat die indruk gee dat die infinitiefuitgang by hulle nog bestaan. Of dit wel die geval is, sal alleen duidelik word as ons van dergelyke werkwoorde die persoonsvorme daarnaas kan plaas. Hierdie werkwoorde is die volgende: *Schnen* (*schneien*, 2de sin); *gehn*, *gen* (*gehen*, 15de sin); *nähn*, *nen* (*nähen*, 17de sin); *schrein*, *schreihn* (*schreien*, 22ste sin); *hen*, *henn* (*haben*, 30ste sin); *paun*, *baun* (*bauen*, 33ste sin).

Daar word aangeneem dat die infinitief-uitgang in Afrikaans weggeval het, en tog het ons ook nog baie voorbeelde wat sonder

nader ondersoek op 'n infinitief sou lyk, bv. *lewe, worde, skrywe* ens.

Bowendien kom in verskeie gevalle naas die samegetrokke vorm ook 'n vorm sonder uitgang voor, sodat eersgenoemde miskien neer-geskrywe is onder invloed van die skrifbeeld in die standaardtaal. In die volgende gevalle kry ons ook die uitganglose vorm: —

naas <i>schnen</i>	ook <i>schnej</i>	(by F),
naas <i>gen</i>	ook <i>geh</i>	(by C),
naas <i>nen</i>	ook <i>näh</i> (C) en <i>neh</i> (F),	
naas <i>schrein</i>	ook <i>schrei</i>	(by F),
naas <i>baun</i>	ook <i>bau</i>	(by F).

Dit is dus net *hen* (haben) wat deurgaans die *-n* behou het. Maar of die vorm as infinitief gevoel word, lyk my twyfelagtig. Dieselfde vorm word immers ook gebruik vir die 2de pers. mv. (sin 32), 3de pers. mv. (sin 37), 1e pers. mv. (sin 23).

'n Segsman soos F ken uit die agtien gevalle waar die infinitief voorkom net in twee gevalle 'n vorm wat nog enigszins op 'n vorm met uitgang lyk, nl. *hen* (haben) en *gen* (gehen). Of die *-n* in hierdie samegetrokke vorme egter nog as infinitief gevoel word, lyk twyfelagtig. By segsman G is daar wel nog 'n gevoel vir die infinitief-vorm aanwesig; daar is die uitgang egter nie *-n* nie, maar *-e*.

Alles bymekaar geneem, is dit dus duidelik dat daar in die dialek van Franztal nie veel van die infinitief-uitgang oorgebly het nie. Waar daar by sommige sprekers nog iets van te bespeur is, is dit ook moontlik aan die invloed van die standaardtaal toe te skrywe. Maar selfs al laat 'n mens dit buite rekening, is dit nog duidelik genoeg in watter rigting die dialek hier ontwikkel het. Die groot aantal voorbeelde sonder uitgang by die infinitief maak die ontwikkeling al interessant genoeg. Die lot van die infinitief-uitgang lyk my bo alle twyfel beslis: wat daarvan nog oor mag wees, sal met verloop van tyd ook wel verdwyn indien die dialek in sy verdere ontwikkeling aan homself oorgelaat word, d.w.s. as dit vry bly van aansienlike invloed van die standaardtaal.

Miskien is dit nodig om daarop te wys dat Brežnik sy „Lautstatistik der Mundart” nie op die weergawe van die 40 sinne deur hierdie sewe persone gebaseer het nie. In baie opsigte wyk sy fonetiese weergawe van die sinne hiervan af, soos bv. wat die infinitief betref, op bl. 45. Hy gee daar egter geen rekenskap van nie en roer die kwessie van uitgange ook maar net hier en daar terloops aan. Daarom bepaal ek my by die sinne soos deur die sewe persone weergegee.

4. Die verlede deelwoord.

Hiervan kom die volgende gevalle in die veertig sinne voor:

<i>Sin nr.,</i>	<i>Verl. dw. in Hd.,</i>	<i>in dialek van Franztal.</i>
4	gebrochen	: gproch, gbroch.
	gefallen	: gfal, gfall.
5	gestorben	: gscharb, gstarb, kstarb, kscharp.
6	gebrannt	: vrbrent, vrprennt, frbrent, gprennt, verbrennt.
8	durchgelaufen	: turglof, turich glof, turichglof, durch- glof, durchkloff.
9	gewesen	: gwest, gvest.
	gesagt	: gsod, gsot, gsad, ksagt.
15	gelernt	: glernt.
	gewesen	: gwest (soos in 9).
18	gekannt	: gkent, gkönt, gkennt, gekennt.
18	gekommen	: kumm, kum.
19	gestohlen	: gstohl, gstol, gschtol, kschtohl.
20	gemacht	: gmacht, kmacht.
	getan	: gtun.
21	erzählt	: vzhält, vrzelt, vrzhält, verzählt, frzält, vrzehlt.
24	gekommen	: kum, kumm (soos 18).
	gelegen	: gleh, gle, kleh.
24	geschlafen	: gschlof, kschlohf.
25	geblieben	: gpliep, gblip, gplip, gblieb, gplib, gblib.
	geschmolzen	: gschmelzt, gschmolz, kschmolz.
	vergangen	: vrgan, vrgang, frgan.
32	gefunden	: gfun, kfunn.
34	gekommen	: kumm, kum (soos 18 en 24).
37	gebracht	: gprun, gbrung, gebrug, keprung.
40	gefahren	: gfohr, gfor, gfar, gfahr, kfahr.

Volgens die sterk ww^e. onder hierdie voorbeelde het die uitgang by die verlede deelwoord van die sterk werkwoorde geheel en al weggeval. Op bl. 46 sê Brežnik ook: „Die Endung *-en* ist restlos verschwunden im Part. Perf.“ Of mens hierdie sin egter net soos dit daar staan, kan onderskrywe, is nog 'n ander vraag. Was dit altyd die *-en*-uitgang wat verlore gegaan het? As mens dink aan die groot verskeidenheid aan uitgangsvorme by die infinitief in die oorspronklike Duitse dialekte, lyk dit minstens waarskynlik dat ons ook by die uitgang van die verlede deelwoord van die sterk werkwoord meer as een vorm moet verwag.

Die Duitse Taalatlas het, sover my bekend, nog geen kaarte gepubliseer vir die uitgang van die verlede deelwoord nie. Die *Sprach-*

proben wat Bernhard Martin in *Die deutsche Volkssprache* gee, is egter voldoende om te laat sien dat dit by die verlede deelwoord van die sterk werkwoord nie aan verskeidenheid van vorme ontbreek nie. In die stukkie uit Alsbach (Mitteldeutsch), nr. 12, kom die volgende voor (bl. 54 en 55): —

gelegen	: geleee,
gekommen	: kom,
gefahren	: gefahre,
gegangen	: gang,
geschlossen	: zugeschloss.

Uit Affalter (Ostmitteldeutsch), nr. 18, die volgende: —

gesehen	: gesäh.
aufgelesen	: ogelaasn,
gegangen	: gange,
herausgetan	: rausgeta,
gegraben	: gegroom,
gefallen	: gefolln,
geschrieben	: geschriem.

Uit Wutöschingen (Alemannisch), nr. 39, die volgende: —

gewesen	: gsi,
heimgekommen	: heimcho,
gegangen	: gange.

Uit Tübingen, nr. 40, die volgende: —

gewesen	: gwea,
hergetragen	: hertrage,
naufgestanden	: nuff gschtande,
aufgerissen	: uffgrisse,
gegeben	: gä,
gefunden	: gfonde,
verschwinden	: verschwende,
gekommen	: komma, komme.
hinaufgezogen	: nuffzoga.

In Irrhausen (Rheinprovinz), nr. 14, is opgeteken *gewesst* (gewesen).

Uit die *Sprachproben* kan nog baie voorbeelde soos hierdie vermeld word, maar dis al genoeg om te laat sien dat dit by die verlede deelwoord van die sterk werkwoord nie altyd die *-en* is wat verdwyn het nie. Daarnaas het, soos uit die voorbeelde hierbo blyk, ook ander uitgangsvorme voorgekom, afgesien nog van die betreklike groot aantal voorbeelde wat kan versamel word waar die verlede deelwoord in die oorspronklike dialekte reeds sonder uitgang voorgekom het³⁾.

³⁾ Vgl. ook W. Mitzka: *Deutsche Mundarten*, bl. 127: Die Partizipendung *-en* fehlt teilweise im Rheinfränkischen: *gegess „gegessen“*.

Dit lyk my voor die hand liggend dat hierdie aanknopingspunte tesame met die vermenging van die vormverskeidenheid sou aanleiding gee tot die uiteindelijke verdwyning van die verskillende uitgange van die sterk verlede deelwoord. Watter ander keuse sou goeie kans op sukses gehad het by die uitskakeling van oorbodige vorme?

Soos by die infinitief, is ook hier die voorbeelde wat ek aanhaal nie tot aanknopingspunte beperk nie: dit moet ons laat sien watter verskeidenheid daar moontlik in die taal van die nedersetters voorgekom het. Behalwe dat die uitgange soms weggeval het, sterk en swak vorme deureenloop, was daar ook by die vorme met uitgange 'n groot verskeidenheid moontlik: vir „gekomen” : *kumme* (37), *heimcho* (heimgekomen, 39); vir „gewesen” : *gwesa* (38), *gwea* (40).

Blykbaar het die proses van uitskakeling vinniger plaasgevind by die verlede deelwoord as by die infinitief. Hier is immers geen reste oor, soos by die infinitief nie. Waaraan die groter mate van gelykvormigheid by die verlede deelwoord moet toegeskrywe word, is moeilik om te sê. 'n Paar kaarte van die verlede deelwoord in die Duitse taalgebied sal die vraag waarskynlik maklik kan oplos. Waarskynlik het die skeiding tussen sterk en swak werkwoorde ook hiertoe meegehelp. By die infinitief word daar immers geen verskil gemaak soos by die verlede deelwoord nie. Hierdie verskil kan die vastigheid by laasgenoemde dus help ondermyn.

Waar die verlede deelwoord voor was met sy ontwikkeling in die rigting van uitganglose vorme, kan hy miskien ook die ontwikkeling van die infinitief in dieselfde rigting gesteun het. Daar is immers tekens wat wys op die analogiewerking tussen infinitief en verlede deelwoord: laasgenoemde neem soms die klinker van die infinitief oor, ook in die geval van die swak werkwoorde wat in Hoogduits klinkerwisseling vertoon:

Hd. getan	—	Franztaal: gtun,
geschmolzen	—	gschmeltzt,
gekannt	—	gkent.

Soms neem die verlede deelwoord van sterk werkwoorde selfs die uitgang *-t* van die swak werkwoorde aan: —

<i>gwest</i>	(<i>gewesen</i>),
<i>gschmeltzt</i>	(<i>geschmolzen</i>).

5. Die uitgange *-e* en *-en* by die vervoeging en verbuiging.

Origens kon die ontwikkeling in hierdie rigting 'n algemene gevoel vir uitganglose vorme laat ontstaan het gedurende die tydperk van uitskakeling. Die verskynsel doen hom voor by die persoonsvorme van die werkwoord, asook by die naamval en getal van die s.nw. 'n Aantal voorbeelde sal hier voldoende wees; uit die beskik-

bare stof kan nie 'n volledige beeld van die vervoeging en verbuiging gevorm word nie. 'n Groot mate van vastigheid is daar blykbaar ook nog nie, te oordeel na die afwykinge tussen die verskillende segsmanne.

1ste pers. ekv.: —

ich glob (glaube), hap (habe), schlo (schlage).

1ste pers. mv.: —

sol mr (sollen wir), mir sin (wir sind), hen (haben), gemr (gehen wir).

3de pers. mv.: —

flijj (fliegen), is (sind), tu (tun), sie hens (sie haben es), sitz (sitzen), stehn (stehen).

Die uitgang *-e* by die verbuiging: — Op bl. 45 sê Brežnik: „Die *Endung -e* ist in der Mundart sowohl in der Deklination, als auch in der Konjugation abgefallen“, en dan gee hy voorbeelde. Merkwaardig is in hierdie verband dat die uitgang *-e* en in die meeste gevalle ook die *-en* by die meervoud weggeval het. Brežnik sê op bl. 45 dat die uitgang *-en* by substantiewe tot *-e* verswak het. Dit strook egter glad nie met die sinne soos deur sy sewe segsmanne neergeskrywe nie: daar het immers ook die *-en* meestal heeltemal verdwyn: —

sin 3: kohl (Kohlen),	sin 29: perg (Berge),
6: kuch (Kuchen),	37: paur (Bauern),
8: fis (Füße),	ogs (Ochsen),
11: ohr (Ohren),	kih (Kühe),
13: zeid (Zeiten),	38: leit (Leute).
14: gäns (Gänse),	

Dis eintlik net segsman G, wat in ander opsigte ook afwyk (vgl. paragraaf 3), wat nog die uitgang *-e* ken. In hierdie opsig het die defleksie dus besonder ver gevorder, want by die selfstandige naamwoord het die meervoudsuitgang tog nog 'n duidelike funksie.

6. Algemene opmerkinge.

Die wegval van uitgange by die deklinasie (vgl. die vorige paragraaf) sal waarskynlik net so verklaar moet word soos by die infinitief en verlede deelwoord. Die paar kaarte van die Duitse Taalatlas wys duidelik in hierdie rigting. Vergelyk kaart 40a vir die uitgang *-erm* in *unserm* uit sin 26: „Hinter *unserm* Hause stehen drei schöne Apfelbäumchen mit roten Äpfelchen“. (Vgl. ook *Deutscher Sprachatlas, Text zur 7. Lieferung*, bl. 185 volg.).

Naas die negentig wisselvorme vir die uitgang kom ook vorme

voor sonder uitgang. Verreweg die meeste uitgange het egter 'n *m* of *n*, en die dialek van Franztal het *unserm*.

Wiese in sin 40: „Ich bin mit den Leuten da hinten über die *Wiese* ins korn gefahren”, vertoon die volgende uitgange in die Duitse dialekte: -e, -ä, -a, -o, -i, -ea, -er, -ö, -ə, -ó, -en, -n, -an, -in, -ene, -(a)n, -e, -a, -en, -an. (Vgl. *Deutscher Sprachatlas*, kaart nr. 42a, en *Text zur 7. Lieferung*, bl. 191). Hierdie uitgang het in Franztal heeltemal verdwyn, net soos die datiefuitgang van *Haus* in sin nr. 26, soos hierbo aangehaal. (Vir die uitgang by hierdie woord, vgl. *Deutscher Sprachatlas*, kaart nr. 24a, en *Text zur 4. Lieferung*, bl. 109.)

Wat die verbuiging betref, dui die beskikbare kaarte daarop dat ons daar dieselfde geval het as by die infinitief en die verlede deelwoord, waarop ons breedvoeriger kon ingaan. Aanknopingspunte is daar altyd wel, maar nie genoeg om die vorm van die dialek van Franztal daaruit te verklaar nie. Daar is geen getalle-oorwig nie en 'n mens moet na 'n ander verklaring soek. Daarby moet jy jou maar net nie op die aanknopingspunte blind staar nie en veral ook let op die veelheid van vorme. Hoe groter die verwarring, hoe sterker kan die mag van die voorbeeld wees. Hieroor straks meer.

Die feit dat 'n mens by die aanknopingspunte ook op die vormverskeidenheid moet let, verklaar m.i. ook die moeilikheid wat mens ondervind by die vasstelling van die plek van herkoms van die oorspronklike stamouers van 'n nedersetting op grond van hulle taal. Soos in hoofstuk I, par. 6 verduidelik, is 'n mens geneig om gevolgtrekkinge te maak op grond van die aanknopingspunte en dan kan dit gebeur dat jy die bal totaal mis slaan. Met kennis van die nedersettingsdialek kan 'n mens immers nie sommer die oord van die stamouers se herkoms van die taalkaarte van die moederland gaan aflees nie. Wie dit wil doen, heg te veel waarde aan die aanknopingspunte en kan gou op 'n dwaalspoor raak. (Vgl. o.a. H. Schmidt: *Herkunft und Mundart. Ungarische Jahrbücher*, Mei 1934).

Wat hieruit te leer val, is dat 'n mens nie sommerso op 'n taalkaart van die oorspronklike taalgebied die oorsprong van die nuwe in die nedersettingsdialek moet wil aflees nie. Dit kan wel sy waarde hê om na aanknopingspunte te soek en dan moet 'n mens ook vorme as sodanig beskou, wat nie juis volkome gelyk is nie. Uit 'n chaos moet orde geskep word en dis nie maklik om uit te maak wat die resultaat gaan wees nie.

As 'n mens dit nie so insien nie, sal jy 'n afwykende vorm in die nedersettingsdialek (soos bv. die infinitief sonder uitgang) uit die oorspronklike dialekte wil verklaar slegs as die bepaalde vorm by 'n aansienlike persentasie van die stamouers gebruiklik was. As die persentasie dan laer as vyftig was, sal jy al geneig wees om na ander faktore te wil soek. Op die manier sou baie van die kenmer-

kende eienaardighede van die dialek van Franztal nie uit die oorspronklike dialekte verklaar kan word nie: daarvoor het daar te veel verskille bestaan dan dat een daarvan so algemeen sou voorkom.

Vir die werking van analogie is nie net die voorbeeld (aanknopingspunt) van belang nie, maar veral moet 'n mens let op die verwarring, die veelheid van wisselvorme. Daarby moet veral die vorm in die oog gehou word wat in die guns staan van 'n eenvoudiger sisteem. Waar die taal op die gewone wyse oorgelewer word, bly die vorming van nuwe analogiese formasies binne perke, maar in die geval van grootskaalse vermenging van vorme tree hy na vore om op kragtige wyse orde en reëlmaat te skep.

Anna Varga wys ook op die belangrike rol wat analogie in hierdie verband speel⁴⁾. Sy het nl. gevind dat daar op die gebied van die woordeskat 'n veel groter verskeidenheid bewaar gebly het as in die vormleer. Die oorspronklike bestanddele van die nedersettingsdialek word beter bewaar op die gebied van die woordeskat. „Die Erklärung dafür liegt auf der Hand: die gewaltige Kraft der Analogie, die in dem Lautsystem zur Herstellung einer lautgesetzlichen Einheit drängte, spielte auf dem Gebiet des Wortschatzes keine so wesentliche Rolle (t.a.p. bl. 213).

7. *Dialekvermenging in die nedersetting Kistormás.*

(Vgl. Anna Varga: *Siedlungsgeschichte in ihrer verschiedenartigen Wirkung auf Lautlehre und Wortschatz eines Hessendorfes in Ungarn (Kistormás). Zeitschrift für Mundartforschung*, Jahrgang 13, Heft 4).

Volgens die beskrywing van Anna Varga vorm die nedersetting in Kistormás in 'n belangrike opsig 'n duidelike teenstelling met die van Franztal: die oorspronklike koloniste stam nl. net uit twee dialekgebiede, Oberhessen en die suidelike Nassau. Die enkele gesinne uit ander dele van die land is nie soveel dat hulle enige uitwerking op die ontwikkeling van die taal kon hê nie. Nadat hulle nou meer as twee eeue in die kolonie saamgewoon het, het alle oorspronklike verskille in die taal verdwyn (t.a.p. bl. 196).

Die resultaat van die gelykmakingsproses verskil ook in belangrike opsigte van dié in Franztal, soos blyk uit die „phonetische Umschrift der 40 Wenkerschen Sätze in die Mda. von Kistormás” wat sy op bl. 203 gee. Op bl. 202 sê sy die volgende: „Die Infinitivendung, die Endung des Part. prät. der starken Zeitwörter sowie der 1. und 3. Pers. Plur. Ind. Präs. ist im allgemeinen ə: *plaiə* 'bleiben', *kəplivə* 'geblieben', *mēr, si plaiə* 'wir, sie bleiben'. In

⁴⁾ *Siedlungsgeschichte in ihrer verschiedenartigen Wirkung auf Lautlehre und Wortschatz eines Hessendorfes in Ungarn (Kistormás)*, in *Zeitschrift für Mundartforschung*, Jahrgang 13, Heft 4. .

Wortern, deren Stamm auf *r* ausgeht, wird hingegen das *n* bewahrt, aber das *e* synkopiert: *fārn* 'gefahren', *kfarn* 'gefahren'".

(In die voorlaaste voorbeeld is *gefahren* bepaald 'n drukfout vir die infinitief: *fahren*).

Volgens die Wenkerse sinne op bl. 203 en 204 het, anders as in Franztal, ook die meervoudsvorm by die s.n.w. behoue gebly. In deel III (bl. 204) gaan Anna Varga dan noukeurig na, watter verband die dialek van Kistormás met die taal van die oorspronklike tuiste van die stamouers vertoon. Die uitkoms is „*dasz die mundartliche Heimat nur einen kleinen Teil der geschichtlichen deckt. Bei der Mischung der heterogenen sprachlichen Elemente ist also der Ausgleich zugunsten eines Sprachtypus, und zwar des Südnassauischen entscheiden worden. Die Sprache der Oberhessischen Gruppe wurde dagegen unterdrückt und bis auf einzelne isolierte Reliktformen verwischt*” (bl. 209).

Wat vir ons van belang is, is dat hier eenvoudig 'n keuse gemaak is uit twee vorme, met die gevolg dat daar geen ingrypende veranderinge plaasgevind het in die ontwikkeling van die dialek van Kistormás, soos in die geval van Franztal nie.

8. *Ander dergelike gevalle.*

Presies dieselfde verskynsel het ons reeds eerder in verband met 'n eenderse geval opgemerk, nl. die „Phälzische Colonie” aan die benede-Ryn. (Vgl. hoofstuk I, par. 6.)

Dis nie nodig om op al die ander gevalle van hierdie aard breedvoerig in te gaan nie; mens hoef net kortliks te verwys na die ander nedersettingsdialekte waaroor daar gegewens beskikbaar is. Victor Schirmunski gee „Sprachproben” in die vorm van die veertig sinne van Wenker uit drie Duitse Nedersettings, in 'n artikelreeks in *Teuthonista* V (1928/1929), Heft 1, 2 en 3: *Die Schwäbischen Mundarten in Transkaukasien und Südukraine*.

Wel het daar in verskillende opsigte aansienlike ontwikkeling plaasgevind, soos uit die volgende kort aanhalings kan blyk:

„§ 11. Substantiva: Deklination. Der Genetiv ist ungebräuchlich. Possessive Verhältnisse werden, wie sonst in hd. Mdaa., durch Dativ mit Pronom. possessiv. ausgedrückt: *m fadr saeⁿ hāus* des Vaters Haus. Die übrigen Kasusendungen sind einander angeglichen, so dasz gewöhnlich nur zwei Formen bestehen, Einzahl und Mehrzahl; der Unterschied zwischen Nominativ, Dativ und Accusativ wird durch den Artikel ausgedrückt” (bl. 50).

In verband met die werkwoord is daar 'n paar interessante opmerkinge op bl. 53, bv.:

„§ 16. 1. Präteritum. Nur die zusammengesetzte Form ist gebräuchlich, z.B.: *i beⁿ blibē*, *i haoⁿ gsnidē*; ebenso bei Hilfsverba: *i bēⁿ gveēⁿ*, *i haoⁿ khēdⁿ* 5).

5) Hd.: ich blieb, ich schnitt, ich war, ich hatte.

Hierdie verskynsel, wat die praeteritum betref, nl. die verdwyning van die ablaut, kom ook in die dialek van Franztal voor. Dis 'n baie belangrike ontwikkeling, waarvan ons graag die oorsprong sal wil nagaan, veral omdat dit ook in die geskiedenis van Afrikaans een van die belangrikste ontwikkelinge uitmaak. Daaraan wou ek my egter nie waag nie omdat ek op verre na nie oor genoeg gegewens beskik nie. Dis die terrein vir 'n germanis wat al die gegewens uit die Duitse Taalatlas⁶⁾ tot sy beskikking het. Wanneer ons dieselfde verskynsel in Afrikaans wil verklaar, kan dit egter van belang wees om intussen in gedagte te hou dat dit ook in ander Germaanse dialekte met die werkwoord al sover gekom het.

Origens ken hierdie dialekte in Transkaukasië en Suid-Ukraïne nog veel meer fleksievorme as die dialek van Franztal, soos bv. die meervoudsuitgang by die s.nw. en die uitgang by die infinitief en die verlede deelwoord. Gaan ons die geskiedenis van hierdie nedersettings na, dan vind ons dat daar waarskynlik nie van 'n groot-skaalse vermenging van dialekte sprake kan wees nie. Dit is ten minste die algemene indruk wat 'n mens uit Schirmunski se bevindinge kry. Vergelyk bv. op bl. 157: „Wie gesagt, hatte sich in NH die „Reichenberger Kolonne“ niedergelassen (Reichenberg a.d. Murr), in R die „Steinbacher Kolonne“ (Steinbach a.d. Murr), in NHT die „Grunbacher Kolonne“ (Grunbach a.d. Rhems).” NH, R en NHT staan vir die verskillende kolonies Neu-Hoffnung, Rosenfeld en Neu-Hoffnungstal respektiewelik. 'n Mate van vermenging sal daar wel plaasgevind het, maar in hoofsaak het die lede van die oorspronklike gemeentes bymekaar gaan woon om die aparte kolonies te vorm.

9. *Algemene beginsels.*

Algemene beginsels wat uit die proses van dialekvermenging in nedersettingsgebiede van belang blyk te wees en wat reeds in hoofstuk I par. 8 in vooruitsig gestel is, is die volgende: —

1. Dat daar 'n vinnige proses van uitskakeling plaasvind, sodat dit taamlik gou afgeloop is, met as gevolg 'n taal (of dialek) wat 'n groot mate van eenvormigheid vertoon, veral as ons die groot verskeidenheid aan wisselvorme waaruit dit ontwikkel het, in aanmerking neem;
2. dat die neiging tot gelykmaking (analogie) 'n besonder groot rol speel;
3. dat die proses eindig met 'n dialek wat baie kenmerke vertoon wat nêrens in die oorspronklike taalgebied 'n algemene verskynsel is nie;

⁶⁾ Waarvan 'n groot deel nie gepubliseer is nie.

4. dat die resultaat, d.w.s. die eienskappe van die nuwe dialek van die nedersetting in groot mate afhang van die groter of kleiner verskeidenheid waaruit dit ontstaan het en
5. dat ons hierdie vierde punt goed in gedagte moet hou wanneer verskillende tale of dialekte in hulle ontwikkelingsgang met mekaar vergelyk word. 'n Mens kan nie te versigtig wees wanneer jy van analoge gevalle wil praat nie: op die oog kan dit miskien daarna lyk, maar by nadere ondersoek kan blyk dat daar by die ontstaan van twee dergelike dialekte juis wat die belangrikste, die beslissende puntjies betref, groot verskille bestaan het.

HOOFSTUK IV.

OPMERKINGE OOR DIE GEOGRAFIESE METODE VAN TAALONDERSOEK EN DIE GESKIEDENIS VAN AFRIKAANS.

1. *Aansluiting by die vorige hoofstukke: 'n Nederlandse Taal-atlas en die studie van Afrikaans.*

Wat die geskiedenis van die ontstaan van Afrikaans betref, kan 'n mens miskien die een en ander uit die vorige hoofstukke leer. Die eerste is dat Afrikaans onder die Germaanse tale en dialekte miskien nie so'n alleenstaande geval is wat die tydsduur en omvang van sy ontwikkeling gedurende die ontstaanstydperk daarvan betref as wat gewoonlik aangeneem word nie. As mens die algemene beginsels wat by die ondersoek van die ontwikkeling van die dialekte in nedersettingsgebiede kon vasgestel word in gedagte hou, dan kom die ontwikkeling van Afrikaans vir ons nie so danig ongewoon meer voor nie.

Die feit wat egter die duidelikste aan die lig kom en wat vir ons van die allergrootste belang is, is die onontbeerlikheid van 'n Nederlandse taal-atlas by die studie van die Afrikaanse taalgeskiedenis. Daarsonder kan ons nooit eers ten naastenby 'n volledige beeld kry van die ontwikkeling van die taal nie. Dit moet die basis vorm waarop die taalgeskiedenis berus. Wat Schmidt van die Duitse *Siedlungsmundarten* sê, is vir Afrikaans net so wel van toepassing: „Ohne den S.A. (Sprachatlas) wäre es ganz unmöglich, Herkunft, Entstehung und Entwicklung der Ansiedlungsmundarten zu erkennen" ¹).

As ons bv. lees wat alles oor die gebruik van *ons* (vir Ndl. *wij*) en oor die negatief in Afrikaans geskrywe is, het ons al in hierdie verband geen verdere betoog nodig nie. Dis hoegenaamd nie eers by benadering duidelik hoeveel van ons stamouers die vorme geken het soos ons dit vandag in Afrikaans gebruik nie, en tog word daar herhaaldelike pogings aangewend om die saak op grond hiervan uit te maak. Met die nodige kaarte tot ons beskikking, behoort dit moontlik te wees om eens vir altyd duidelikheid te kry of ons hier met 'n voortsetting van die Nederlandse volkstaal te doen het al dan nie. Wat die gebruik van *ons* in die eerste persoon mv. betref,

¹) H. Teuchert: *Grundsätzliches über die Untersuchung von Siedlungsmundarten*. Zeitschrift für deutsche Mundarten, 1925, bl. 409.

sal by benadering kan vasgestel word by hoeveel van die eerste stamouers dit bekend kan gewees het. En wat net so belangrik is en gewoonlik buite rekening gelaat word, is watter ander afwykende vorme daar hiervoor in gebruik was, soos naas *wy, we* en *ons* ook nog *me, wilder* en *wi* (wie). (Vgl. D. B. Bosman in *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns*, VI bl. 67). Vir die belangrikheid van die verskeidenheid naas dié van 'n moontlike ooreenkoms as aanknopingspunt, kan ek na die uiteensetting in hoofstuk II, par. 4 verwys.

Dat ons naas 'n Hollandse ook 'n Afrikaanse Taalatlas nodig het, spreek haas vanself. Hoe die geografiese metode van taalondersoek ook op die geskiedenis van Afrikaans lig kan werp, sal in hierdie hoofstukke aangetoon word.

Tog is daar sonder 'n Nederlandse of 'n Afrikaanse Taalatlas al dikwels genoeg pogings aangewend om 'n afdoende verklaring vir die ontstaan van Afrikaans te gee. Niemand sal wil ontken dat daar op die wyse ook reeds heel veel lig op die moeilikste probleme gewerp is nie. Maar sonder om die waarde van die belangrike bydraes wat daar tot dusver gelewer is, in die minste te wil ontken of onderskat, moet tog erken word dat nog lank nie alle probleme vir ons opgelos is nie. Wat die oorsaak van die ontstaan van die wesenskenmerke van Afrikaans betref, is deskundiges dit nog glad nie altyd met mekaar eens nie. Dit beteken dat die verklarings dikwels meer op argumente as op bewese feite berus. Die een vind hierdie pleitbesorger se argumente dan aanneemliker, 'n tweede weer iemand anders s'n.

2. Oogmerke.

Die geografiese metode van taalondersoek het al soveel resultate opgelewer dat dit nie nodig is om hier daarop in te gaan en te verduidelik waarom ons dit ook by die studie van Afrikaans moet toepas nie. Enigiets wat daar in die wording en ontwikkeling van die Afrikaanse taal deur hierdie metode blootgelê kan word, sal ons aandag verdien. Soos in die inleiding gesê, hoef dit glad nie 'n mens se bedoeling te wees om argumente of bewyse ter ondersteuning van die een of ander teorie te soek nie, al wil jy ook probeer om meer lig te werp op 'n faktor wat — daarvoor is almal dit blykbaar eens — by die ontstaan van Afrikaans 'n rol gespeel het.

Elkeen wat hom met die geskiedenis van Afrikaans besig gehou het, sal daarvan bewus wees dat daar tydens die ontstaan van die taal 'n mate van dialekvermenging moet plaasgevind het. Ek haal net aan wat Dr. D. B. Bosman in hierdie verband sê: „.....ons kan gerus aanneem dat dialekvermenging 'n nie onbelangrike rol gespeel het in die allereerste jare van ons taalgeskiedenis nie”. Verder sê hy: „Ons kan egter alleen maar 'n vage voorstelling vorm van die gevolge van so'n dialekvermenging..... kan ons in hierdie ver-

band alleen maar gissinge en veronderstellinge opper" (Oor die ontstaan van Afrikaans, bl. 111, 112).

Dit sal inderdaad van genoeg belang wees om van 'n faktor wat so'n „nie onbelangrike rol" gespeel het meer te weet as wat net op gissinge en veronderstellinge berus. As ons die geskiedenis van Afrikaans behoorlik wil volg, behoort ons dus rekening te hou met die proses van dialekvermenging. En dan is dit nie net die puntjies waar Afrikaans seldsame verskynsels openbaar, verskynsels wat ons nie, of nie met sekerheid tot Nederlands of die Nederlandse volkstaal kan terugvoer wat ons in hierdie verband interesseer nie. By elke geval waar Afrikaans uit verskillende vorme 'n keuse gedoen het, sal dit die moeite werd wees om na te gaan wat nou juis die keuse bepaal het; waarom in die een geval die keuse op meer as een vorm geval het (voorlopig miskien) en hoe die gelykmaking in ander gevalle weer in korter tyd voltrek is.

Ons sal moet probeer nagaan watter kenmerke daar by die verspreiding van die taal oor 'n groter oppervlakte miskien nog oorgebly het wat kan bydra tot ons insig in die proses van vermenging en gelykmaking. Miskien kan dit ons dan ook meer vastigheid gee wat betref die tyd van die ontstaan van die wesenskenmerke van Afrikaans: *wanneer* ons moet aanneem dat daar reeds 'n eenheidstaal ontwikkel het. Hierdie eenheidstaal moet ontstaan het waar genoeg geleentheid was vir die uitskakeling van wisselvorme; vandaar kon dit dan oor die res van die land verbrei.

Volgens Prof. Bosman is dit eintlik net die ablaut en die tempo van die ontwikkeling van Afrikaans wat verder met vrug ondersoek kan word. (*Huidige stand van die Ondersoek na die Ontstaan van Afrikaans*, in *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns* VI, bl. 73 vlg.).

Miskien sou dit kon geld versover dit die pleitbesorgers van die verskillende teorieë betref. As ons heeltemal afgesien van alle teorie die saak ondersoek, sal daar nog baie ander puntjies van belang wees om na te spoor. As 'n bepaalde ontwikkeling bv. as *spontaan* beskou kan word, is dit vir die soeker na 'n teorie genoeg, dan het hy daarmee afgehandel. Maar as ons die lewe en ontwikkeling van die taal wil deurgrond, sal ons juis wil weet hoe so'n *spontane* ontwikkeling nou presies plaasvind. Daarom hoef ons ons tog nie noodwendig tot hierdie twee onderwerpe te beperk nie.

As die rol van die ander faktore duidelik vasgestel kan word, sou die gebied waar ons na dialekvermenging as faktor moet soek beter afgebaken wees. Ongelukkig moet 'n mens ook daar maar alte dikwels jou verbeeldingskrag gebruik: daar bestaan nog soveel onduidelikheid en onsekerheid. Ons sal daarom sover moontlik op direkte wyse moet vasstel watter rol dialekvermenging kan gespeel het. Miskien kan dit dan op die omvang van die ander moontlike faktore ook enige lig werp. Daarom was dit nodig om kortliks na te gaan wat ons van hierdie faktor kan verwag, watter rol dit elders ge-

speel het waar die ander faktore wat hier moontlik 'n belangrike rol gespeel het, nie in aanmerking kom nie. Dit het my belangrik genoeg gelyk om heelwat aandag te bestee aan die ondersoek van dialekte wat in hulle ontwikkeling ooreenkoms met Afrikaans vertoon, maar waar nie rekening gehou hoef te word met faktore waarvan die omvang moeilik vasgestel kan word nie, soos bv. die botsing met vreemde tale en die invloed van die gebrekkig geadapteerde taal van vreemdelinge.

Hierdie ondersoek kan moontlik bydra tot die helderheid waarna ons ten opsigte van die ontstaan van Afrikaans wil soek.

3. *Die taal van die Afrikaanse Stamouers.*

Maar daarby kom die belangrikste informasie nog kort as ons 'n duideliker beeld wil vorm van die rol wat dialekvermenging in die ontstaan van Afrikaans gespeel het. Ons uitgangspunt moet wees die taal van die Afrikaanse stamouers. Wat dit inhou, is duidelik, maar daarmee raak ons ook die moeilikste probleem aan. Al het ons nagegaan waar al die Afrikaanse stamouers vandaan kom, dan moet ons nog met verskillende vraagstukke rekening hou.

4. *Die eerste probleem: oor die bydrae van die verskillende stamouers.*

Wie van hulle kan 'n bydrae gelewer het tot die ontstaan van Afrikaans? Sommige het natuurlik te laat hier aangekom, toe die taal wat sy wesenskenmerke betref, reeds gevorm was. Daarom sal dit nodig wees om by benadering te kan vasstel wanneer dit die geval moet gewees het. Par. 8 van hoofstuk I behoort in hierdie verband van waarde te wees. Omstandighede was hier wel anders en dialekvermenging was nie die enigste faktor nie, maar uit genoemde paragraaf moet dit tog min of meer duidelik geword het hoeveel tyd daar vir 'n gelykmakingsproses nodig is waar 'n dialek uit verskeie dialekte ontwikkel. Dit moet kan help om vas te stel watter stamouers in aanmerking geneem moet word versover dit hierdie faktor betref.

Maar die blote getalle van die stamouers lewer dan nog lank nie die korrekte verhoudinge nie: die een sal 'n groter rol gespeel het as die ander. Hier dink 'n mens nie net aan die maatskaplike verhoudinge nie — soos bv. die groter invloed wat sal uitgaan van die gesiene manne soos hoë amptenare of welgestelde boere nie²⁾ — maar veral ook aan die persone wat in die eerste jare reeds groot gesinne gehad het.

²⁾ Vgl. D. B. Bosman in *Tydskrif vir Wetenskap en Kuns* VI, bl. 67: „Die getal-kriterium alleen is egter selde van veel waarde. Offisiële status, stand, opvoeding, aansien is van veel meer belang.”

'n Persoon soos Willem van der Merwe, afkomstig uit Broek in Waterland, vryburger sedert 1660, getroud in 1669, wat 9 kinders en 106 kleinkinders gehad het³⁾, aan hom kan voorwaar nie gelykgestel word persone wat hier aangekom het toe Willem van der Merwe se 106 kleinkinders reeds 'n deel van die spraakmakende gemeente aan die Kaap uitgemaak het nie. Dit wys duidelik hoe versigtig 'n mens met die statistiek in hierdie verband sal moet te werk gaan. Vandat die derde geslag aan die opgroei was, het die nuwe koloniste miskien maar onbelangrike invloed op die vorming van die taal gehad. Verder is dit nog die vraag in hoeverre hierdie deel van die spraakmakende gemeente die invloed van die aansienlike lui sou ondergaan. Daarvoor sal hulle taamlik dikwels in mekaar se geselskap moes verkeer. Ons moet oppas om — veral by die kind — nie te veel waarde aan die status ens. te heg nie. Die kind van beskaafde ouers spreek maklik die oppasster na: dit kom aan op kontak.

5. *Die tweede probleem* waarmee ons sal moet rekening hou, is of ons uit die dialekte vandag nog genoeg kan leer van die taal van die sewentiende eeu. By Hesseling lees mens (*Het Afrikaans*, bl. 122): „De gesproken, zeer gemeenzame taal van het oude vaderland gelijkt nog heden, wat volheid van vormen betreft, volkomen op die der zeventiende eeuw”. Dit het hy natuurlik sommer veronderstel, maar ek glo dat hy dit wel nie ver mis sal hê nie.

Die volheid van vorme wat ons in die hedendaagse dialekte aantref, kan m.i. sonder beswaar ook vir die sewentiende eeu aangeneem word. Die algemene neiging by die Germaanse tale en dialekte is immers om in die rigting van defleksie te ontwikkel. Wat die vormleer betref, kan ons vir die sewentiende eeu dus met 'n groot mate van waarskynlikheid 'n nog groter rykdom veronderstel as wat die dialekte vandag vertoon.

Maar as ons tot die lokalisering van die dialektiese verskeidenheid kom, sal ons wel versigtiger moet wees: ons weet immers dat die grenslyne van die afwykende taalverskynsels nie vas is nie. In hoeverre sal dit nou moontlik wees om die taaltoestande vir die sewentiende eeu te rekonstrueer uit die taalkaarte van vandag? Met absolute sekerheid sal dit natuurlik nie gedoen kan word nie. Dieselfde probleem het hom voorgedoen by die ondersoek na die geskiedenis van die Duitse nedersettingsdialekte in Oos-Europa. Die ondersoekers het hulle tog maar heel weinig bekommer oor die moontlike verskuiwing van die dialektgrense hoewel hulle, waar moontlik, daarmee rekening gehou het.

Inderdaad vind die verandering gewoonlik maar uiters langsaam

³⁾ N. H. Theunissen: Die Familie van der Merwe in *Die Brandwag*, 15 Des. 1944.

plaas, sodat 'n mens na twee of drie eeue tog in breë trekke nog dieselfde toestand in die dialekte terugvind. Dis eintlik net langs die groot verkeersweë en rondom belangrike uitstralingsentrums waar ons met aansienlike verskuiwing moet rekening hou.

Ook vir die Nederlande is daar op hierdie gebied gelukkig reeds belangrike werk gedoen. In die eerste plaas het ons die bekende werk van Kloeke: *De Hollandsche Expansie in de zestiende en zeventiende eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche Dialecten*, ('s-Gravenhage 1927). Daarin is die rigting aangeduie waarin die verskuiwing van die grense by die woorde *huis* en *muis* plaasgevind het, asook die omvang van die verskuiwing by die onderskeie woorde.

Verder is daar ook waardevolle werk op hierdie gebied gedoen deur Dr. K. Heeroma in sy *Hollandse Dialektstudies* (1935). Die informasie wat Kloeke en Heeroma verstrekk, kan help om 'n beeld te vorm van wat daar met die grense van verskillende taalverskynsels sedert die sewentiende eeu plaasgevind het.

Die algemene indruk wat 'n mens daaruit kry, is dat die uitstraling waarmee ons moet rekening hou, plaasgevind het vanuit die provinsies Noord- en Suid-Holland. Veral die groot, invloedryke stede sal as uitstralingsentrums beskou moet word. Maar in en om hierdie uitstralingsentrums kom daar nog 'n groot verskeidenheid in die volkstaal voor. Gedeeltelik sal dit wel daaraan toegeskrywe kan word dat daar ten opsigte van 'n sekere taalvorm agtereenvolgens meer as eenkeer 'n nuwigheid in die kultuursentrum kan posvat en vandaar uitgestraal word, sodat op 'n bepaalde tydstip die verskillende stadiums in die ontwikkeling van die vorm geografies nog naasmekaar lê. So bv. met die ontwikkeling van *oe*, *uu*, *ui* in woorde soos *muis* en *huis*, waar ons op die kaart van Kloeke aldrie stadiums nog naasmekaar sien lê, nl. die oudste, *oe*-vorm die verste, *uu* nader en die *ui* in en om die uitstralingsentrum.

Maar in tallose ander gevalle sal die verskeidenheid nie op hierdie wyse tot die invloedryke sentrums teruggevoer kan word nie: hulle dateer terug tot die tyd toe daardie uitstralingsentrums nog nie as sodanig invloed op die taal uitgeoefen het nie. Sulke ou toestande is daar ten opsigte van baie vorme in die volkstaal behou, 'n feit wat ons des te beter vastrapplek gee by die rekonstruksie van die sewentiende-eeuse taaltoestande op grond van die volkstaal van vandag. (Vgl. Heeroma: *Hollandse Dialektstudies*, bl. 2.)

Heeroma gaan vir ons doel veels te ver terug in die geskiedenis van die Nederlandse dialekte, nl. tot die 15de eeu. Vandaar spring hy direk oor op die moderne tyd (bl. 2). Gedurende die eerste eeu van die tydperk was Holland op taalgebied die slagoffer van die ekspansiewe krag van sy omgewing: „Duidelik blykt dan, hoe Holland voor een belangrijk deel door vreemde taalelementen uit de omgeving zijn Hollandse kleur verliest. Omgeving van Holland dat

wil zeggen: Utrecht, Noord-Brabant en Zeeland" (bl. 3). 'n Aansienlike persentasie van ons vroegste stamouers in Suid-Afrika is, naas Holland, ook uit hierdie drie provinsies afkomstig. 'n Verskuiwing van die grenslyne binne die provinsies wat hier genoem is, sal tot gevolg hê dat aan die Hollandse verskynsels nie altyd die gewig toegeken word wat dit toekom nie.

Aan die ander kant weer het die verskuiwing in hierdie rigtinge afgeneem vandat Holland op ekonomiese en kulturele gebied die oorwig begin kry het. Van die sestiende en veral die sewentiende eeu af moet 'n mens dus weer met 'n Hollandse ekspansie rekening hou, soos Prof. Kloeke aan die hand van sy *muis/huis*-kaart aange-ton het.

Alles dui daarop dat die blote getalle van die stamouers nog nie voldoende is om mee rekening te hou as ons noukeurig wil vasstel watter bydrae ons aan die taal van elke streek moet toeken nie. Dit verg diepgaande ondersoek, wat in normale tye egter wel moontlik behoort te wees ⁴⁾).

In baie opsigte, veral in breë trekke, sal die dialektiese verskeidenheid in die Nederlande nog 'n taamlik getroue weerspieëling van ouer toestande wees. Ons stamouers is uit al die genoemde dele van die taalgebied afkomstig, nl. dié wat in die verskillende periodes ekspansiewe vermoë aan die dag gelê het, sowel as uit dié wat hierdie neiging ten prooi geval het. Ons sal daarby dan die kenmerke van die taal wat die stamouers meegebring het nie soseer in aanmerking moet neem nie, as wel die verhoudinge waarin die afwykende kenmerke verteenwoordig was. Sodra die nodige Nederlandse taal-kaarte tot ons beskikking is, behoort 'n mens tog taamlik na aan die waarheid te kan kom. Intussen kan dit sy nut hê om die terrein 'n bietjie te verken. Dit is met die oog daarop dat in die volgende paragrawe ook enkele voorbeelde ter sprake kom.

6. *Nog eens oor 'n Nederlandse Taalatlas vir Suid-Afrika.*

Miskien kom dit as voorbarig voor om 'n studie soos hierdie aan te pak voordat die vereiste Nederlandse Taalatlas tot ons beskikking is. Die opstel van 'n taal-atlas is egter so'n reusagtige onderneming dat dit nie sommer in enkele jare tot stand kan kom nie. En aangesien daar nog geen tekens is dat so'n atlas met die oog op die geskiedenis van Afrikaans gaan aangepak word nie, kan dit wel van belang wees om intussen daaroor na te dink: 'n mens moet helderheid kry oor watter bydrae die taal-atlas tot ons taalgeskiedenis kan lewer, wat ons daarvan moet verwag. Dit moet vir ons duidelik word hoe groot ons behoefte aan so'n atlas is en terselfder-

⁴⁾ Hierdie boek is geskrywe terwyl Nederland nog onder Duitse besetting verkeer het.

tyd sal dit ook duidelik word met watter vooropgestelde oogmerke so'n onderneming moet aangepak word.

Die Nederlandse Taalatlas soos deur hulle eie geleerdes opgestel, sal natuurlik ook vir ons dikwels nuttige stof oplewer, maar ons kan nie verwag dat hulle by die opstel daarvan rekening moet hou met die vereistes van die Afrikaanse taalgeskiedenis nie. Wat ons in die allereerste plaas moet doen, is om vas te stel watter informasie ons van die Nederlandse dialekte nodig het. Dit beteken dat ons sorgvuldig 'n vraelys moet opstel. Prof. G. G. Kloeke het vir sy Leidse Taalatlas ook in Suid-Afrika navraag gedoen. Uit die resultate kon hy maklik die indruk kry dat daar in Afrikaans geen verskeidenheid voorkom nie. Toevallig het dit egter woorde soos *koei* gegeld, wat geen afwykinge vertoon nie. Dit wys hoe noodsaaklik dit is dat goed geskoolde dialektoloë uit ons eie kring in ondernemings van dié aard moet saamwerk as dit vir ons die volle moontlike voordele wil inhou.

Maar ons sal ook verder moet gaan en ons self begin beywer vir 'n *Nederlandse Taalatlas vir Suid-Afrika*. Dit hoef in geen opsig van 'n gewone Nederlandse Taalatlas te verskil nie; dit kan selfs 'n reeks aflewerings van een van die Nederlandse Taalatlasse uitmaak. Die taalverskynsels wat daarvoor in kaart gebring moet word, moet maar net uitgesoek word met die oog op die probleme wat die Afrikaanse taalgeskiedenis oplewer. Indien daarvoor die samewerking van Nederlandse dialektoloë verkry kan word, sal dit ons al 'n hele end oor die weg help. Die *Dialectencommissie der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam* het deur middel van hulle uitgebreide organisasie van medewerkers dwarsoor die hele Nederlandse taalgebied reeds veel stof ingesamel. Uit hierdie materiaal sal ons al veel kan leer, maar van nog groter waarde sal dit wees as ons van hulle organisasie gebruik kan maak om self stof in te samel.

Daar behoort geen rede te wees waarom ons dan nie self die stof in kaart kan bring nie. Veral wanneer van die advies van bekende Nederlandse dialektoloë gebruik gemaak word, sal die kaarte aan alle eise van die wetenskap kan voldoen. En as ons dink aan die welwillendheid en belangstelling van persone soos Prof. Kloeke van Leiden en Dr. Meertens van die dialeksentrale in Amsterdam, voel 'n mens oortuig daarvan dat al hierdie dinge wat van hulle kant nodig is, glad nie sal ontbreek as ons die saak met erns aanpak nie.

7. *Afrikaans as „nedersettingsdialek”*.

Intussen kan ons 'n beeld probeer vorm van wat so'n breed opgestette ondersoek moontlik kan oplewer. Uit wat 'n mens hier en daar opmerk, kan jy nogal 'n interessante versameling verskynsels bymekaar maak. Miskien is dit die beste om my voorbeelde hoofsaaklik

tot die werkwoordsvorme te beperk ten einde 'n vergelyking met die hoofstuk oor die dialek van Franztal te kan tref. Daarby lewer die ontwikkeling van die werkwoord ook van die interessantste probleme in Afrikaans op.

8. *Taal en dialek.*

Om moontlike ernstige besware teen 'n vergelyking tussen Afrikaans en die Duitse Nedersettingsdialekte te voorkom, lyk 'n kort verduideliking my hier nodig. Afrikaans het tot 'n taal ontwikkel, terwyl ons in die Duitse nedersettings met dialekte te doen het. In *Taalgeografie* (Hoofstuk I) het ek die verskil tussen taal en dialek uiteengesit en kan nou daarna verwys.

Die verskil wat daar in hierdie opsig tussen Afrikaans en die nedersettingsdialekte bestaan, hang van faktore af wat buite die taal self geleë is. Die dialekte sou net soos Afrikaans tot tale kon ontwikkel het sonder om wesenlike verandering van sisteem te ondergaan. Dit het afgehang van omstandighede in elke nedersetting self. As die nedersetters daartoe in staat was en hulle daarvoor wou beywer, sou hulle hulle dialekte tot volwaardige tale kon verhef het. In plaas daarvan het hulle egtër in te nouë voeling met Duitsland gebly: Hoogduits het hulle kultuurmedium gebly, hulle het as't ware 'n deel van die Duitse taalgebied bly uitmaak, en hulle „taal” het dialek gebly.

Dit sal nogal interessant wees om hierdie opvatting op die geskiedenis van Afrikaans enduit te probeer toepas. Die skeidslyn tussen taal en dialek is dikwels natuurlik uiters vaag en soms selfs arbitrêr. Toe die Nederlandse dialekte in Suid-Afrika tot 'n eenheid saamgesmelt het, is hierdie nuwe spraak nog baie jare lank nie in ruime mate as kultuurmedium gebruik nie. Moet ons dit in die tussentyd dan nog as 'n dialek van Nederlands beskou? In streng wetenskaplike taal sal ons dit wel so kan noem. Voor hierdie eeu is Afrikaans immers deur baie mense nie as 'n taal beskou nie en bowendien het dit nog lank nie die vastigheid van vandag besit nie. Tog kan 'n mens verwag dat daar van verskillende kante teen hierdie opvatting beswaar gemaak sal word. Wat sou die rede wees? Miskien omdat daar nog 'n faktor is wat in aanmerking geneem moet word, nl. die omvang van die verskil wat in die saak betrokke is.

Maar verskil Hoogduits nou minder van die dialek van Franztal, of van sommige van die ander Duitse nedersettingsdialekte as Nederlands van Afrikaans? Soos dit my voorkom, sal hierdie faktor ook nie vir die verskil van status verantwoordelik kan wees nie. 'n Mens sal nog verder moet gaan en rekening moet hou met 'n taamlik onbepaalbare, ondefinieerbare faktor wat in die gesindheid van die sprekers geleë is. Terwyl 'n buitestaander, selfs iemand wat

taamlik goed op hoogte van sake is, Afrikaans maklik en sonder gewetensbeswaar as 'n dialek sal bestempel, sal 'n Afrikaner — selfs 'n leek, wat hom nie van die juiste betekenis van hierdie woord kan rekenskap gee nie — daar dadelik beswaar teen aanteken.

Dit kom, lyk my, daarop neer dat by die onderskeiding tussen taal en dialek 'n-subjektiewe-element soms 'n groot rol kan speel, 'n faktor wat heeltemal buitekant die taal self geleë is, nl. in die gemoed (gesindheid) van die sprekers. Die verouderde opvatting van dialek as minderwaardige, verworde taalvorm speel in dergelyke gevalle by leek sowel as vakman nōg 'n groter rol as wat 'n mens in die reël besef.

9. Leersame voorbeelde.

Van die werkwoord sê Prof. Hesseling die volgende (*Het Afrikaans*, bl. 122): „In geen deel der vormleer treft ons het eenvoudige, hyperanalytiese karakter van het Afrikaans meer dan bij het werkwoord; nergens vindt men ook duidelijker kentekenen dat deze taal haar tegenwoordige gedaante dankt aan de inwerking van een vreemd idioom”. In die geval van die dialek van Franztal het ons gesien watter merkwaardige ontwikkeling daar in hierdie selfde rigting ook by die werkwoord plaasgevind het en wel sonder dat hierdie faktor daarvoor in aanmerking kom. Daar het by die uitskakelingsproses die veelheid van wisselvorme tot die vereenvoudiging van sisteem aanleiding gegee.

Dit kan van belang wees om na te gaan in hoeverre daar in die geval van Afrikaans ooreenkoms aan te toon is met die omstandighede waaronder die dialek van Franztal tot stand gekom het, sodat ons kan vasstel in hoeverre die faktor wat daar so'n belangrike rol gespeel het, ook in die geval van Afrikaans in aanmerking geneem moet word.

Hier staan ons egter, by gebrek aan die nodige taalkaarte, voor groot moeilikhede. Die ondersoek sal daarom noodwendig onvolledig moet bly; meer as dit: dit sal nie veel meer as programmaties kan wees nie, met die doel om in breë trekke die rigting aan te dui wat by breedvoeriger ondersoek ingeslaan behoort te word.

Die voorbeelde is uit dialekttekste gehaal. Tekste wat die dialekte so suiwer moontlik weergee, het in die eerste plek in aanmerking gekom. Daarvoor was die *Groot-Nederlands Boerenboek* besonder geskik: nie alleen bevat dit tekste uit verskillende dele van die Nederlandse taalgebied nie, maar daarby het ons ook deur die medewerking van Dr. P. J. Meertens, sekretaris van die *dialecten-commissie der Koninklijke Akademie van Wetenschappen*, die versekering dat ons op die getroue weergawe van die dialekte kan reken.

Die tekste waaruit die voorbeelde aangehaal is, is dan die volgende: —

1. De Jong, A. M.: *Merijntje Gijzen's Jeugd*, Deel II (Vyfde druk, Amsterdam, 1927); Deel III (Eerste druk). (Afgeskort tot „Merijntje II” en „Merijntje III” onderskeidelik.)
Hierdie werk verteenwoordig die dialek van Noord-Brabant.
2. De Vries, Anne en andere: *Groot-Nederlands Boerenboek*. (G. F. Callenbach, Nijkerk. Afgeskort tot „Boerenboek”). By elke voorbeeld hieruit word die bepaalde dialek vermeld.
3. *West-Friesland's Oud en Nieuw*, Deel XIII; (Hoorn, 1939).
Die dialek hierin is Noord-Hollands.

Verskille is daar by die werkwoordsvorme in grote getalle op te teken.

(a) *Infinitief*.

'emme: een likkekerd wil ik nie 'emme (Merijntje II, bl. 17).

hemmen: En wat wol ie *hemmen*, manlu? (Groningen, Boerenboek, bl. 17).

'ebben: Een fikse jongkerel as ie moet wat in de buus 'ebben. (Drente, Boerenboek, bl. 51).

hewwe: Je zal er alle dage van je leven berouw van *hewwe* (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 128).

è: Dienk je, da 'k wil è, dat m'n errebeier m'n jongsje slaet? (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).

.kinnen: dat je van allens bie de deur kriegen *kinnen* (Groningen, Boerenboek, bl. 12).

kinne: azze de bëiste niet rustig ruste *kinne* (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 126).

zie: Ik ka j'onder m'n oogen nie *zie* (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).

doe: Lae Tona't nie *doe* (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

lie: mè z'n vrouwe en de guus kunne d'r moeilik onder *lie* (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

slae: Mè dat 'n keesje durfdn *slae*, da's 'n groot schandaal (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

verbie: En as dat waer was, dan a jie d'n motte *verbie* en dat zou je wè edaen è ok (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).

gae: En 'k za noe mie m'n treurege booschap mè naer uus *gae* (Zeeland, Boerenboek, bl. 166).

gee: je mocht me m'n possi *gee* (Zeeland, Winkler's Dialecticon II, 202).

(b) *Verlede Declwoord*.

ezie: 'k èt 't *ezie* (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).

edae: 'k è 't nie *edae*: Um ei 't *edae* (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).

verstae: J'ei m'n goed *verstae* (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).

(c) *Eerste persoon enkelvoud.*

- bin: al *bin* 'k dan een pond of wat lichter worden (Drente, Boerenboek, bl. 51).
- zijn: Ik *zijn* van de Kempen (Vlaanderen, Boerenboek, bl. 241; ook in Merijntje II, bv. bl. 17, 20, 23).
- hè: Nei. 'k *Hè* geen tied (Veluwe, Boerenboek, bl. 106).
- hew: Ikzelf *hew* vroeger ök zö moeten... (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 130).
- è: 'k è 't nie edae (Zeeland, Boerenboek, bl. 164); wat da 'k j' ezeid è (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).
- èt: 'k èt 't ezie (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).
- 'eet: Dad' ik nie veul mee de stof te moaken 'eet (Merijntje II, bl. 203).
- 'em: 'k 'em gin zin om misselik te woore (Merijntje II, bl. 18).
- heb: Ik *heb* hom al voak genog woarschouwd (Groningen, Boerenboek, bl. 19).
- zien: Die *zien* 'k toch ommes iederen dag (Merijntje II, bl. 54).
- goan: eerst *goan* 'k noar de bruiloft (Merijntje II, bl. 32).
- gaan: 'k *Gaan* al, Grietje (West-Friesland's Oud en Nieuw XIII, bl. 259).
- doen: Ik mag 't niet zeggen, maar toch *doen* ik 'et (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 138).
- kin: Ik *kin* dat aigenlijk niet zegge ök (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 127).
- ka: Ik *ka* j' onder m'n oogen nie zie (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).
- dou: den *dou* ik mit, mevrouw (Groningen, Boerenboek, bl. 17).
- za: Ik *za* Jaap varder wè elpe (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).
- zè: Aar op, zè 'k! (Merijntje III, bl. 16).
- wor: En ik *wor* d'r ook nait beter op (Groningen, Boerenboek, bl. 21).
- wacht: dan *wacht* ik op joe (Drente, Boerenboek, bl. 64).
- gebruke: 'k *gebruke* ze nooit (Zeeland, Boerenboek, bl. 159).
- zitte: 'k *zitte* noe net zo lekker mie m'n appel (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).
- ouwe: da 'k 'n swinters an die gank *ouwe*... Zeeland, Boerenboek, bl. 163).
- oore: 'k *oore* nie anders as klachten (Zeeland, Boerenboek, bl. 166).

Ook vir die praeteritum kom daar verskillende interessante vorme voor: —

- har: Ik *har* nooit eerder van dei Joap Mons heurd (Groningen, Boerenboek, bl. 22).
- ar: Gezien *ar* ik er nog nooit gin (Merijntje II, bl. 76).
- a: Flie weke kwam Merien d'n oenderboer vraege, of da 'k gin oenders op te rumen a (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

oorden: Op eens oorden 'k 'n grooten bons en... (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).
meenden: Zo *meenden* ik 't nie (Merijntje II, bl. 136).

(d) 2de pers. *ekv.*

binnen: Ie *binnen*, ie *binnen*, ... nou ja, de zestig he je al te pakken (Groningen, Boerenboek, bl. 21).
binne: Klante zeg je? Ja, jai *binne* 'n mooie klant (West-Friesland's Oud en Nieuw, XIII, 1939, bl. 258).
bent: En ie *bent* veul te flink veur iene van Barelds (Drente, Boerenboek, bl. 69).
zij (met gij), soos orals in Merijntje Gijzen's Jeugd, bv. bl. 13: Gij *zij* toch een broaf manneke. Daarnaas met inversie: zijde, bl. 17: *zijde* gij zo bij meneer pestoor op feziete?
hemmen: Wat *hemmen* ie doar 'n alderlaifst mooi 'bloeske aan, mevrouw (Groningen, Boerenboek, bl. 12).
hest: Wat *hest* doe doar 'n mooi schoetje veur, kind (Groningen, Boerenboek, bl. 14).
heb (met inversie): Hou *heb* ie dat toch zoo, dat... (Groningen, Boerenboek, bl. 22).
eit: omda je 'n ekel an z'n *eit*! (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).
ei: dat *ei* je, as je 'n errebeier zoo lank oudt (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).
è: G'è moar te spreken (Merijntje Gijzen's Jeugd II, bl. 29).
'ed: Gij '*ed* een aandere weg gekoze (Merijntje II, bl. 202).
doun: As ie d'r 'n goud bod op *doun* (Groningen, Boerenboek, bl. 14).
kin: Den *kin* ie hom nait? (Groningen, Boerenboek, bl. 22).
ken: dat *ken* je, maar aars *ken* je niks (West-Friesland's Oud en Nieuw, XIII, bl. 259).
maak: Met die fabrieksrommel van jullie *maak* je geen ras (Veluwe, Boerenboek, bl. 97).
gaan: al *gaan* je nou op je houfd staan (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 125).
mo: Ie *mo* nie vergeete (Zeeland, Boerenboek, bl. 163).
za: Je *za* later spiet è as aer op je 'n ood (Zeeland, Boerenboek, bl. 166).
doe: Neenje! Jie *doe* nooit wat (Zeeland, Boerenboek, bl. 167).
stae: En da je d'r nog om *stae* liege (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).
kikst: Doe *kikst* mie ook zoo deeg aan mit dien glende oogen (Groningen, Boerenboek, bl. 14).
krigst: doe *krigst* mi nait achter kinderwoagen (Groningen, Boerenboek, bl. 18).
kenne, hewwe: as je ze nodig *hewwe* binne ze er niet en as je ze misse *kenne*, dan komme de heere opzette (West-Friesland's Oud en Nieuw, XIII, bl. 256).

stane: Je *stane* nag bei me in 't boek voor omenbai de vaif gulden (West-Friesland's Oud en Nieuw, XIII, bl. 258).

zelle: Je *zelle* 'm hewwe (West-Friesland's Oud en Nieuw, XIII, bl. 259).

kinnen: Je *kinnen* z'n stap uit hōnderd (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 136).

mozzen: Ie *mozzen* dei kalf nait weer inschonken hemmen, mevrouw (Groningen, Boerenboek, bl. 21).

stootten: Je *stootten* mie je voet tegen de banke (Praet.) (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).

lieken: Je *lieken* wel zot, man! (Veluwe Boerenboek bl. 113).

Daar is baie voorbeelde in *West-Friesland's Oud en Nieuw* te vind. Ek gee hier 'n paar waarvan ek die plekke nie opgeteken het nie: *hebben, breken, zeggen, helpen, vertellen, weten, zeuren, maggen, verklappen, durven, zingen, lusten*; vir die praet. *hadden en zeiden*.

(e) 3de pers. ekv.

binnen: 't *binnen* hier almoal oldheden (Groningen, Boerenboek, bl. 14).

bin: 't *bin* toch gin prinse-jonge? (Zeeland, Boerenboek, bl. 166).

is: D'r *is* ommes gin meins in de tore (Merijntje II, bl. 13).

het: Niet omdat ie hommeles had *het* met z'n boer... (Noord-Holland, Boerenboek bl. 128); Kovvie *het* al wel 'n ketaier stoan te pruddelen (Groningen, Boerenboek, bl. 11).

hef: Zij was aaltied gek op kerels en zij *hef* ies een schoffien verkering 'ad met zo'n verlopen student (Drente, Boerenboek, bl. 63).

'ef: Joen volk 'ebben toch eigen boerdery en zij 'ef niks (Dit kan ook 3de pers. mv. wees. Drente, Boerenboek, bl. 69).

ei: De vrouwe *ei* gin oenders op te rumen! (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

hee: Hij *hee* 'oe vergeten (Noord-Brabant, Boerenboek, bl. 197).

liekt: Hou *liekt* die dat ton, wicht? (Groningen, Boerenboek, bl. 17).

lijkent: 't *Lijkent* de wonderboare visvangst (Merijntje II, bl. 150).

magt: één nou *magt* ie ruste (Merijntje II, bl. 208).

lijken: 't *Lijken* Savonoaroloa wel! (Merijntje II, bl. 157).

lijke: Meneer pestoor *lijke* wel zot! (Merijntje II, bl. 36).

ston: Waist nog wel, Sjane, wat doar op dei aine kroug *ston*? (Groningen, Boerenboek, bl. 18).

kin: Dei schriever verbeeldt zok vast, dat hai 'n peerd *kin* (Groningen, Boerenboek, bl. 18).

kin (A.B. *kunt*): Want zo'n jöon *kin* 's ochens in de vroegte al aardig wat doen... (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 130).

mos: Jan *mos* dat schrieverij moar overgeven (Groningen, Boerenboek, bl. 19).

- mot en ken: As 't *mot*, dan *ken*'t (Veluwe, Boerenboek, bl. 117).
 kom: Mie de Meie *kom* j'ouste jongen. Pier, ommers van schole?
 (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).
 wor: 't *Wor* oe langer oe erger (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).
 mo: ...dat 'r nie vee mi bie *mo* komme (Zeeland, Boerenboek, bl. 163).
 za: 't *za* op die meniere nie lank mi dure (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).
 stae: want dae *stae* nie voe niks in de Schrift: die z'n kind lief eit, spaert de roe nie (Zeeland, Boerenboek, bl. 166).
 stoa: Da' lillik 'oepelpeerd *stoa* me-n-uit te lachen (Merijntje II, bl. 52).
 gae: 't *gae* meer achteruut as vóóruut (Zeeland, Boerenboek, bl. 173).
 goa: 't *goa* nie (Merijntje II, bl. 195).
 Vir die praeteritum is ook die volgende voorbeelde vir die derde persoon enkelvoud opgeteken: —
 durfden: me dat 'n Keesje *durfden* slae, da's 'n groot schandaal (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).
 scharrelden: ...en um *scharrelden* dae bie de plaete (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).
 kaptén: ...en toen *kaptén* 't òm (Zeeland, Boerenboek, bl. 164).
 werkten: M'n vaoder *werkten* agauw eel z'n leven bie joe vaoder! (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).
 leken: z'n stemmeke *leken*... (Merijntje II, bl. 47).
 moakten, gooiden: D'een *moakten* elf krúskes over m'n kop, één d'ander *gooiden* elf schepkes woater over m'n buuk (Merijntje II, bl. 85).

(f) *Eerste persoon meervoud.*

- zijn: me *zijn* ammoal op de wêreld gekommen... (Merijntje II, bl. 32).
 binnen: „Ik en Jan wie kinnen gain Duuts“, zegt Geessie. „*Binnen* d'r ook te old tou worden“, zegt Jan (Groningen, Boerenboek, bl. 18); Jij en ik me *binnen* zulke zondare (Zuid-Holland, Boerenboek, bl. 153).
 binne: *We binne* in de wereld om mekaar te helpe (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 133).
 bin: Joos, me *bin* je zoo vee schuldig (Zeeland, Boerenboek, bl. 174). (Ook *bint* en *bent* is opgeteken, maar ek kon die plekke nie weer vind nie).
 emmen: me-n-*emmen* in zo land nie... (Merijntje II, bl. 31).
 emme: me *emme* (Merijntje II, bl. 42).
 hemmen: Wat *hemmen* wie 't weer goud, Sjane! (Groningen, Boerenboek, bl. 12).
 hewwe: *We hewwe* d'r al meer... (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 127).

hebbe: En toch *hebbe* me 't verdiend (Zuid-Holland, Boerenboek, bl. 153).

è: ...en doarom è me beslote om... (Zeeland, Boerenboek, bl. 165).

zel: *Zel* we doar ook ais hen mit zien vaiern? (Groningen, Boerenboek, bl. 18).

zall: we *zall* 'et tot Mai mit mekaar uithoue (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 139).

moe: Dä *moe* w' nog es zien, jong (Drente, Boerenboek, bl. 50).

mo: En *mo* me d'n van aevend noe toch de... (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

zu: Ja, wat *zu* me dae mie doe? (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).

kinnen: Ik en Jan wie *kinnen* gain Duuts (Groningen, Boerenboek, bl. 18).

zellen: Wie *zellen* ais kieken (Groningen, Boerenboek, bl. 20).

zullen: me *zullen*... (Merijntje, bl. 48).

zulle: me *zulle* de littenie zienge (Merijntje II, bl. 9).

zalle: We *zalle* 'n 'et niet wêer doen (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 127).

doene: Me *doene* ons best, Jaap (Zuid-Holland, Boerenboek, bl. 148).

motte: Me *motte* gaauw een nieuwe küster zien te krijgen (Merijntje, bl. 6).

(Van die volgende vorme wat opgeteken is, kon ek die plekke nie terugvind nie: *betaal, hebt, blieft*).

(g) *Tweede persoon meervoud.*

kinnen: Ie Jongelu *kinnen* dat wel oetstoan (Groningen, Boerenboek, bl. 21).

kunt: Maar jullie *kunt* je gang gaan (Overijssel, Boerenboek, bl. 87).

mot: Ei! ei! meinse, ge *mot* zo 'aard nie van stal loope (Merijntje II, bl. 179).

(Vorme opgeteken wat ek nie kon terugvind nie: *ben, maak, begraip*).

(h) *Derde persoon meervoud.*

bint: De boeren *bint* er zo trots as rammen (Drente, Boerenboek, bl. 53).

ben: ...waarvan er driehonderd de kachel ingegooïd ben... (Veluwe, Boerenboek, bl. 98).

binne: Je moete dinke..., de diere *binne* woeg...! (Noord-Holland, Boerenboek, bl. 125).

binnen: En vriendelk dat de menschen doar *binnen* (Groningen, Boerenboek, bl. 18).

zijn: ze *zijn*... Merijntje II, bl. 42).

- emme: *emme* ze doar ammaal zukke tooverdiengen in Aantworpe? (Merijntje II, bl. 74).
- 'ee: 'ee z'm moar stillekes loate betye (Merijntje II, bl. 24). (*het, hebt* ook opgeteken, maar die plekke nie teruggevind nie).
- kiekt: De boeren bint er zo trots as rammen, à j' ze bij de veurnoam nuumt, dan *kiekt* ze lilluk (Drente, Boerenboek, bl. 53).
- doet: M'n oore *doet* 'r nog zeer van (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).
- beschouwt: En de wichter bint allemoal dames, die *beschouwt* je as een schooier (Drente, Boerenboek, bl. 53).
- zulle: ...en vee *zulle* ze d'r niè è ok (Zeeland, Boerenboek, bl. 160).
- kinnen: Wat *kinnen* mie dei bargaen en dat goud schelen? (Groningen, Boerenboek, bl. 21).

10. *Aanknopingspunte en wisselvorme.*

Hierdie voorbeelde kan natuurlik geen volledige beeld gee van die verskeidenheid aan vorme wat ons in die verskillende Nederlandse dialekte moet verwag nie. Die dialekmateriaal waaruit dit gehaal is, is baie beperk en veral as ons dit vergelyk met wat behoorlike taalkaarte sal oplewer, uiters onvolledig.

Daar is ook nie 'n poging aangewend om juis 'n volledige beeld van die toestand te gee nie: sonder 'n taalatlas sou dit tog tevergeefs wees. Die uit tekste versamelde stof sal nie net onvolledig wees nie, maar ook lank nie altyd betroubaar genoeg nie. Die dialekgrense loop nie langs die provinsiegrense nie, sodat 'n eienaardigheid wat in 'n dialek van Zeeland voorkom, beperk kan wees tot 'n deel van die provinsie wat miskien glad geen Afrikaanse stamouers opgelewer het nie. Daarom is die taalkaarte so onontbeerlik.

Die voorbeelde kan ons egter 'n goeie idee gee van wat om te verwag. Die vermenging van wisselvorme uit die Nederlandse dialekte wat daar gedurende die eerste jare aan die Kaap plaasgevind het, lyk my goed vergelykbaar met die geval van Franztal.

Hier kan 'n mens weer terugkom op die reeds aangehaalde woorde van Prof. Hesseling (*Het Afrikaans*, bl. 122): „De gesproken, zeer gemeenzame taal van het oude vaderland gelijkt nog heden, wat volheid van vormen betreft, volkomen op die der zeventiende eeuw”. Juis uit die weelderigheid van vorme kan 'n mens m.i. dikwels die vereenvoudiging in Afrikaans verklaar, omdat die vorme in die verskillende dialekte verskillend was.

Verder sê hy: „Ook hier moet men 't geheel beschouwen en niet een enkel geval, een op zich zelf staand begin van afkapping, aangrijpen. In ieder taal vindt men losse voorbeelden van eigenaardigheden die als regels heersen in totaal verschillende, verwijderde idiomen”. Nou juis, solank hierdie idiome verwyderd bly, ontstaan dergelike vorme miskien net in die grensgebiede, waar daar 'n geringe mate van dialekvermenging plaasvind. Maar gooi hulle deur-

mekaar en dan kry die opsigselfstaande gevalle vir ons 'n ander betekenis.

Op bl. 122 gaan Prof. Hesseling as volg voort: „En evenzeer moet men er zich voor wachten om een foneties verschijsnel, als b.v. de vereenvoudiging van een groep medeklinkers aan 't slot (heef voor heeft en dergel.), of de verbreiding bij bepaalde werkwoorden van een enkele vorm (*ik heef(t), wij, zij bennen* enz.) te verwarren met de algemene besnoeiing van 't verbum in het Afrikaans”. Nee, 'n mens hoef dit glad nie met die besnoeiing van die werkwoord in Afrikaans te *verwar* as jy tog 'n verband tussen die twee wil sien nie, soos in hoofstuk II, par. 4 breedvoerig uiteengesit is in verband met die besnoeiing van die werkwoord in die dialek van Franztal. M.i. sal heelwat van die besnoeiing in Afrikaans op hierdie wyse kan duidelik word.

Neem as voorbeeld die Nederlandse werkwoord *hebben*. In gebiede waaruit daar van ons voorouers stam, tref ons vandag o.a. die volgende vorme aan:

1. Infinitief: *'emme, hemmen, 'ebben, hewwe, è.*

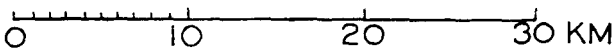
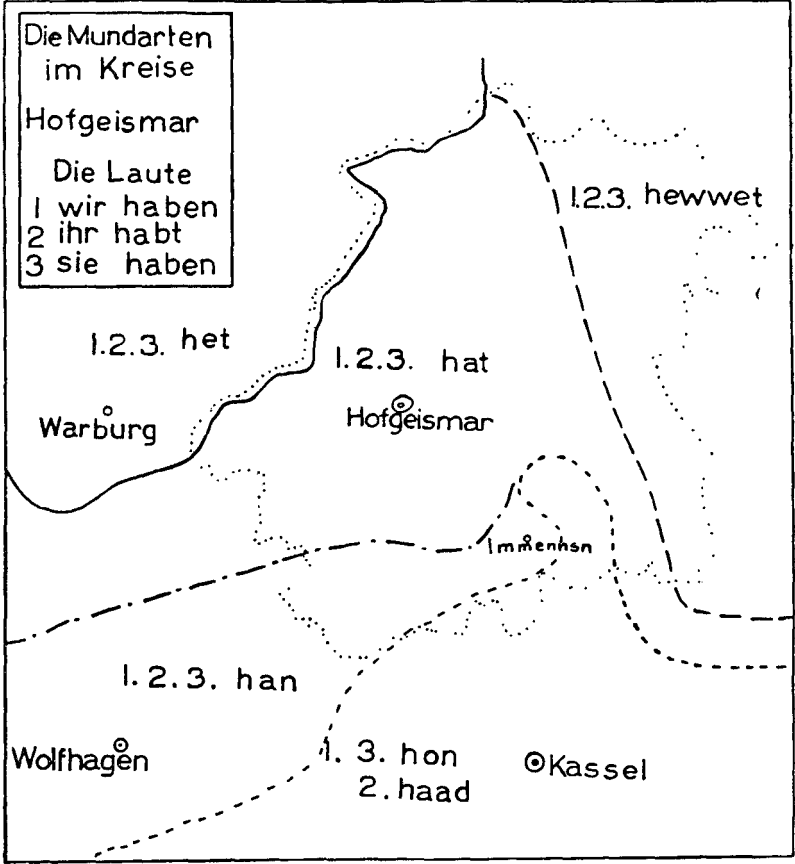
Enkelvoud:

1. 1ste persoon: *hè, è, hew, heb, 'em, 'eet, èt, het.*
 2. 2de persoon: *hemmen, hest, heb, è, ei, eit, 'ed, he't, het.*
 3. 3de persoon: *hef, 'ef, ei, hee, het.*

Meervoud:

4. 1ste persoon: *hemmen, emmen, emme, hebbe, hewwe, è.*
 5. 3de persoon: *emme, 'ee* (waarskynlik ook *hebt* en *het* — vgl. voorbeelde in par. 10).
 (Vir die voorbeelde, vgl. par. 10 hierbo, asook Bosman: *Oor die Ontstaan van Afrikaans*, bl. 112).

Miskien nog aanskouliker sal dit wees om die wisselvorme van die werkwoord „zijn” naas mekaar te plaas, soos hulle in die voorbeelde in par. 10 hierbo voorkom. In die geval van *hebben* hoef die Afrikaanse vorm *het*, soos Prof. Bosman sê, nie eers 'n ontwikkeling te wees nie, ons kan dit beskou „bloot as seleksie of gelykmaking” (*Oor die Ontstaan van Afrikaans*, bl. 112). Daarvoor hoef die vorm wat Afrikaans uiteindelik behou het, nie noodwendig danig sterk verteenwoordig te gewees het nie, soos reeds aangetoon is in hoofstuk II, par. 4. Die vorme wat hierteenoor staan, het immers so'n groot verskeidenheid vertoon dat in die gelykmaking die seleksie kon geskied in die voordeel van 'n vorm wat oorspronklik deur slegs 'n betreklik geringe persentasie van die koloniste gebruik is. As 'n mens na hierdie verskeidenheid aan vorme vir die ww. *hebben* kyk en daarby in gedagte hou dat daar heel waarskynlik

SKETSKAART 5.

nog verskeie aan sal kan toegevoeg word, lyk Dr. Nienaber taamlik laat met die opmerking wat hy na aanleiding van geskrifte in die 19de eeu maak, nl. „*ons (ek) het* kom duidelik oor die derde persoon”. (*Afrikaans tot 1860*, bl. XIII). Maar hieroor later (vgl. hoofstuk VI, par. 9).

Selfs die Afrikaanse infinitief staan baie na aan die *è* van Zeeland. (Kyk par. 10 hierbo.)

Wat die werkwoord *zijn* in hierdie verband interessanter maak, is dat ons daar blykbaar nie van seleksie kan praat nie. Hoewel die persoonsvorme by hierdie werkwoord ook 'n groot verskeidenheid aan wisselvorme vertoon, kom die Afrikaanse vorm *is*, sover my waarneming gaan, alleen by die 3de pers. ekv. voor. Waarom ons in Afrikaans *is* behou het, sou op grond van hierdie gegewens dus nie so maklik verklaarbaar wees soos in die geval van *het* nie. Dit sou kan wys hoe swak die aanknopingspunt kan staan sonder om daardeur in 'n hopelose posisie te wees.

Maar weereens moet die laaste woord hieroor wag tot die taalkaart tot ons beskikking is. Dat dit nie sommer 'n sinledige frase is nie, sal 'n mens ook kan sien aan die aanskoulike kaart (Sketskaart nr. 5) van Dr. Martin, in *Heimatkalender des Kreises Hofgeismar*, 1930, bl. 4⁵).

Hierdie kaart wys ons watter groot verskille daar kan voorkom oor so'n klein stukkie land van sowat veertig kilometer in die vierkant. Binne vyftien kilometer van Hofgeismar af kom 'n mens bv. vir die 3de pers. mv. van *haben* die volgende vorme teen: *het, hewwet, hat, han, hon*. Die vorme het elkeen sy eie gebied, wat verhoed dat daar verwarring ontstaan. Wat Dr. van der Merwe in sy *Trek* (bl. 1) van ou lande sê, is in hierdie verband van belang: „Territoriale migrasie van individue kom nie baie voor nie en waar dit plaasvind, bly dit beperk tot 'n betreklik klein kring rondom die geboorteplek”. As ons na die voorbeelde in par. 10 hierbo kyk, lyk dit nie of daar juis enige rede is om aan te neem dat die toestand in die Nederlandse taalgebied daar veel eenvoudiger sal uitgesien het nie.

As daar dan gedurende die eerste tientalle jare aan die Kaap soveel wisselvorme voorgekom het, het dit 'n glad ander betekenis vir die ontwikkeling van die taal as in die oorspronklike gebiede, waar die verskille min of meer uitmekaar gehou word. Almal kom nou meteens in een en dieselfde klein gemeenskap voor. Wat moes die kinders en die vreemdelinge, wat die taal moes aanleer, nou hieruit wys word? Die een sê *Ik bin*, 'n tweede weer *ik zijn*, 'n derde *jij binnen* of *jij bin* of *jij bist*; *hij binnen* of *bin* of *is*; *wij zijn* of *binnen* of *bin*; *zij bint* of *ben* of *binne* of *zijn*.

⁵) Vgl. ook die interessante kaarte op bl. 41 en bl. 56 van Prof. Mitzka se uitstekende werk: *Deutsche Mundarten*. (Heidelberg, 1943).

Dis natuurlik gans onmoontlik dat so'n toestand lank kon voortduur; dit sou in stryd wees met die wese van die taal, wat 'n sosiale verskynsel is en om aan sy doel te beantwoord, algemeen verstaanbaar moet wees.

Al het die vormverskille lankal hulle funksie verloor, kon dit as gevolg van 'n groot mate van reëlmatigheid nog voortbestaan omdat die taal in die menigte sprekers veranker is (vgl. die volgende par.). Maar hiermee het dit ook nou alle reëlmaat verloor, en daarom moes met die oorlewering 'n ander, nuwe reëlmaat gevind word.

11. *Die voortbestaan van taal deur herhaling en oorlewering*⁶⁾.

Die taal is in sy wese handeling, en daarom kan hy alleen bestaan en voortbestaan deur herhaling en oorlewering. Omdat taal vir sy voortbestaan op hierdie twee faktore berus, is die tekens wat die taal uitmaak willekeurig, d.w.s. dit kan met die herhaling en die oorlewering verander word. Maar die behoudende neiging van die menigte sprekers staan die verandering, vernuwing van die tekens(isteam) in die weg. Elke persoon het elke oomblik met die taal te doen. Dit is in 'n massa verbrei en word daardeur gehandhaaf dat dit iets is wat verskillende individue saam dag-in, dag-uit gebruik. Aan die taal het elkeen op elke oomblik deel en daarom ondervind dit, sonder onderbreking, die invloed van almal. Dit is voldoende om op hierdie feit te wys ten einde te verduidelik hoe onmoontlik 'n volledige verandering van die tekensisteam is. Die taal is onmiddellik betrokke by die sosiale lewe van die massa, wat natuurlikerwyse 'n behoudende uitwerking sal hê.

Dit kom dan daarop neer dat die behoudende aard van die taal daarin geleë is dat dit in die gemeenskap veranker is, sowel as in die tyd: die keuse van die teken is willekeurig, maar die keuse is in die verlede reeds gedoen, en die gemeenskap het die keuse aanvaar.

Nou is dit duidelik dat, hoe groter die gemeenskap is, des te groter die behoudende krag sal wees. Kom iemand met 'n nuwigheid by 'n kleiner groep, wat bowendien een van sin (begrip) is, kan dit maklik inslaan en deur die groep aanvaar word.

Waar daar aanleiding tot verandering bestaan, lyk hierdie laaste my van besondere belang; 'n mens kan jou dit goed voorstel dat dieselfde verandering in weinig tyds dwarsdeur die hele gemeenskap kan versprei, wat moontlik aan die Kaap gebeur het. Wat die aanleiding was? Die noodsaaklikheid om vastigheid — en daarom eenvormigheid — te skep op die gebied waar dit daaraan ontbreek het, o.a. by die vormleer. Om eenvormigheid te skep, want selfs by die stamouers uit die Nederlande het dit ontbreek, en dus

⁶⁾ Hier en daar het ek gebruik gemaak van De Saussure se uiteensetting in *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*, Erster Teil, Kap. II.

kan dit by diegene wat die taal van hulle moes aanleer, seer seker nie bestaan het nie. M.a.w. daar was in hierdie opsig nie die normale kontinuïteit nie. *Die willekeurigheid van die teken het hier weer werklikheid geword* omdat daar nie 'n keuse in die verlede kant en klaar gemaak was, deur die sprekers aanvaar en sodoende in die gemeenskap veranker was nie.

In gewone omstandighede is die oorlewering van die taal 'n on-eindig inmeekaargeskakelde proses: daar is immers in 'n normale samelewing geen skeiding tussen 'n ou en 'n nuwe geslag nie: 'n ou geslag wat as geheel die taal aan 'n jong geslag moet oorlewer nie. Die gemeenskap bestaan uit lede van alle moontlike ouderdomme, tot op 'n dag.

Maar hier kry ons nou tog wel so'n absolute skeiding: aan die een kant diegene wat hulle taal nog in die gevestigde omstandighede geleer het en aan die ander kant weer die „nuwe geslag” van kinders en vreemdelinge wat uit alles wat hulle hier te hoor kry, 'n nuwe, eenvormige spreekwyse moes opbou.

Watter faktore moes nou die keuse van 'n eenvormige tekenstelsel bepaal? Dit is juis die vraag. Maar ons is al ver gevorder as ons insien hoe daar opnuut 'n keuse gemaak moes word, anders as in die ou spraakgebied waar die kontinuïteit voortbestaan het en die keuse van die teken eintlik geen vrye keuse meer was nie.

Dit is dus nie te verwonder nie dat ons elke keer waar ons die ontwikkeling van 'n taal onder dergelike omstandighede nagegaan het, dieselfde resultate kon vasstel, selfs waar daar nie soos in die geval van Afrikaans met die invloed van vreemdelinge rekening gehou hoef te word nie. (Waar hierdie invloed ook bykom, sal dus met die uitwerking daarvan op die omvang en tempo van die ontwikkeling ook rekening gehou moet word.)

Van hierdie resultate hoef ek hier net een te herhaal (vgl. verder hoofstuk III, par. 9), nl. dat daar 'n vinnige proses van uitskakeling plaasvind, sodat dit taamlik gou afgeloop is, met as gevolg 'n taal (of dialek) wat 'n groot mate van eenvormigheid vertoon, veral as ons die groot verskeidenheid aan wisselvorme waaruit dit ontwikkel het, in aanmerking neem.

Dit blyk hoe onmoontlik dit is om 'n taal wat onder dergelike omstandighede tot stand gekom het, te wil vergelyk met die ontwikkeling van die taal in 'n normale, gevestigde gemeenskap en die verskil in omvang en tempo van die ontwikkeling in eersgenoemde noodwendig aan die invloede van 'n vreemde taal te wil toeskrywe⁷⁾.

Net soos in die geval van die nedersettingsdialekte wat in die vorige hoofstukke bespreek is, sou dit ondenkbaar wees dat die taal

⁷⁾ Dit spreek vanself dat ek die proses nog volstrek nie *spontaan* sal wil noem nie.

van ons voorouers aan die Kaap nie in 'n betreklik kort tydperk (vgl. hoofstuk I, par. 8) tot 'n min of meer eenvormige spreekwyse sou ontwikkel nie. Wat die resultaat van hierdie ontwikkeling sou wees, is natuurlik 'n ander saak, maar dat dit in talle opsigte — en veral wat die fleksie betref — 'n ander rigting sou opgaan as die algemene taal in Nederland, lyk my sonder meer duidelik.

HOOFSTUK V.

MOONTLIKHEDE WAT DIE GEOGRAFIESE ONDER- SOEK VAN AFRIKAANS IN DIE VOORUITSIG STEL.

1. *Inleiding.*

Van die lotgevalle van ons taal in Suid-Afrika gedurende sowat die eerste twee eeue wil ons graag baie meer weet as wat die tot dusver beskikbare bronne ons kan leer. Met die oog daarop kan dit sy nut hê om die taal ook volgens die geografiese metode te bestudeer.

Want wat in die geskiedenis van 'n taal op mekaar volg, kan ons vandag nog dikwels geografies naas mekaar aantref. Daarom kan die taalgeografie dikwels veel bydra tot ons kennis van die geskiedenis van die taal. Dit gaan dan oor die verspreiding van sekere taalverskynsels oor die gebied waar die taal op 'n sekere tydstip gepraat word. Wat 'n mens veral moet probeer aantoon, is hoedat die verbreiding van sekere taalverskynsels ons die een en ander kan leer oor die geskiedenis van Afrikaans.

Hier wil ek nadruklik verwys na die woorde van Gamillscheg, wat ek ten volle onderskrywe (*Sprachgeographie*, bl. 72): „Die Sprachgeographie bedeutet also keine Revolution auf dem Gebiet der Sprachforschung, sie bedeutet nur eine Etappe im Fortschritt. Die sprachgeographische Methode ist nicht unhistorisch, sie ist im Gegenteil historisch kat'exochen. Sie ist nicht die Methode, sondern eine der möglichen Methoden, die namentlich dann wertvoll wird, wenn die anderen Methoden versagen, also etwa wenn die historischen Quellen im Stiche lassen, oder die Gesetze der Lautentwicklung verschleiert sind”.

2. *Gevestigdheid van die bevolking.*

Om die geografiese metode by die studie van 'n taal te kan toepas, moet daar by die bevolking vir 'n geruime tyd al 'n mate van gevestigdheid bestaan: solank die bevolkingselemente nog te veel aan die rondtrek is, help dit nie baie om die kenmerke van hulle taal op kaarte vas te lê nie. Wanneer die taalverskynsels oor die gebied heen gedra word deur die sprekers, kan die verspreiding daarvan ons nie veel leer van die lewe en ontwikkeling van die taal as sodanig nie. Daarom is dit vir ons van meer belang om te let op

die verbreiding van die taalverskynsels self, sover moontlik onafhanklik van die beweging (in die sin van onkontroleerbare rondtrekkery) van die sprekers.

Die beste gevolgtrekkinge kan 'n mens maak wanneer jy te doen het met 'n ou gevestigde taalgemeenskap. In sulke gevalle is daar tallose verskynsels in die taal wat net in bepaalde dele van die spraakgebied voorkom: dit bied 'n haas onuitputbare rykdom aan stof vir die bestudering van so'n taal.

Gegewens van hierdie aard is in die geval van Afrikaans nie so danig volop nie. Ons taal word wel oor 'n groot oppervlakte gepraat, sodat 'n mens sou verwag dat dit in die ver van mekaar geleë geweste groot verskille sou vertoon. Maar daarvoor is die taalgemeenskap nog te jonk; onlangs nog het die sprekers te veel rondgetrek, sodat die dialektiese verskille wat die taal tog wel vertoon, nie altyd stof van so'n geskikte aard oplewer soos in die geval van ou taalgemeenskappe nie. Veral in die noordelike provinsies lê die verskille nog baie deurmekaar, soos ons op verskillende taalkaarte kan sien (vgl. bv. die kaarte *appelderliefde*, *laag*, *nôi* en *heuning*).

Met reg kan ons dus die vraag stel, in hoeverre daar in die Afrikaanse taalgebied reeds so'n gevestigdheid bestaan dat die geografiese metode van taalondersoek hier enige vrugte kan oplewer.

3. *Afrikaans as voortsetting van die Nederlandse volkstaal.*

Die antwoord op hierdie vraag moet die skakel vorm tussen die vorige en hierdie hoofstuk: om die ontwikkeling van Afrikaans behoorlik te volg, moet ons immers teruggaan tot die taal wat ons stamouers na die Kaap toe saamgebring het, maar dan moet die lotgevallen daarvan op Afrikaanse bodem voortgesit word. Daarvoor moet alle skriftelike bronne natuurlik vir stof gefynkam word, maar hier gaan dit veral daarom om te sien in hoeverre die geografiese metode enige bydrae kan lewer.

In eerste instansie sal 'n behoorlike opmeting van ons taalgebied volgens hierdie metode moet bydra tot die volledige kennis van Afrikaans self, wat noodsaaklik is voordat 'n vraelys met die oog op 'n Nederlandse taalatlas vir Suid-Afrika, met die nodige sorg en volledigheid saamgestel kan word. Daarmee sal baie kenmerke en eienaardighede van Afrikaans aan die lig kom, wat aanknopingspunte met vroeër kan verskaf. Op die wyse moet ons probeer om die gang van die ontwikkeling te volg, waarvan ons die draad kwytgeraak het deurdat die taal gedurende so'n lang tydperk nie as skryftaal gebruik is nie.

Wat hierdie puntjie betref, sal dit dus ons doel wees om deur middel van die geografiese metode die gaping in ons kennis van die ontwikkeling van Afrikaans sover moontlik te vul, versover Afri-

kaans 'n voortsetting van die Nederlandse volkstaal van die sewentiende eeu is.

Hier geld dit dus aanknopingspunte tussen Nederlandse dialekte en gewestelike eienaardighede in Afrikaans, soos *waarskou* (waarsku), *mit* (met), *genog* (genoeg), *famielje* (familie), *Deet-sember* (Desember) ens.

4. Nuwe gewestelike verskille in Afrikaans.

Afgesien van die afwykings wat dus van die begin af al in Afrikaans moet bestaan het, het daar natuurlik langamerhand ook ander ontstaan. Al was die koloniste, soos von Wielligh sê, nie van die huis-sit-soort nie en het hulle hulle bure flink besoek (*Ons Geselstaal*, bl. 12 en 13), het die taal in sekere opsigte ryker aan woorde geword hoe verder die burgers verspreid die land ingetrek het. Die nodige geleentheid, en ook die aanleiding daartoe, sal dikwels ontbreek het vir dergelike nuwighede om oor die hele taalgebied verspreid te raak.

In sy *Volk en Taal van Suid-Afrika* (bl. 86) sê Prof. Boshoff die volgende: „Dat die spreektaal gewestelike verskille moet vertoon, is byna vanselfsprekend. Dit het op Afrikaanse bodem alleen 'n ontwikkelingsgeskiedenis van meer as twee en 'n halwe eeu agter die rug, en die voorgeskiedenis daarvan reik terug tot 'n verlede, waarvan ons weinig weet. Daarby is die volk, wat die taal praat, nou al vir byna 'n eeu uitgespreid oor 'n oppervlakte van byna 'n halwe miljoen vierk. Eng. myle, oor 'n landgebied dus met allerlei verskille van klimaat, bodemgesteldheid, plante- en dierewêreld en met verskillende inboorigstamme in bepaalde streke van die land gelokaliseerd". Op bl. 83 aarsel hy om van dialekte te praat, alleen omdat hy die grenslyne van die verskillende dialektiese verskynsels by gebrek aan gegewens nie eers ten naastenby kan aandui nie.

Prof. J. J. le Roux wil die grens tussen gewestelike verskynsels en dialekte enigsins skerper trek. In *witmens-Afrikaans* sou die verskille so uiters gering wees dat hy daarom aarsel om van dialekte te praat: „Daarby kom dat 'n dialek iets is wat 'n sekere tradisie agter hom het, wat in sekere mate gebonde is aan 'n lokaliteit... sterk uitgesproke taalverskille het dus nog nie tyd gehad om te ontwikkel en gevestig te raak aan 'n lokaliteit nie" (*Praatjies oor ons Taal*, bl. 48).

Met die vooropgestelde doel om kommentaar van taalkundiges op hierdie puntjie uit te lok, het ek in *Taalgeografie* op bl. 11 die volgende gedeeltelik aanvegbare woorde neergeskrywe: „Op grond van die voorgaande uiteensetting moet ons dus ook van dialekte in Afrikaans kan praat indien daar verskynsels van 'n lokale aard in die taal aan te toon is, hoe gering die afwyking daarvan met die algemeen-beskaafde vorm ook al mag wees. Dit is maar net omdat

ons aan die groot verskille tussen dialekte in die ou taalgemeenskappe gewoon is dat ons gewoonlik aarsel om van dialekte in Afrikaans te praat. En dan praat ons gewoonlik van lokale verskille of dialektiese afwykings, hoewel dit in wese niks anders as dialekte is nie. Dat die afwykings gering in omvang is, verander niks aan die wese daarvan nie". Ongelukkig het net Prof. Bouman daarop gereageer (*Ons Eie Boek* VII: No. 4, bl. 194), en dit sonder om die duidelikheid op die punt in enige opsig te bevorder.

Tel drie eeue in die lewe van 'n taal dan so min wat die ontwikkeling van plaaslike afwykinge betref dat ons, ten spyte van al die faktore wat die verbrokkeling van Afrikaans moes bevorder, nou nog ons woorde so moet weeg wanneer dit oor die onderwerp dialekstudie gaan? As ons daaraan dink dat die hele geskiedenis van Afrikaans sover dit sy ontwikkeling tot 'n nuwe taal betref, plaasgevind het in miskien minder as die eerste helfte van hierdie tydperk, dan lyk dit tog baie eenaardig dat die ontwikkeling dan toe skielik so in tempo sou afgeneem het dat die verskillende gebiede in die uitgestrekte land, veral gedurende die laaste eeu, nog tot geen aparte dialekte of „sterk uitgesproke taalverskille” kon ontwikkel nie. (Vgl. J. J. le Roux: *Praatjies oor ons Taal*, bl. 48).

Selfs 'n tydperk van honderd jaar is lank genoeg om mee rekening te hou in die lewe van 'n taal. Maar vir die ontwikkeling van gevestigde plaatslike verskille is die tyd nie die enigste faktor van belang nie: daar is verskillende faktore op te noem wat daartoe kan meegehelp het om die toestand, minstens in die noordelike provinsies, nog so vlottend te hou soos o.a. die *appelderliefde*-kaart 'n mens sal laat vermoed. (Hieroor later, by die bespreking van die *appelderliefde*- en *hōi-hōi*-kaarte).

5. *Is die geografiese metode van taalondersoek in S.A. die moeite werd?*

Die vraag is of ons voldoende taalverskille in Afrikaans het wat aan 'n lokaliteit gebonde is om die geografiese metode van taalondersoek vir ons die moeite werd te maak, afgesien daarvan of ons dit dialekte wil noem of nie. Dit gee Prof. Bouman wel toe op bl. 195: „Reeds nou is die kaartjies oortuigend genoeg om te wys dat daar inderdaad ook in die Unie werk wag vir die taalgeograaf”.

Gebrek aan vastheid hoef die taalgeografiese ondersoek egter nog glad nie onvrugbaar te maak nie; veral met die oog op die toekomst bly dit van belang. Verskillende taalkaarte toon duidelik dat daar in ons taalgebied 'n lewendige proses van taalvermenging aan die gang moet wees. Waar ons breedvoeriger op hierdie proses ingaan, sal dit moet uitgemaak word waarom die proses wat sekere verskynsels in die taal betref, reeds lankal afgehoop is, terwyl dit nie met al die wisselvorme die geval is nie; waarom die kaart vir

appelderliefde bv. in die noordelike provinsies die bontste beeld vertoon, terwyl dié vir *hōi-hōi* weer eenvormigheid in die noorde teenoor verskeidenheid in die suidelike, reeds vroeër gevestigde gebiede vertoon.

Waar die uitskakelingsproses op die oomblik nog nie voltooi is nie, kan 'n opname van die toestand vandag, veel waarde hê vir die toekoms. As 'n mens eendag 'n moment-opname van vandag kan vergelyk met die kaarte uit 'n tyd wanneer die taalverskille meer gevestig geraak het aan 'n bepaalde lokaliteit, dan sal dit buitengewoon geskikte stof oplewer om 'n beeld te gee van hoe die proses van vermenging en uitskakeling plaasvind. Uit die resultate sal duidelik moet blyk watter faktore in die ontwikkeling wat deur die vermenging en uitskakeling tot stand kom, van deurslaggewende belang is. Waar in sekere gebiede verskillende vorme naasmekaar voorkom, sal die keuse ten gunste van die een of ander moet uitval. Die resultaat sal wel nie orals dieselfde wees nie: daardeur sal die faktore wat 'n rol speel, duidelik in die lig gestel kan word.

Dit is met die oog hierop dat ek begin belangstel het in wat daar in ander lande op die gebied van die ondersoek na dialektvermenging gedoen word. Veral die Duitse nedersettings in Oos-Europa het belangrike stof opgelewer, wat in hoofstukke I, II en III behandel is. Hierdie werk is deur wetenskaplikes van verskillende nasionaliteite onderneem, tot groot voordeel van die Duitse taalgeskiedenis en van die taalwetenskap in die algemeen.

'n Studie van die taalontwikkeling in jong taalgemeenskappe soos hierdie bied so die vooruitsig om belangrike reëls te ontdek waarvolgens elke taal gevorm word en ontwikkel.

Ook in die Verenigde State van Amerika wat, net soos Suid-Afrika, 'n jong taalgemeenskap vorm, word die belangrikheid van die geografiese metode ingesien. So is hulle dan besig aan die opstel van die reusagtige *Linguistic Atlas of New England*. Hulle sien ook in dat die dialektvorme wat daar voorkom, dikwels nie volledig begryplik is sonder om hulle verhouding tot die Engelse moederland daarby te betrek nie (vgl. Walther Fischer: *Die Erforschung des Amerikanischen English, in Germanen und Indogermanen, Festschrift für Herman Hirt*, bl. 410; en Hans Kurath: *Handbook of the Ling. Geography of New England*, bl. 6).

6. Wat histories op mekaar volg, kan geografies naas mekaar aangetref word.

Aan hierdie stelling van die taalgeografie, wat reeds in par. 1 genoem is, kan ons ook die moontlike waarde van die geografiese metode van taalondersoek op Afrikaans toets.

'n Noukeurige taal-geografiese opname van ons spraakgebied moet nou die resultate aantoon van die ontwikkelingsproses na 'n

paar eeue. In hoeverre sal die taalkaarte ons nou kan help om 'n beeld te vorm van die ontwikkeling wat in die verlede lê? Die kaarte moet op oorsigtelike wyse laat sien hoe die toestand op die oomblik in werklikheid is, en met behulp van die geskiedenis moet dit dan verklaar word.

Hiervoor moet 'n mens oor uitgebreide informasie beskik: in die eerste plaas moet vir elke taalkaart die veelheid van materiaal die ondersoeker help om moontlike toevallighede en foute in sy gegewens uit te skakel, en ten tweede moet sy gevolgtrekkinge soveel moontlik verskillende kaarte tot grondslag hê.

Die algemene indruk wat 'n mens uit die beskikbare kaarte kry, is dat daar soms wel deeglik grenslyne getrek kan word in die Kaapprovinsie. Tussen taal en lokaliteit het daar al 'n duidelike verband ontstaan, 'n aanduiding dat dit 'n vrugbare gebied kan uitmaak vir taalgeografiese ondersoek (vgl. bv. die *meul*-kaart). Hieroor breedvoeriger in par. 8.

Maar in die noorde sien dit in hierdie opsig daar heelwat minder gunstig uit: die verskillende vorme van die onderskeie gebiede in die suide kom in die noorde dikwels tegelyk voor in dieselfde gebied. Die taalkaarte toon duidelik aan dat die taal van die noorde in hoofsaak gebaseer moet wees op dié van die oostelike deel van die Kaapprovinsie. Maar hoewel dit minder algemeen voorkom, ontbreek dit in die taal van die noorde ook nie aan vorme wat anders van die westelike Kaapprovinsie kenmerkend is nie. Bowendien lê hierdie twee vorme — die van die westelike en van die oostelike deel van die Kaapprovinsie — in die noorde dan nog oor haas die hele land versprei.

Hiervan is die *appelder liefde*-kaart 'n goeie voorbeeld, waaraan ons ook die stelling bo aan hierdie paragraaf kan toets. Die groot aantal wisselvorme wat hierdie kaart vertoon, is dadelik opvallend. Medewerkers het dertien wisselvorme aangegee vir die woord *appel-der-liefde*, behalwe nog die benaminge *pompelmoes* en *pampelmoesie*. Daarby is die Engelse woord *gooseberry* ook nog baie algemeen in gebruik. Die welbekende *pompemoer* en die vorm *appeltjies-der-liefde* wat Mansveld noem, is in die vraelyste ongelukkig nie aangegee nie. (Vgl. S. P. E. Boshoff: *Volk en Taal van Suid-Afrika*, bl. 150, en *Etimologiese Woordeboek van Afrikaans*).

Die bestaan van so'n groot aantal wisselvorme het my eers as 'n seldsame verskynsel in Afrikaans voorgekom (vgl. *Taalgeografie*, bl. 49), maar uit verdere ondersoek het geblyk dat dergelike gevalle nie juis skaars is nie.

Waarom sal dan die verskeidenheid van dergelike vorme moet toegeskrywe word? Eenyormigheid hang in sekere mate af van die frekwensie. As vrug en as onkruid kom die appelder liefde baie algemeen oor sowat die hele land voor. Maar in nie een van die twee hoedanighede speel dit 'n belangrike rol nie, sodat die naam nie

veel meer genoem sal word as net deur die werkers op die land nie. In 'n gesprek met vreemdelinge of selfs met bure sál dit waarskynlik maar selde gehoor word. Daarom dat 'n mens by ondervraging van proefpersone soms verbaas staan voor die verskynsel dat 'n persoon bv. net die vorm *appelliepie* ken, terwyl sy buurman *appel-liefie* sê en die ander vorm weer glad nie ken nie. So kon Ds. S. J. du Toit beweer dat alleen die vorm *appelliefie* in Afrikaans bekend is (*Ons Taal* II, 1908. Uit S. P. E. Boshoff: *Volk en Taal*, bl. 150). Na die kaart geoordeel, sou 'n mens eerder verwag het dat hy die vorm *appelliepie* sou ken, aangesien dit in die buurt van die Paarl blykbaar die bekendste vorm is. Volgens Prof. Boshoff is „die gewone benaming vir die vrug... *appelliefie*, *appeldeliefde*” (*Volk en Taal*, bl. 150). Hy noem dus nie *appelliepie* nie wat, volgens die kaart, ook in die Transvaal en Vrystaat na *appelliefie* verreweg die meeste voorkom. Ook in die *Woordelys* van die Akademie staan net *Appelliefie* en *appelde(r)liefde* (vyfde druk, 1937).

Die vraelyste kan dus veel bydra tot ons kennis van die taal. Die hele ontwikkelingsgang van die woord vanaf sy oorspronklike vorm *appel der liefde* tot die verskillende eindresultate met miskien alle tussenstadiums lê duidelik voor ons op die kaart. Die woord het in die mond van die volk 'n hele ontwikkelingsgang deurgemaak. Maar die interessantste is dat dit by sommige sprekers geen ontwikkeling deurgemaak het nie, in die taal van andere weer wel ontwikkel het, maar tog nog in 'n ouer stadium gebly het as weer by andere.

Uit die vorme wat vandag nog geografies naas mekaar aangetref word, kan 'n mens nou die gang van die ontwikkeling deur die jare probeer opbou. Miskien kan ons dit as volg voorstel: —

1. Appel-der-liefde, appeldeliefde, appeldeliefie, appelliefie.
2. appel-der-liefde, appeldeliefde, appelliefde, appelliefte, appel-liepte, appelliepie.
3. appel-der-liefde, appeldeliefde, apdeliefde, apteliefde, apteliefte.

Uit *apteliefde* kon ook ontwikkel het *apteliepte* aan die een kant en *afdeliefde* aan die ander kant. Hierdie lang woord het natuurlik ruim geleentheid gebied vir die werking van assimilasië-op-afstand. Die *p* en die *f* het mekaar keer op keer beïnvloed, sodat in *afdeliefde* die woord *appel* onherkenbaar geword het onder invloed van die *f* in *-liefde*. Blykbaar kon dit egter eers geskied nadat *appel* tot *ap* verkort was en sy selfstandigheid in 'n mate reeds ingeboet het; in *apdeliefde* herken 'n mens die woord *appel* nie meer so duidelik nie, daarom kon dit maklik oorgaan tot *afdeliefde*. Sonder dat ons hierdie tussenstadiums ken, sou die oorgang van *appel-der-liefde* tot *afdeliefde* nie so maklik verklaarbaar gewees het nie.

Die ontwikkeling kan natuurlik ook anders verloop het: *appel-liepie* kan net so maklik soos uit *appelliepte* ook wel deur assimilasië

tot stand gekom het uit *appelliefie*, of uit 'n versmelting van die twee vorme *appelliepte* en *appelliefie*.

Vorme wat hier as tussenstadiums beskou word, kan miskien ook die resultaat van versmelting wees. *Appeldeliefie* kom bv. in 'n gebied voor waar *appelliefie* naas *appeldeliefde* opgeteken is. Dit kan dus ewe maklik 'n nuwe vorm as 'n tussenstadium verteenwoordig. Die geografiese verbreiding van die verskynsels oor die taalgebied behoort te help om probleme van hierdie aard op te los. Die verskillende vorme is egter op so'n wyse versprei dat dit uiters moeilik gaan om enige argumente daarop te baseer. Dit blyk uit die kaart dat die woord tot sowat al die verskillende vorme verbroekel het nog voordat Afrikaans oor die groot oppervlakte van vandag versprei was. Miskien het daar selfs meer as een vorm van die woord uit Europa saamgekom: dit sal die Nederlandse taalkaarte ons moet leer.

Alles bymekaar geneem, kan 'n taalkaart soos hierdie dus tog wel deeglik bydra tot 'n vollediger kennis van die geskiedenis van die taal. Uit die geografies-naas-mekaar van die taalvorme kan ons die historiese verloop beter verstaan, al kan dit nie soveel probleme oplos soos die geval sou wees as die wisselvorme nie soveel deur die sprekers self oor die spraakgebied heengedra is nie, d.w.s. as ons die verspreiding van die taalvorme kon bestudeer sonder om te veel te moet rekening hou met 'n deurmekaarskommeling van die sprekers.

7. *Deurmekaarskommeling van die bevolkingselemente.*

Die feit dat die begrip *appelderliefde* reeds voor die uitbreiding van Afrikaans oor die groot gebied van vandag 'n verskeidenheid aan vorme en benaminge vertoon het, wat met die ekspansie van die taalgebied bowendien betreklik min aan uitskakeling van wisselvorme blootgestel was, maak hierdie kaart in 'n ander opsig weer belangrik: dit gee 'n besonder duidelik beeld daarvan hoe die bevolkingselemente in Suid-Afrika — en met hulle ook die taalelemente — met verloop van ons geskiedenis deurmekaar geskommel is. Juis hierdie woord is daarom besonder geskik, eerstens omdat hy in soveel verskillende vorme voorkom, en tweedens omdat dit op grond van sy geringe frekwensie so min aan uitwisseling blootgestel is: soos die verskillende vorme deur die sprekers oor die land heen gedra is, min of meer so toon die kaart dit vandag nog aan. Min of meer so, want 'n mate van verandering sal daar al plaasgevind het, al is dit ook betreklik gering.

Want ten spyte van die groot verskeidenheid wat ons van die suide tot in die noordelikste geweste aantref, lyk dit tog wel of ons tekens kan sien van 'n langsame proses van gelykmaking binne sommige gebiede. Dit is tekens wat daarop dui dat die toestand tog nie heeltemal vlottend meer is nie, dat die taalverskille besig is om

aan 'n lokaliteit gevestig te raak. Die proses sal 'n mens aan 'n woord soos hierdie goed kan volg omdat die rol van die skryftaal, van die A.B. hier bepaald minimaal is. Maar hierop kom ons elders breedvoeriger terug. (Vgl. par. 8 en 9.)

Hoewel die (tyd) duidelik besig is om sy invloed op die lokale skakeringe in die taal uit te oefen, wil ons hier veral nagaan waarom dit, veral gedurende die laaste eeu, nog geen duideliker spore nagelaat het nie. Die historiese uitleg van 'n kaart soos vir die appelder-liefde sal die faktore wat hiervoor verantwoordelik is, aan die lig moet bring.

Daaraan sou 'n mens tegelyk 'n algemene bespreking oor die toestand van dialektiese verskille in Afrikaans kan vasknoop, nl. dat ons so met voorbehoud moet praat wanneer dit oor dialekte in Afrikaans gaan, hoewel dit tog lyk of alle voorwaardes vir 'n dialektiese verbrokkeling aanwesig is. Selfs waar die verskille wel voorkom, tref ons die aparte vorme nie bra in min of meer geslote gebiede aan nie: ons tref die verskillende vorme wyd versprei aan, dikwels baie deurmekaar, van die een uiterste tot in die ander uiterste van die land. Dit is wat Prof. J. J. le Roux bedoel waar hy sê: „sterk uitgesproke taalverskille het dus nog nie tyd gehad om te ontwikkel en gevestig te raak aan 'n lokaliteit nie”. „Op die oomblik is die hele toestand in die Noorde egter nog vlottend” (*Praatjies oor ons Taal*, bl. 48 en 49). Na die verskyning van *Taalgeografie* is hy blykbaar in hierdie opvatting versterk, want in sy bespreking van die boek lui dit: „Dis merkwaardig hoe goed die algemene gevolgtrekkings van mnr. Louw ooreenkom met my eie gevolgtrekkings op grond van 'n veel beperkter ondersoek, soos uiteengesit in „Praatjies oor ons Taal”. Maar dis juis die kleiner besonderhede wat noukeurig moet ingevul word” (*Die Huisgenoot*, Des. 1941).

Een rede hiervoor moet ons daarin sien dat die verbrokkeling in 'n geval soos hierdie reeds plaasgevind het voordat ons taalgebied daar uitgesien het soos nou. Ons het hoofsaaklik met twee gebeurtenisse rekening te hou: die vestiging van ons stamouers aan die Kaap, en daarna die Groot Trek na die noorde. Hiervolgens moet ons twee tydperke in ons taalgeskiedenis duidelik onderskei en ook afsonderlik bestudeer ten einde die verspreiding van dialektiese verskynsels oor die hele taalgebied in hulle historiese verband te sien. In die volgende hoofstuk sal ons nagaan hoe elkeen van hierdie tydperke sy stempel op die ontwikkeling van die taal nagelaat het.

8. Grenslyne.

By die dialekstudie speel die grenslyne (isoglosse) 'n belangrike rol. As die ou opvatting korrek was, nl. dat elke dialek binne sy eie vaste grense 'n geslote eenheid vorm en daarbinne ook sy eie ont-

wikkeling sou deurmaak ¹⁾, sou die dialektstudie op verre na nie soveel interessante stof opgelewer het soos dit vandag wel die geval is nie. Een van die eerste uitkomstes van die kartografiese metode van taalondersoek was die stelling: elke woord het sy eie geskiedenis in die taalevolusie. Dit hang daarmee saam dat elke taalverskynsel sy eie grense het. Hoewel hierdie stelling ook tot oordrywing aanleiding kan gee, het ons hier met een van die belangrikste verskynsels in die taalstudie te doen, deur die studie waarvan ons veel kan leer aangaande die lewe en ontwikkeling van taal.

By die interpretasie van taalkaarte neem die grenslyne dan ook veel van die aandag in beslag. 'n Verklaring daarvan word dikwels eers moontlik deur die geskiedenis te raadpleeg en deur die grenslyne op verskillende kaarte met mekaar te vergelyk. Daarom druk die Duitse Taalatlas van elke kaart ook 'n kopie op deursigtige papier, sodat die een oor die ander gelê kan word ten einde die grenslyne maklik te kan vergelyk.

Hierdie vergelyking en interpretasie van die taalkaarte, waarby sowel die taalgeskiedenis as die taalgeografie te pas kom, gee ons 'n baie duidelike insig in die lewe van die taal: dat dit geen saak van die individu is nie, maar van die gemeenskap. Taaleenheid vereis 'n verkeersgemeenskap ²⁾. Waar 'n skeiding is, waar die verkeersgemeenskap ophou, kom daar 'n afwyking in die taal, omdat die mondelinge omgang tussen die mense daar ophou. Sover as wat die verkeer lewendig bly, sover vind daar 'n daaglikse omgang tussen die mense plaas, en dit is waarop die saak ten slotte neerkom. Want die hoofvoorwaarde vir die bestaan van 'n taal is 'n samelewing wat dit praat en die voortbestaan en ontwikkeling daarvan moontlik maak ³⁾.

Elke spreker het die neiging om sy taal aan te pas by die spreekgewoontes van die mense met wie hy gedurig in aanraking kom, veral waar dit die taal van navolgenswaardige sprekers geld. Die inwoners van 'n dorp of distrik sal in die reël veel meer met mekaar praat as met mense wat êrens anders woon. As dan 'n nuwigheid in die taal êrens posvat, kan dit vinnig versprei sover as wat die mense in gedurige omgang verkeer. Die grens van die verbreding van so 'n taalverskynsel sal uiteindelik lê langs die een of ander lyn waar die verkeer, die gedurige omgang tussen die sprekers, 'n swak plek vertoon. En dit hang af van die verkeersweë, markte, staatsgrense ens. Die verkeer rig hom hoofsaaklik op 'n sentrum wat om die een of ander rede belangrik is: die mark is miskien daar, die kerk, die regeringskantore, die winkels ens.

So kan 'n spraakgebied uiteenval in 'n aantal dialektgebiede rond-

¹⁾ Vgl. die breedvoeriger uiteensetting in *Taalgeografie*, bl. 20 vlg.

²⁾ Vgl. Adolf Bach: *Deutsche Mundartforschung*, par. 22.

³⁾ Vgl. N. van Wijk: *Over Dialektgrenzen*, N.Tg. VI, bl. 111.

om hulle onderskeie sentrums. Dit is een van die twee neiginge wat ons in elke taalgemeenskap van enigsins aansienlike omvang aantref, nl. die gees van partikularisme of provinsialisme, wat streef na gelykmaking binne die engere gebied van daaglikse omgang. Hierteenoor is daar die mag van die grootverkeer wat 'n uitruiling tussen verder uiteenliggende gebiede teweeg bring. Hierdie twee magte hou die taalontwikkeling in gedurige beweging⁴⁾.

Tussen dialekgrense en verkeersgrense moet daar dus 'n mate van samēhang bestaan. Waar laasgenoemde verander, sal dit ook van invloed op diē dialekgrense wees. Waar verskillende dialekte deur 'n nuwe verkeersverband verbind word, volg daar 'n vermenging van taalelemente, waarop altyd weer gelykmaking volg. En die snelheid waarmee die gelykmaking plaasvind, sal weer afhang van die intensiteit van die onderlinge verkeer, asook van diē frekwensie in die gebruik van elke bepaalde taalvorm. Diē taalkaart stel dit vir ons op aanskoulike wyse voor hoedat hierdie proses van taalvermenging en eventuele vereffening in elke lewende taal gedurig aan die gang is.

Die vraag is nou in hoeverre ons by die geografiese ondersoek van Afrikaans op isoglosse sal kan wys wat ons in staat sal stel om tot ewe belangrike gevolgtrekkinge te geraak. Indien daar gedurende die geskiedenis van Afrikaans wel isoglosse ontstaan het, sal die gedurige uitbreiding van die taalgebied en die deurmekaarskommeling van die sprekers besonder baie aanleiding gegee het tot vervaging van die grenslyne.

Dat dit ook wel die geval is, kan ons daaraan sien dat die tekens van moontlike isoglosse al dowwer word na mate 'n mens die suidelike dele van die taalgebied met sy ou gevestigde bevolking verlaat en die grenslyne in die rigting van die noordelike provinsies probeer volg. Tipies hiervan is die sketskaart (nr. 1) in *Taalgeografie* (bl. 23), waar ek dit wel gewaag het om 'n sestal grenslyne te trek. Almal loop min of meer van suid na noord, maar nie baie ver nie of hulle hou ewe stomp op. Wat word dan verder van hulle? Dat ek destyds nie genoeg vertrou gehad het om die lyne verder te trek nie, is gedeeltelik ook daaraan toe te skrywe dat die netwerk van die gegewens op die kaart aangebring, plek-plek nog te yl was. Ten spyte van verskillende pogings het ek intussen nie veel meer stof bygekry nie, maar met wat daar is, en met die nodige voorbehoud, wil ek tog probeer om ten minste sommige van die grenslyne 'n endjie verder te volg. In die volgende hoofstuk kan dan 'n poging aangewend word om te sien of enige gevolgtrekkinge daarop gebaseer kan word.

Die kaart vir *meul* vertoon tot dusver die duidelikste grenslyn,

⁴⁾ Vgl. de Saussure: *Grundfragen*, bl. 246 en Kurt Wagner: *Deutsche Sprachlandschaften*, bl. 26.

tussen die twee vorme *meul* en *meule*. Prof. Bouman merk na aanleiding daarvan op: „Wie sou verwag het dat die vorm *meul* se gebied in die Westelike Provinsie só duidelik afgebaken is van die Ooste, waar *meule* gesê word”? (*Ons Eie Boek*, VII, 4, bl. 195). O.a. op grond daarvan sê hy: „Reeds nou is die kaartjies oortuigend genoeg om te wys dat daar inderdaad ook in die Unie werk wag vir die taalgeograaf” (t.a.p.).

Van Bredasdorp af, oor Montagu en Laingsburg tot by Frasersburg kan 'n mens die grens ook wel met 'n redelike mate van noukeurigheid volg. Daar word die net te yl, en 'n mens kan nie uitmaak of dit daarvandaan na links, in die rigting van Calvinia, of regs na Middelburg (Kaap) se kant toe moet buig nie. Daar is selfs etlike voorposte van die *meul*-vorm wat daarvoor pleit om die grens reeds van Laingsburg af regs af te buig, soos deur die stippellyn aangedui. Selfs al doen ons dit nie, dan dui die voorposte daarop dat die grens besig is om in die rigting van hierdie stippellyn te verskuiwe. Die omgewing van Carnarvon en van De Aar lê egter duidelik in die *meul*-gebied, asook die gedeelte van die westelike Vrystaat wat deur die grenslyn ingesluit is op kaart 1.

Behalwe waar die stippellyntjies op ander moontlikhede dui (kaart 1), het ons hier tog 'n redelik duidelike grenslyn. Die grootste gedeelte van die Vrystaat, die hele Natal en Transvaal val sonder enige twyfel saam met die oostelike Kaap in die *meule*-gebied.

9. *Grensylne, relikte en voorposte; die meul-kaart.*

Daarmee word nie bedoel dat dit 'n suiwer homogene gebied uitmaak nie. Op grond van die geskiedenis van die taalgebied kan ons trouens verwag dat die taalvorm van die Westelike Provinsie sy voorposte orals in die res van die taalgebied sal hê. Waar ons grensylne trek, sal hierdie voorposte dus nie deur die grensylne ingesluit kan word nie, maar ons kan hulle op die kaart duidelik uitbring.

In teenstelling met die *meul*-vorme binne die *meule*-gebied, wat as voorposte beskou moet word, is daar die *meule*-vorme tot diep in die *meul*-gebied. Hulle kan nie as voorposte beskou word nie, want die *meul*-gebied vorm m.i. die uitstralingsentrum (miskien eerder uitstralingsgebied). Ons sal hierdie vorme dus as relikte moet beskou, wat op kaart 1 ook duidelik moet aangeduie word. Want by die interpretasie van taalkaarte is dit nie net die grensylne nie, maar daarnaas ook die relikvorme en, hoewel miskien in mindere mate, die voorposte wat in aanmerking geneem moet word. As 'n mens dan tog al die relikte en voorposte op die kaart aandui, vergoed dit in groot mate vir die onsekerheid waarmee die grenslyn getrek is, vir die moontlike foute wat daarmee begaan is. Relikte en voorposte vorm eintlik deel van die grens, omdat 'n mens in die

taal maar alte dikwels die grense nie deur middel van lyne kan aandui nie, selfs waar dit net een taalverskynsel geld.

Tussen hakies moet ek hier daarop wys dat ek die Westelike Provinsie nie sommer stilswyend as uitstralingsgebied wil beskou nie. Dit sou 'n aanvegbare stelling wees wat 'n breedvoerige uiteensetting verdien. 'n Bespreking daarvan hoort egter in die volgende hoofstuk tuis, al moet ek reeds van dié standpunt uitgaan ten einde 'n vaste beginsel neer te lê waarvolgens die grenslyne getrek moet word.

Met die oog op die verlede, d.w.s. in soverre dit oor die geskiedenis van die taal gaan, het ons immers meer aan die relikvorme as aan die vooruitgeskewe poste. Wanneer ons die grenslyne trek, moet dus meer rekening gehou word met die relikte, d.w.s. die grenslyn moet soveel moontlik dié gebied afbaken waar die oudste taallaag op die kaart nog sigbaar is. 'n Mens sou selfs hierdie ouer laag verder terug wil blootlê deur die laag wat daarvoor heengeskuuwe het, „af te skil”. Dit kan 'n mens op verskillende maniere probeer doen, nl. deur ten eerste die proefpersone met die oog daarop noukeurig uit te soek. Die oudste inwoners, uit die oudste families sal vir elke streek hiervoor die beste stof kan verskaf, veral as ons hulle taal kan vergelyk met dié van 'n geslag of twee jonger. Dit vereis besonder intensiewe ondersoek, wat net moontlik is in 'n spesiale studie van 'n baie beperkte gebied. In 'n studie soos hierdie is dit nie moontlik nie, en bowendien is 'n meer breed-opgesette studie noodsaaklik voordat 'n mens die probleme duidelik kan sien wat jy in die afsonderlike, meer intensiewe studies moet aanpak. Sodanige beperkte ondersoeke moet berus op informasie wat volgens die direkte metode ingesamel is, en by voorkeur deur iemand wat self in die streek grootgeword het.

Ten tweede kan 'n mens van skriftelike oorleweringe gebruik maak waar daar genoeg besonderhede oor die skrywer bekend is. Verder kan plekname ook goeie stof oplewer (bv. *Volstruisleegte*), en ten slotte is daar die relikvorme, wat altyd belangrike hulpmiddele kan wees by 'n rekonstruksie van ouer taaltoestande.

Ek noem hierdie moontlikhede om daarop te wys dat 'n mens jou by die interpretasie van die taalkaarte nie tot die grenslyne kan beperk nie: daar kan soveel ander aanduidings van betekenis op die kaarte te sien wees dat jy selfs met 'n taamlik vae grenslyn nog redelik goed kan werk. Waar 'n mens in gevalle soos hierdie tog bruikbare lyne wil trek, sal jy die beginsel moet volg om altyd aan die oudste taalvorm die meeste gewig toe te ken. D.w.s. waar die oue nog naas die nuwe, ekspansiewe vorm op 'n bepaalde plek voorkom, moet die lyn so getrek word dat jy slegs met die ou vorm rekening hou. Die ander geld dan as voorposte van die ekspansiewe vorm en kan op die kaart as sodanig aangeduie word. Hulle gee dan 'n aanduiding van die ontwikkeling wat in die toekoms verwag

kan word, nl. waar die grenslyn waarskynlik die vinnigste vooruit gaan skuiwe.

Ten einde nou die relikte sowel as die sgn. voorposte naas die grenslyn duidelik aan te toon, is dit nodig om vir elke verskynsel so'n aparte kaart te teken. Grenslyne wat ons met mekaar wil vergelyk, kan dan tegelyk op een kaart aangebring word, waar die ander gegewens dan agterweë moet bly. 'n Ander moontlikheid is om vir elke kaart 'n kopie op deursigtige papier te maak, wat dan oor enige ander gelê kan word vir vergelyking.

Deurdad die *meul*-kaart as voorbeeld moes dien, is die grenslyn tussen *meul* en *meule* daarmee ook reeds breedvoerig bespreek. Ek kan net daarop wys dat op kaart 1, soos ook in die geval van die ander kaarte waarop daar 'n poging aangewend is om grenslyne te trek, die voorposte van die vooruitskuiwende vorm net aangedui word versover dit my nodig lyk om die grenslyn aan te vul, d.w.s. in die buurt van die grens. Vir die volledige besonderhede kan die „oop” kaarte geraadpleeg word. (Vgl. verder die Voorwoord en ook wat Prof. Kloeke oor die „oop” kaarte sê in *Tijdschrift* LXIII, bl. 248.)

10. *Kaart II: nōi (geliefde).*

Ook hierdie kaart vertoon 'n duidelike verdeling van Kaapland in 'n westelike *nōi*-gebied en 'n oostelike gebied waar hoofsaaklik die vorm *nōoi* voorkom, maar daarnaas ook *nōoie*.

Tot by Beaufort-Wes kan 'n mens die lyn goed volg; daarvan dan laat die gegewens weer te wense oor tot by De Aar, vanwaar dit, net soos die *meul*-kaart, deur 'n gedeelte van die westelike Vrystaat loop en dan terug swaai tot in die buurt van Prieska. Daar loop die grens in 'n menggebied dood. Met 'n digter net sou dit miskien moontlik wees om die lyn verder te volg, maar waarskynlik sal Kaapland van die buurt van die Grootrivier af noordwaarts, nog meer as die Transvaal met sy digte net, tog maar die indruk van 'n menggebied bly gee.

Die Transvaal en Vrystaat moet miskien as *nōoi*-gebied beskou word en nie juis as menggebied nie. Want ten spyte van die aansienlike aantal plekke waar *nōi* alleen of naas *nōoi*, *nōoie* aangegee word, kom die laasgenoemde vorme tog verreweg die meeste voor. In Natal is *nōi* net op een plek aangegee, naas *nōoi*; die vorm wat die meeste gehoor word is *nōoie*. 'n Eienaardige geval is die vorm *nōie*, wat op die grens van Transvaal en Natal aangegee is en in die Vrystaat (ten noord-ooste van Hoopstad). In albei gevalle kom dit voor in 'n gebied waar die gewone vorm *nōoie* is, met *nōi* ook in die buurt aangegee. Op die twee plekke het die vorm miskien elke keer onafhanklik ontstaan uit 'n samesmelting van die twee vorme

nôï en *nooie*⁵⁾). Dit kan natuurlik ook die oorblyfsels van 'n ouer vorm wees.

Ek was eers die mening toegedaan dat 'n mens deur die direkte metode van ondersoek, waar jy die gebied persoonlik deurreis en jou proefpersone dus noukeurig kan uitsoek, beter resultate sal verkry in die sin dat byvoorbeeld die *nôï*-kaart in die Transvaal veel minder bont sal vertoon en die grenslyne veel skerper. Na verdere ondersoek is ek daar egter lank nie meer so seker van nie, want dit het telkens aan die lig gekom dat selfs by die noukeurig uitgesoekte proefpersone daar af en toe tog vorme in die Transvaal gehoor word soos *môre*, *nôï*, *laag* en *laagte*. Ook die ondersoek van studente het hierdie bevinding dikwels bevestig.

Hier moet ek net daarop wys dat die suidelike gedeelte van die lyn, waar dit taamlik reguit na die see toe loop, so getrek is met die oog op die beginsel wat in die vorige paragraaf neergelê is, nl. om soveel moontlik rekening te hou met die oudste vorm, d.w.s. die vorm wat op 'n bepaalde plek besig is om verdring te word. Doen 'n mens dit nie, kan jy dit ewegoed langs die stippellyn trek, sodat die *nôï*-gebied dan 'n uitloper in oostelike rigting tussen die kus en die Langeberge vertoon. Dit maak die lyn veel interessanter, veral as ons dit met die kaart vir *nôï* (meesteres) vergelyk, wat in hierdie opsig heeltemal verskil (vgl. die volgende paragraaf).

11. *Betekenisdifferensiering; Kaart III: nôï (meesteres).*

Hier het ons ook 'n taamlike skerp grens tussen die westelike en oostelike Kaapprovinsie. In die buurt tussen Prieska en die Vrystaatse grens word dit egter weer moeilik om verder 'n grenslyn te trek. Die lyn val beslis nie saam met die vorige nie (kaart II), hoewel die twee lyne nie ver uitmekaar loop nie. Tussen in is daar dus 'n strook waar die verskil *nôï/nooi* betekenis aanduidend is. Verder is dit besonder opmerklik dat hierdie lyn, in teenstelling met die ander, besonder reguit loop. Dit vertoon glad nie die duidelike uitlopers in die suide langs die kus, dan weer ten noorde van die lyn Laingsburg-Oudtshoorn en uiteindelik in die westelike Vrystaat in nie. Sal die neiging tot betekenisdifferensiering miskien hiermee iets te doen hê? Die betreklike reguit grenslyn skep die indruk van stilstand, of minstens van uiters langsame beweging. Waar beweging is, verskuiwe die grenslyn immers nie orals ewe vinnig nie, met die gevolg dat ons gewoonlik groot kronkelinge in die lyn te sien kry (vgl. bv. hoofstuk I, par. 3). In die gebied waar betekenisdif-

⁵⁾ Dit is nodig om daarop te wys dat ek by die trek van die grenslyne daarmee moes rekening hou dat in die geval van die kaarte in *Taalgeografie* die gegewens wat oor die invulkaart gedruk moes word, soms nie presies oor die regte plekke geval het nie. Veral met die kaart vir *nôï* is dit die geval: in die suide skeel dit nie veel nie, maar in die noorde nogal heelwat. Dit was blykbaar onvermydelik aangesien selfs die beste papier soms oneweredig rek of krump.

ferensiëring tot stand gekom het, kan 'n mens jou dit goed voorstel dat die sprekers nie genoeg sal wees om daarvan afstand te doen nie. Dit lyk my moontlik dat die vorm *nôi* in die betekenis *meesteres* om hierdie rede nie so vinnig sal posvat in die gebied waar *nôi* gebruik word in die betekenis „jong dame” of „geliefde” nie, selfs al is dit die gebruik in die uitstralingsgebied. Tot hierdie argument kan die feit dat dit 'n woord met 'n sterk gevoelswaarde is, ook nog gewig bydra. En verder sien ons dat daar in die Oostelike Provinsie waar *nooi* in albei die betekenisse gebruik word, daar 'n duidelike neiging is om *nonna* te gebruik in die betekenis van „meesteres”, sodat dit ook daar tot betekenisdifferensiëring kom.

Skematies kan die ontwikkeling as volg voorgestel word: —

<i>nôi</i> (geliefde)		<i>nôi</i> (geliefde)		<i>nooi/nooie</i> (geliefde)
<i>nôi</i> (meesteres)		<i>nooi</i> (meesteres)		<i>nooi/nonna</i> (meesteres)

As hierdie uiteensetting juis is, kan 'n vergelyking tussen hierdie twee grenslyne tot verdere belangrike gevolgtrekkings lei, wat egter in die volgende hoofstuk tuis hoort (sien hoofstuk VII, par. 7).

12. Kaart IV: *laag*. (Die stoel moet hoër wees, hy is so te *laag*).

Hierdie kaart vertoon 'n taamlik suiwer homogene *laag*-gebied in die westelike gedeelte van Kaapland en ten ooste daarvan 'n *leeg*-gebied, wat egter minder homogeen is. Daar is tog wel 'n duidelike grenslyn tussen die twee gebiede. Hierdie lyn is nogal interessant vanweë die baie kronkelinge wat dit vertoon: dit gee die indruk van beweeglikheid. *Laag* is as eksplansiewe vorm blykbaar baie aktief. Waar die geleentheid vir verspreiding bestaan, het dit vinnig en ver vooruitgeskuiwe, met sy voorposte op verskillende plekke in die *leeg*-gebied. Hierdie vinnige verspreiding kan natuurlik die gevolg wees van die invloed van die skryftaal, die beskaafde omgangstaal en van homonimie. Hierdie laaste faktor kan moontlik belangrike invloed op die ontwikkeling van die woord hê, want waar *leeg* reeds 'n ander betekenis het, is *laag* beslis 'n geskikter vorm.

Die enkele *leeg*-vorme wat as relikte op wyd verspreide plekke in die *laag*-gebied voorkom, getuig m.i. daarvan dat *leeg* in die teenswoordige *laag*-gebied veel algemener voorgekom het. Uit die volgende paragraaf kan blyk in hoeverre die *laagte*-kaart hierdie opvatting kan ondersteun.

13. Kaart V: *laagte*.

Die lyn tussen *laagte* en *leegte* kom in hooftrekke ooreen met die ander grense. Eienaardig is egter die verskynsel dat die eksplansiewe *laagte* soms selfs verder vooruitgeskuiwe het as *laag* (teenoor *leeg*, vgl. vorige paragraaf), en op ander plekke weer lank nie so ver nie. In die westelike en noordwestelike Kaap is *laagte* maar tot 'n smal gebied beperk, vergeleke met *laag*. Dit sou 'n mens daaruit

kon verklaar dat homonimie by *leegte* nie die rol speel soos waar dit *leeg* so vinnig laat terugwyk het vir *laag* nie. Ook die frekwensie kan hiertoe bygedra het. *Laag* word in alle kringe seker meer gebruik as *laagte*, sodat laasgenoemde ook om dié rede al minder aan ontwikkeling blootgestel sal wees.

Maar hoe moet ons dit nou verklaar dat die teenoorgestelde verskynsel langs die kus in die suide op te merk is? Hier het *laagte* selfs iets verder as *laag* in oostelike rigting verskuiwe. Dat *laagte* as gevolg van verskil in die aard van die landskap hier 'n veel groter frekwensie sou vertoon en daarom vinniger sou ontwikkel, lyk my nouliks moontlik. *Laag* vertoon egter veel meer voorposte in die *leeg*-gebied as wat met *laagte* die geval is, wat daarop dui dat *laag* waarskynlik onder invloed van die skryftaal en beskaafde omgangstaal meer sprongsgewyse vorentoe posvat as wat met *laagte* die geval is.

Dit wil voorkom of *leegte* die vorm is wat oorspronklik in die noord-westelike Kaap algemeen was, en eers later uit die Westelike Provinsie verdring is deur *laagte*. Die verskynsel dat *leegte* byna die enigste vorm is al ten noorde van die Swartberge langs, is nl. 'n sterk argument daarvoor dat die eerste koloniste wat vanuit die buurt van Piketberg en Ceres die berge oorgesteek en ten noorde van die Swartberge langs die land gaan bewoon het, die vorm *leegte* met hulle saamgebring het (vgl. hoofstuk VII, par. 6).

Miskien het die koloniste wat ten suide van die Swartberge langs in oostelike rigting getrek het, toe reeds oorwegend *laagte* gebruik, dat hierdie vorm om die rede vandag langs die suidkus algemeen voorkom selfs tot naby Port Elizabeth.

As die gevolgtrekking juis is dat *laagte* 'n vorm is wat later na die noord-weste deurgedring het, kan 'n mens die verskuiwing op hierdie kaart mooi volg, hoe dit deur die noute tussen Piketberg en die see moet gaan voordat dit 'n gebied binnegaan wat makliker verowerbaar is. Daar is meer kaarte wat hierdie noute by Piketberg vertoon. Vergelyk bv. kaart VIB (Desember), waar die lyn by hierdie noute eintlik doodloop, en die stippellyn wat op grond van die voorposte die toekomstige ontwikkeling aandui, wys waar die ekspansiewe vorm die vinnigste veld wen. Ek wil egter nie op grond van hierdie laaste kaart te veel gewig aan die een of ander argument toeken nie, omdat die skryftaal in hierdie geval (ook by die beantwoording van die vraelyste) 'n rol kan gespeel het waarvan ek die omvang nie kan vasstel nie.

14. Oor die betroubaarheid van die grenslyne.

Hieroor is in par. 8 al die een en ander opgemerk. Nadat ek nou 'n aantal grenslyne bespreek het, kan die vraag verder onder oë geneem word. Hier is 'n aantal grenslyne getrek op grond waarvan 'n mens

oor die geskiedenis van Afrikaans bepaalde gevolgtrekkinge kan maak. Daarom moet jy jou daarvan rekenskap gee of die stof wel betroubaar genoeg is⁶⁾).

Waar 'n mens vir jou informasie van 'n groot aantal medewerkers afhanklik is, moet jy ver wag dat jy soms verkeerd ingelig word. Met 'n onderneming van hierdie omvang is dit egter onvermydelik dat 'n mens van sodanige hulp gebruik moet maak; 'n mens moet leer om te ploei met die osse wat jy het. Die gevalle wat ek uitgekies het om in kaart te bring is almal baie maklik om waar te neem, sodat enige leek die nodige informasie kan gee as hy maar net die moeite wil doen. Vir persone wat geen belang stel nie is daar geen aanleiding om die vraelys in te vul nie, sodat hulle al dadelik uitgeskakel is. Persone wat die lyste terugstuur, verklaar ook byna sonder uitsondering dat hulle gewillig, dikwels selfs gretig is om verdere informasie te verskaf. Dikwels wag hulle ook nie op nuwe vrae nie, maar voeg self breedvoerige gewens by.

Daar teenoor kan 'n mens maklik sien watter lyste haastig, onnaukeurig en sonder belangstelling ingevul is: hulle word sonder uitsondering opsy gesit.

Met verloop van jare was dit ook moontlik om uit baie dele van die land die gewens van die medewerkers te toets aan eie waarneming sowel as aan die informasie van studente. Die toets is in die reël bo verwagting gunstig deurstaan.

Vir my is die belangrikste bewys dat ons hier met bruikbare gewens te doen het egter in die kaarte self geleë soos uit die bespreking van die grenslyne geblyk het. Waar die grense op die kaarte so duidelik te sien is soos in die geval van kaart I (*meul/meule*), kaart II (*nôi/nooi*) en kaart IV (*laag*), is dit duidelik dat 'n mens jou op die informasie van die meeste medewerkers kan verlaat: die een getuig vir die ander.

In hierdie verband is 'n vergelyking met die kaarte van Dr. Abel Coetzee besonder belangrik. Na aanleiding van sy *Marmotjie*-kaart merk hy die volgende op: „Wat algemene voorkoms van die kaart betref, sal die ooreenkoms met Louw se taalkaarte dadelik tref”. (*Tydskrif vir Volkskunde en Volkstaal*, Jaargang I, Afl. I, bl. 29.)

Wat die *Marmotjie*-kaart self betref, is veral die relikgebied rondom Montagu besonder interessant. Dit wys op die behoudende neiging van die bepaalde streek, soos deur die grenslyne van verskeie van my kaarte ook aangedui word, (vgl. bv. die *meul*-kaart).

Dat daar op die kaarte soms ook onjuisthede sal voorkom, is onvermydelik. Daarom kan die grenslyne soos ek hulle hier getrek het, nie finaal wees nie. Solank hulle egter kan help om in breë

⁶⁾ Wat die insameling van die stof betref, kan ek verwys na *Taalgeografie*, hoofstuk IV.

trekke die probleme en die moontlikhede van die metode raak te sien, het hulle aan hulle vernaamste doel beantwoord. Dit het my altyd noodsaaklik gelyk om eers 'n geheelindruk van die toestand oor ons hele taalgebied te kry voordat die intensiewe bearbeiding van 'n beperkte gebied met die meeste sukses uitgevoer kan word ⁷⁾.

⁷⁾ Dit is die metode wat aan die Duitse Taalatlas in Marburg gevolg word. Daardeur het die studies in die reeks *Deutsche Dialektgeographie* verskyn.

HOOFSTUK VI.

OOR DIE ONTWIKKELING VAN AFRIKAANS EN SY UITBREIDING OOR DIE SPRAAKGEBIED.

1. *Die bakermat van Afrikaans.*

„Een eerste eisch bij het historisch-dialectgeografisch onderzoek blijve altijd: het reconstrueeren van den haard der taalkundige veranderingen” (Kloeke: *De Hollandsche Expansie*, bl. 89). Die taalkundige veranderinge in Afrikaans wat ons die meeste interesseer, is dié wat die wesenskenmerke van die taal raak. As ons die haard van hierdie veranderinge kan rekonstrueer, het ons daarmee die bakermat van Afrikaans gevind.

Op hierdie punt verskil ondersoekers heelwat van mekaar. As ons die saak op grond van vroeë geskrifte kon uitmaak soos Dr. G. S. Nienaber wil doen, sou dit nogal maklik wees. In sy *Afrikaans tot 1860* spreek hy hom hieroor baie beslis uit: „Vir my altans kom dit as 'n vaste feit voor, dat hier in die binnelandse en grensposte die behoudende krag van die kultuurhaarde t.o.v. die offisiële vorm van Nederlands nie meer gevoel word nie, en dat dit daarom heel natuurlik is om al die voorbeelde van Afrikaans in die periferie te vind, waar die ontwikkeling ongehinderd kon voortgaan in die rigting van verwarring (as gevolg van onsekerheid). Uit die chaos en onsekerheid kom 'n nuwe orde te voorskyn” (bl. XV). Op bl. XXV noem hy die name van plekke, nl. „Swellendam, Graaff-Reinet, Worcester, Caledon, Heksrivier, Visrivier, Sneeuberge, Bruintjies-Hoogte, Olifantshoek, Cradock, Pietermaritzburg en die gebied oorkant die Drakensberge, ens.”.

In skerpe teenstelling hiermee is die opvatting van G. R. von Wielligh. Op bl. 125 van *Ons Geselstaal* gee hy 'n mooi beskrywing van wat hy „die bakermat van die Afrikaanse taal” noem, nl. soos 'n mens die gebied om jou sien lê as jy op Tafelberg staan!

Met von Wielligh se opvatting sal diegene dit eens moet wees wat die datum wanneer Afrikaans sy beslag gekry het, baie vroeg in sy geskiedenis stel. Dr. Wittmann beskou die proses as afgeloop teen 1687 (*Die sprachgeschichtliche Entwicklung des Deflexionstypus im Afrikaans*, bl. 57). Teen dié tyd was die nedersetting aan die Kaap nog maar baie beperk.

Ek noem net hierdie uiterste opvattinge om te wys hoe uiteenlopend die meninge in hierdie opsig kan wees. Net soveel verskil is daar ook op die punt aangaande die tyd wanneer Afrikaans sy beslag gekry het.

Tyd en plek hang nou saam: as ons kan vasstel wanneer Afrikaans ontstaan het, sal ook die plek van sy ontstaan met groter sekerheid vas te stel wees. Dit kan op sy beurt weer lei tot belangrike gevolgtrekkinge wat die faktore betref wat by die ontstaan van Afrikaans 'n rol gespeel het.

2. *Wanneer het Afrikaans sy beslag gekry?*

My doel met die eerste drie hoofstukke was o.a. om meer vastigheid te kry wat die tyd van die ontstaan van Afrikaans betref. Hier moet ek dan daarna terug verwys, veral na hoofstuk I, par. 8. Deur die studie van die nedersettingsdialekte het ek tot die gevolgtrekking gekom dat 'n ontwikkeling soos wat Afrikaans deurgemaak het ook wel kan plaasvind as gevolg van dialektvermenging. Die uitskakeling van wisselvorme wat op die vermenging volg, is in die nedersettingsgebiede taamlik gou afgeloop, met as gevolg 'n taal (of dialekt) wat 'n groot mate van eenvormigheid vertoon (vgl. hoofstuk III, par. 9, 1.). Vyftig jaar of selfs iets meer is blykbaar nie genoeg om alle wisselvorme uit te skakel nie, maar in 100 jaar kan daar in 'n nedersetting 'n min of meer eenvormige dialekt ontwikkel. (Kyk hoofstuk I, par. 8.)

As ons Afrikaans geografies bestudeer, val dit op dat die verskeidenheid wat daar op te merk is, nie die wesenskenmerke van die taal raak nie. Wat hierdie kenmerke betref, moet ons dus aanneem dat Afrikaans reeds eenvormigheid vertoon het toe daar ten opsigte van ander kenmerke nog geen eenvormigheid bereik was nie. Die sprekers het langsaamhand uitmekaar uit getrek sodat sommige van die oorspronklike wisselvorme die proses van uitskakeling oorlewe het.

Hierdie verskynsel is ook in die nedersettingsdialekte vasgestel. Op grond daarvan het ek reeds in hoofstuk I, par. 8, die volgende gesê: „Hiermee wil ek maar die moontlikheid aanroer dat so'n nuwe nedersettingsdialekt, wat sy wesenskenmerke betref, reeds eenvormigheid bereik het lank voordat daar van 'n algehele gelykmaking sprake kan wees”.

Waar ons in die geval van Afrikaans nog met ander faktore ook rekening moet hou vir die vinnige ontwikkeling van die taal, lyk dit my baie waarskynlik dat ons die ontstaan van Afrikaans op 'n taamlik vroeë datum moet stel.

Op die vraag na die bakermat van Afrikaans en die tyd van sy ontstaan sal ons nog telkens moet terugkom.

3. *Van Nederlands tot Afrikaans.*

In die inleiding het ek deur middel van fig. D 'n geografiese voorstelling gegee van wat ons uitgangspunt moet wees versover dit die lotgevalle van Nederlands op Afrikaanse bodem betref. (Vgl. bl. 10.)

In Nederland self het die toestand gebly soos voorgestel in fig. C (bl. 9).

Dit is 'n groot en wesentlike verskil. So'n nuwe groepering soos in D hou belangrike moontlikhede in vir die verdere ontwikkeling van die taal, soos in die eerste drie hoofstukke aangetoon is. Dit is wat ek in gedagte gehad het toe ek in *Taalgeografie* (bl. 11) gesê het dat die taal „vanaf die stigting van die Kaap, histories nie meer 'n eenheid vorm met Nederlands nie”. Prof. Bouman het hieronder blykbaar iets glad anders verstaan, nl. dat Afrikaans op dié datum reeds 'n nuwe taal sou gewees het! In dié geval sou ek my op ander plekke tog verskriklik weerspreek het. As ons hierdie twee figure vergelyk, blyk die verskil egter duidelik genoeg.

Daar is herhaaldelik op gewys dat 'n toestand soos in D voorgestel, nie lank kan voortbestaan nie. Voordat die koloniste te ver uitmekaar getrek het, sal daar 'n mate — selfs 'n heel groot mate — van uitskakeling van wisselvorme in die taal plaasgevind het. Dit weet ons op grond van wat in hoofstuk I par. 8 vasgestel is. Bowendien sou die uitskakeling later ook nie meer so maklik gegaan het nie, en dan sou die verskille in Afrikaans vandag groter gewees het. Daar is baie voorbeelde aan te haal van wisselvorme wat verdwyn het sodat daar net een vorm oorgebly het. As 'n mens op die groot verskeidenheid in die dialekte let waaruit Afrikaans moet voortgekom het, is dit eintlik net in uitsonderingsgevalle dat daar meer as een vorm oorbly. Vergelyk byvoorbeeld die Nederlandse taalkaart vir die woord *veulen* (*Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*, Kloeke en Grootaers). As ons net dié dele van Nederland in aanmerking neem waaruit aansienlike getalle van die eerste koloniste stam, kom ons daar in die dialekte van vandag die volgende vorme teen: *veulen*, *feule*, *veule*, *fuijele*, *vullen*, *vulletje*, *vulle*, *fulle*, *vullechie(n)*, *vool*, *vooltje*, *vollun*, *veule*, *kachel*, *kacheltje*.

Ons kan aanneem dat daar verskillende van hierdie vorme aan die Kaap in gebruik was waarvan, sover my bekend, net *vul* (of *vulletjie*) behoue gebly het.

Hierdie woord moet dan in die gewone gesprekke, hetsy met 'n buurman of met iemand anders, dikwels voorgekom het, anders sou die uitskakeling nie so ver gegaan het nie. Dit is ten minste die gevolgtrekking wat 'n mens geneig sal wees om te maak as jy die woord vergelyk met ander voorbeelde wat ons aantref met 'n groot aantal wisselvorme, bv. *appelderliefde*, *aronskelk*, *sonbesie*: woorde met 'n geringe frekwensie. Frekwensie sal hier egter nie die enigste faktor van belang wees nie: hoe sou ons anders die wisselvorme verklaar by woorde soos *aartappel*, *more*, *laag*, *kan* (werkwoord) en *kind*? By laasgenoemde groep is die wisselvorme tog wel veel minder talryk. Dit sal van belang wees om na te gaan watter faktore in gevalle soos hierdie aan die werk is, asook wat die deurslag

gegee het vir die behoud van 'n bepaalde vorm uit 'n groot aantal. In die een geval sal dit wel die oorwig van getalle sprekers wees, in 'n ander miskien weer die invloed van die skryftaal. As 'n mens 'n groot aantal voorbeelde noukeurig nagaan, sal jy daaruit wel algemeen geldende reëls kan vasstel. Maar weer is ons hiervoor afhanklik van gegewens wat slegs 'n baie volledige Nederlandse taalAtlas ons sal kan bied.

4. *Die uitbreiding van die volksplanting.*

Watter faktore nou ookal die deurslag gegee het by die uitskakeling van sommige en die behoud van ander vorme, die proses van gelykmaking het die taal vinnig laat ontwikkel in die rigting van 'n toestand soos voorgestel in A (bl. 9).

Maar die ontwikkeling van die volksplanting het ook nie stilgestaan nie. Die vryburgers het verder en verder van die Kaap en sy omgewing af weggetrek en daarmee ook die ontwikkeling van die taal beïnvloed. Ten spyte van die proses van uitskakeling van wisselvorme waaraan die taal vanaf die vroegste jare al blootgestel was, het daar soos reeds aangetoon, tog nog verskillende wisselvorme oorgebly. En nou dat van die koloniste wegtrek en nie meer in gereëde omgang met diegene in die buurt van Kaapstad lewe nie, nou ontwikkel die taal verder op so'n wyse dat daar op sommige puntjies 'n verskil kom tussen die taal van die omgewing van Kaapstad en dié van die buitelandse distrikte: in die uitskakelingsproses het hiër die een vorm en dáár weer 'n ander die oorhand gekry en dit soms tot vandag toe behou. In elke gebied sal daar bowendien nog gedurig nuwigheide ontstaan het wat nie altyd tot alle dele van die land deurgedring het nie.

Teen hierdie tyd was daar twee aparte verkeersgemeenskappe wat ons van die Kaap en sy omgewing min of meer kan onderskei, nl. 'n oostelike en 'n noordelike. In verband met die vraag na die ontstaan van Afrikaans sal dit van groot belang wees as ons kan vasstel min of meer wanneer die verbodskeling van die taalgebied in verskillende verkeersgemeenskappe 'n rol kon begin speel in die ontwikkeling van die taal. Ten opsigte van die punte waar Afrikaans vandag oor die hele spraakgebied volkome eenvormigheid vertoon, sal hy dit teen hierdie tyd waarskynlik reeds gehad het.

Selfs lank voor die Groot Trek het daar al 'n aanmerklike uitbreiding van die bewoonde gebied in die Kolonie plaasgevind (vgl. kaart IX).

Tot aan die end van die sewentiende eeu was die uitbreiding baie beperk en die geweste wat toe reeds bewoon was, kan as die kerngebied beskou word, die gebied waar die eerste en verreweg die grootste proses van uitskakeling moet plaasgevind het. Dit is wat von Wielligh „die bakermat van die Afrikaanse taal” noem. Die verklaring vir die groot mate van eenvormigheid van Afrikaans sal

ons moet soek in die ontwikkeling wat die taal deurgemaak het in die tyd toe dit in hoofsaak tot hierdie gebied beperk was. Soos die kaart duidelik aantoon, het die uitbreiding van die begin van die agtiende eeu af so vinnig plaasgevind dat, versover die uitskakeling tot op daardie datum nog nie voltooi was nie, daar nou die moontlikheid — of selfs waarskynlikheid — bestaan dat dit onvoltooi sou bly. Mens moet ook wel rekening hou met die moontlikheid dat ontwikkelinge wat nog later in die kerngebied plaasgevind het, daarvandaan kon uitstraal na die nuwe gebiede. Afwykende taalverskynsels wat hulle in die beperkte „kerngebied” egter vir geruime tyd teen uitskakeling kon handhaaf, sou na die geweldige uitbreiding van die taalgebied nie meer maklik spoorloos verdwyn nie. Spoorloos, d.w.s. sonder dat dit vandag nog êrens in die land gehoor word. Soos uit die volgende paragraaf verder sal blyk, moet ons aan die dialektiese verskille wat in Afrikaans behoue gebly het, kan sien watter taalverskille met die uitbreiding van die taalgebied tot verskillende verkeersgemeenskappe, nog nie gelykgemaak was nie.

5. Twee nuwe (verkeers)gebiede.

Eers vind die uitbreiding omtrent ewe vinnig plaas na die noorde en na die ooste, al tussen die kuslyn en die bergreekse. Teen 1730 woon die voorste koloniste al tot aan die Groot Brakrivier, dus ver oor die tweehonderd myl van Kaapstad af. Die noordelike beweging het toe al byna die mond van die Olifantsrivier bereik. Die grenslyn wat die bewoonde gebied tot 1800 op die kaart aandui, is in werklikheid al lank voor die tyd bereik: in die noorde al teen 1760 en in die ooste (tot aan die Visrivier) teen 1770. (Vgl. Dr. P. J. van der Merwe: *Die Noordwaartse Beweging van die Boere voor die Groot Trek*, Hoofstuk I).

Dit is gedurende die eerste kwart van die agtiende eeu dat die bewoonde gebied so'n groot uitbreiding ondergaan het dat die afsondering op die verdere ontwikkeling van die taal 'n rol kon begin speel. Die gebied begin nou in meer as een verkeersgemeenskap uiteen te val. Behalwe die ou gebied, wat reeds voor 1700 bewoon is, ontstaan daar nou twee nuwes: een ten noorde en een ten ooste daarvan.

Die uitskakelingsproses moet nou — versover dit in die kerngebied nog nie voltooi was nie — in die verskillende gebiede min of meer op eie houtjie verder ontwikkel. In sommige gevalle kan die ontwikkeling in al drie die gebiede ook verder eenders verloop het. Maar ons tref in die taal ook genoeg voorbeelde aan van gevalle waar die ontwikkeling in elkeen verskillend verloop het; en nie net wat die uitskakeling van wisselvorme betref nie, maar ook by die ontstaan van nuwighe in die taal, wat nie altyd van die eerste te

onderskei is nie. So vind ons dat in die oostelike gebied by die aankeer van osse om hulle in te span, *hōi-hōi* die gekruiklikste — byna uitsluitlike — vorm is terwyl dit in die noorde die vorm *roepsek-roepsek* is. Saam met die kerngebied sê die noorde *meul, mōre, petat, dip, nōi* teenoor *meule, more, petatta, diep, nooi* (of *nooie*) respektiewelik in die ooste. Verder het die noordelike en die oostelike gebiede soms weer kenmerke gemeen wat hulle van die kerngebied onderskei, bv. *Deetsember* teenoor *Desember*.

Hier moet ek dadelik daarop wys dat die grenslyne van die verskille wat ek hier noem, op die taalkaarte nie ooreenkom met die lyne wat die historiese uitbreiding van die kolonie aandui nie (kaart nr. IX). Selfs waar dit moontlik eens die geval was, sal dit natuurlik vandag verskil, want taalgrense bly gewoonlik nie lank konstant nie. Vandaar dat elke taalverskynsel in die reël sy eie grense het.

Volgens die kaarte wat ek tot dusver voltooi het, wyk die noordelike gebied (noord-westelike Kaapprovinsie) minder af van die kern as wat dit die geval met die oostelike gebied is. Maar selfs in gevalle waar die eersgenoemde twee 'n groot mate van homogeniteit vertoon, kom die vorm van die ooste dikwels ook hier en daar in die noorde voor, soms veral by die kleurlinge. Vgl. bv. *leeg* (vir *laag*, kaart nr. IV), *leegte* (vir *laagte*, kaart nr. V), *nooi* naas *nōi* („geliefde”, kaart n. II). Meer dergelike gevalle, waarvan die kaarte nog nie gepubliseer is nie, kan opgenoem word, bv. *hunning* (vir *heuning*, vgl. die voorlopige kaart in *Taalgeografie*, kaart nr. 6), *more, petattas* en *diep* (vir *dip*).

Dat hierdie vorme wat in die oostelike gebied die gewone is, tot vandag toe nog in die noord-westelike Kaap hier en daar gehoor word, dui daarop dat hulle tot met die groot uitbreiding van die kolonie vanaf 1700 nog in die kerngebied voorgekom het. Daar het hulle later in die uitskakelingsproses die onderspit gedelf, in die oostelike gebied egter meer sukses gehad en die gewone vorm geword. Soveel sukses het hulle in die noorde wel nie gehad nie, maar kon hier en daar tog nog bly voortbestaan aangesien die onderlinge verkeer daar swakker was en die uitskakelingsproses dus minder kragtig kon werk as in die kerngebied.

Dergelike vorme kan vroeër selfs meer algemeen voorgekom het in die noordelike gebied en eers later begin verdwyn onder invloed van die taal van die kerngebied. Dat die invloed hiervandaan nog altyd sou deurwerk, lyk aanneemlik. Ook na die ooste toe werk sy invloed waarskynlik nog altyd deur.

6. Die uitbreiding oor die berge na die binneland van die Kaap.

Hierdie eerste verbrokkeling van die taalgebied, soos in die vorige paragraaf beskrywe, moet goed in gedagte gehou word by 'n inter-

pretasie van die taalkaarte in die ander dele van die Kaapprovinsie. Die uitbreiding van die bewoonde gebied het eers al tussen die kus en die bergreekse plaasgevind in 'n noordelike en 'n oostelike rigting, soos reeds beskrywe. Eers na 1730 het die koloniste die berge begin oorsteek en van toe af vind die uitbreiding na die binneland toe plaas in twee aparte ooswaartse strominge. Die een stroom kom vanuit die noordelike gebied en bly deur die Swartberge geskei van die ander stroom vanuit die suidelike gebied wat eers ten suide van die Langeberge en daarna ook ten noorde daarvan beweeg. Eers anderkant die Sondagsrivier ontmoet die twee strominge mekaar weer, nl. teen 1770.

As die taal tot vandag toe nog die spore van hierdie uitbreiding in twee ooswaartse strominge vertoon, sal ons dit moet soek in verskille wat voorkom in die gebiede ten noorde en ten suide van die Swartberge. Die taal ten noorde daarvan sal nader moet aansluit by dié van die eerste noordwaartse uitbreiding, terwyl die taal ten suide daarvan sal ooreenkom met dié van die eerste ooswaartse uitbreiding.

Om jou met 'n mate van veiligheid op hierdie terrein te begewe, moet 'n mens oor uitgebreide stof vir die bepaalde gebied beskik. 'n Besondere, detailstudie met 'n digte net van gegewens, afkomstig van noukeurig uitgesoekte proefpersone sal daarvoor nodig wees. Miskien kan die beskikbare kaarte tog wel aanduidings in hierdie verband bevat.

Die *meul*-kaart (I) vertoon in die westelike en noord-westelike Kaap 'n homogene *meul*-gebied, in teenstelling met 'n ewe suiwer *meule*-gebied ten ooste van die lyn soos op kaart I getrek. Die tekens op hierdie kaart (wat die vorm *meul* aandui) wys daarop dat *meul* verder voorkom ten noorde van 'n lyn wat van Laingsburg af ooswaarts loop aan die noordekant van die Swartberge langs tot aan die Sondagsrivier, waar dit afbuig na die see toe.

Daar is meer kaarte wat aanduidings van hierdie aard bevat. Let bv. op die *laag*- en *laagte*-kaarte, waar die grenslyne blykbaar gedeeltelik verband hou met die Swartberge (kaart IV en V). As dit hier die geval van 'n historiese verband met die trekroetes is, dan het die *laag*-vorm en in mindere mate ook die *laagte*-vorm later groot gebied verower, nl. vanuit die kerngebied eers in noordelike en daarvandaan weer in oostelike rigting. Dat daar vanuit die kerngebied so'n uitbreiding plaasgevind het, kan mens sien aan die *leeg*- en *leegte*-relikte in die *laag*- en *laagte*-gebiede respektiewelik.

Dit is natuurlik ook moontlik dat die uitstraling vanuit die kerngebied van later datum is, dat dit dan tegelykertyd in noordelike en oostelike rigting (d.w.s. langs die suidkus) plaasgevind het en dus niks met die oorspronklike trekrigtinge te maak het nie. Indien dit die geval sou wees, sou ek hierdie twee grenslyne moeilik kon verklaar. Waarom sou *laag* in die noord-weste dan soveel vinniger

veld wen as *laagte* terwyl dit in die ooste nie die geval is nie? Hierdie verskynsel dui m.i. daarop dat die uitstraling vanuit die kerngebied ooswaarts baie swakker is as dié in noordelike, daarna noord-oostelike rigting. Daarom kan die vorm *laag*, net soos *laagte*, in die buurt van Mosselbaai byvoorbeeld, ouer wees as hierdie vorme ten noorde van Piketberg.

Van die twintigtal kaarte wat ek tot dusver voltooi het, is daar nog enkeles wat daarop dui dat die gevolge van die eerste verbroekeling van die taalgebied en die daaropvolgende kolonisasie van die binneland langs twee aparte ooswaartse strominge, tot vandag toe nog in die taal sigbaar is. Om dit afdoende te bewys, sal hierdie gebied baie intensief opgemeet moet word. As die aanduidings korrek is, sal dit daarop moet berus dat die vroeë verbroekeling van die taalgebied reeds invloed uitgeoefen het op die verdere ontwikkeling van die taal in die opsig dat die aparte gebiede reeds teen ongeveer 1730 elkeen op sy eie wyse deurslag gegee het aan die proses van uitskakeling. Aan die wisselvorme wat na die tyd nog voortgelewe het, moet ons kan uitmaak hoe ver die gelykmakingsproses toe reeds gevorder was. Die wisselvorme wat Afrikaans vandag nog vertoon, raak nie die wensenskenmerke van die taal nie: waarskynlik was Afrikaans in hierdie opsig dus voor 1730 reeds gevorm. Verskille wat toe nog bestaan het, sou immers goeie geleentheid hê om voort te bestaan. En waar ons vandag volkome gelykvormigheid het, op dié punte sal ons geneig wees om aan te neem dat die taal dit voor die tyd reeds gehad het.

Mens kan jou dit moeilik voorstel dat daar oor die hele gebied nog genoeg onderlinge kontak tussen die mense was dat die taal aan die valleie van die Olifantsrivier nog in dieselfde rigting sou ontwikkel as aan die Gouritsrivier.

7. Die ekspansie van die kerngebied.

By die interpretasie van die Afrikaanse taalkaarte moet ons in gedagte hou dat ons nie met 'n gevestigde gemeenskap te maak het nie. Dit maak dit dubbel moeilik om tot enigsins veilige gevolgtrekkinge te geraak. Gedurende die uitbreiding van die Kaap was dit nie net die voorposte wat in beweging gebly het nie: ook van agter af sal trekkers dikwels verby geskuiwe het na die voorposte toe en so die invloed van die kerngebied meegedra het. In die rigting wat die stroom vloei, moet ook die invloed versprei het: dus nie van die voorposte af terug nie, maar van agter af vorentoe.

Wat die taal betref, kom dit neer op 'n ekspansie van die kerngebied. Dit bring ons weer tot die bakermat van Afrikaans, daarom is dit belangrik genoeg om bietjie langer by hierdie puntjie stil te staan. In sy boek *Trek* gaan Dr. P. J. van der Merwe breedvoerig in op die uitbreiding van die kolonie. Daaruit blyk baie duidelik hoe

dit 'n doodgewone verskynsel was dat boere uit die ouer distrikte na die grensdistrikte getrek het. „As gevolg van die geleidelike styging van grondpryse wat met die verloop van tyd in elke omgewing plaasgevind het, het plase in ouer distrikte meestal buite die bereik van jong beginners sonder kapitaal gelê. Hierdie klas het baie beter kanse gehad om grond in die hande te kry in die grensdistrikte of streke van jonger vestiging waar die grondprys gewoonlik baie laer was” (bl. 44).

In hoofstuk VII par. 7 gee hy 'n mooi beskrywing van hoe die pioniers in golwe vorentoe getrek het. Ek haal net 'n klein stukkie daaruit aan: „Die uitbreiding na die binneland het dus nie die vorm aangeneem dat die surplus bevolking van die bewoonde dele na die binneland getrek het, terwyl die gevestigde bevolkingselemente gebly het waar hulle was nie. Telkens weer het die emigrasiestroom na die binneland lede van die reeds gevestigde gemeenskap losgeskeur en meegesleep. Die uitbreidingsproses het ook nie net die vorm aangeneem van 'n trek uit bewoonde na onbewoonde streke nie. Gepaard hiermee het daar 'n trek uit streke van ouer vestiging plaasgevind. Die boere uit streke van jonger vestiging het die onbewoonde wêreld ingetrek, maar boere uit ouer distrikte het meestal nie heeltemal tot die voerpunt getrek nie” (bl. 105).

So het die stroom gedurig vorentoe beweeg, weg van die Kaap af. Van beweging in teenoorgestelde rigting, is daar weinig sprake. Lees maar net wat Dr. van der Merwe op bl. 90 sê: „Toe die trek na die binneland eers begin het, het daar weldra ook 'n breuk gekom tussen die boere van die agterveld en die ex-sentries geleë hoofstad en hawe, die setel van die beskawing en die deur na Europa. Die sandvlaktes tussen die Kaap en Stellenbosch het al veel gedoen om die isolement van die platteland te bewerkstellig. Die berge wat die binneland van die kus afsny, het dit voltooi. Voordat die bergpasse laat in die neëntiende eeu gemaak is, was dit 'n moeilike en gevaarlike ding om selfs met 'n leë wa oor die berge te kom.

Weldra het afstand ook begin tel. In die dae van die ossewa-verkeer het 'n mens op 'n lang tog nie aldag meer as 25 myl per dag afgelê nie. Buitendien kon die ossewa nie veel dra nie. Namate die boere verder van die Kaap af weggetrek het, het dit al hoe moeiliker geword om kontak met beskaafde dele te behou. In 1726 verklaar die krygsraad van Stellenbosch dat ruim twee-derdes van die boere van daardie „kolonie” „om schaarsheid der weijde en sterfte onder 't vee” genoodsaak was om hulleself so ver land-in te begewe, dat dit vir sommige veertien dae en langer duur om van hulle veeposte na Stellenbosch te kom. Hulle betaal liever die boetes en bly weg van die milisie-oefeninge as om daarvoor 'n reis na die drosdy te onderneem. Slegs een keer per jaar besoek hulle die Kaap om die noodsaaklikste besigheid te verrig. Owerigens lewe hulle afgeskeie van die hoofstad.

Besoeke aan die Kaap het met die verloop van tyd nog seldsamer geword. 'n Reis van Graaff-Reinet na Kaapstad en terug het twee tot drie maande geduur. Boere wat verder land-in gewoon het, was soms vier tot vyf maande van hulle plase afwesig as hulle die hoofstad besoek het, wat dan ook net een keer elke twee, drie of selfs vier jaar gebeur het. Baie koloniste het die Kaap net een keer in hulle lewe gesien, nl. as hulle gaan trou het."

Indien daar voor die verbrokkeling van die taalgebied nog geen taaleenheid was nie, sou dit later alleen kon ontstaan as gevolg van die uitstralende invloed van die kerngebied na alle kante. As die gelykmaking in die buitestedistrikte moes plaasvind, sou die resultaat in die verskillende gebiede nie eenders wees nie (soos ons aan die wisselvorme wat nog wel oorgebly het, kan sien). En hoe sou die invloed van die buitestedistrikte na die kerngebied toe kon deurwerk?

Ek kan dit my nie voorstel dat die taal in ontwikkeling altyd die verste vooruit sou gewees het op die randgebiede, die voorposte nie, soos Dr. G. S. Nienaber op grond van die oudste geskryfte in Afrikaans wil aanneem. (Vgl. *Afrikaans tot 1860*, bl. XV.)

Ook die taalkaarte wys duidelik op 'n ekspansie van die kerngebied. Al die grenslyne vertoon immers meer of minder sterk uitlopers in twee rigtings, nl. ooswaarts tussen die kus en die bergreeks en noordwaarts tot by die berge verby, waar dit dan weer in ooswaartse rigting wegswaai. Dit bevestig die woorde van Dr. van der Merwe wat hierbo aangehaal is, nl. „Die berge wat die binne-land van die kus afsny, het dit (nl. die isolement van die platteland) voltooi". Dit kan nie anders nie dan dat die grenslyne sou stilstaan of anders baie langsaam voortsuiwe oor die berge. Die verkeer het daar byna tot stilstand gekom, want „voordat die bergpasse laat in die neëntiende eeu gemaak is, wat dit 'n moeilike en gevaarlike ding om selfs met 'n leë wa oor die berg te kom" (Dr. van der Merwe: *Trek*, bl. 90). Die geboë lyn oor die berge (vgl. bv. kaart IV) dui dus op die gebied van langsame beweging, die uitlopers langs die kus daarenteen op vinniger verskuiwing van die grenslyne, sodat 'n mens op dié wyse sonder enige twyfel kan vaststel in welke rigting die taalgrense besig is om te verskuiwe, nl. weg van die kerngebied af.

8. *Behoudende invloed van die Kultuurhaarde.*

Daar is ook ander redes as die historiese gegewens en die aanduiding van die taalkaarte waarom ek die eintlike ontwikkeling van die taal in die kerngebied sou soek. Die afwesigheid van die behoudende invloed van die kultuurhaarde is nie noodwendig 'n baie kragtige argument vir die verklaring van 'n buitengewoon vinnige ontwikkeling van 'n taal nie. Afsondering kan een van die behoudendste faktore in die lewe van 'n taal wees ¹⁾. Op die afgeleë uithoe-

¹⁾ Vgl. Rademeyer: *Kleurling-Afrikaans*, bl. 117.

ke kan ons dikwels die mees argaïstiese kenmerke in die taal terug vind. In hoofstuk I is vasgestel dat die grootste ontwikkeling plaasvind langs die lewendigste verkeersweë, waar die meeste aanraking tussen heterogene elemente voorkom. (Vgl. veral par. 3.) Uit dieselfde hoofstuk (par. 8) het geblyk dat die uitskakeling van oorbodige vorme in die geval van dialekvermenging in betreklike kort tyd plaasvind, sodat ons moet aanneem dat hierdie proses reeds ver gevorder het teen die tyd toe die boere in aansienlike getalle oor die berge begin trek het, gedurende die tweede kwart van die agtiende eeu. In die nuwe, van die kerngebied geïsoleerde gemeenskappe kon verwarring en onsekerheid as gevolg van vormverskeidenheid m.i. geen belangrike rol meer speel nie.

Dat daar in die grensdistrikte as gevolg van die afwesigheid van kontak met die kultuurharde nou 'n nuwe verskeidenheid en gevolglike verwarring en onsekerheid sou ontstaan, lyk my nie waarskynlik nie. As daar eenmaal eenheid ontstaan het deur uitskakeling van die oorspronklike oorbodige vorme, vanwaar sou daar dan nou weer nuwe oorbodige vorme in die grensdistrikte gekom het? Tog seker nie met die nuwe intrekkers uit die kerngebied saam nie, want dáár het juis die grootste geleentheid vir uitskakeling van die oorbodige vorme bestaan. Nuwe aankomelinge uit Nederland sou weldra nie meer 'n rol van betekenis in die ontwikkeling van die taal aan die Kaap kon speel nie. Dit blyk duidelik uit die feit „dat die Kompanjie sedert 1707, toe die produksieprobleem opgelos was, nie meer bereid was om emigrante 'n vrye oorvaart na die Kaap op Kompanjieskepe te gee nie. Hiervandaan was die bevolkingsgroei aan die Kaap hoofsaaklik van eie aanwas afhanklik, afgesien van amptenare wat hulle ontslag gevra het met die bedoeling om hulle hier as vryburgers te vestig” (Dr. van der Merwe: *Trek*, bl. 2).

9. Onsekerheid as gevolg van verwarring.

Ek stel die vraag na die oorsprong van die oorbodige vorme in die taal hierbo in die vorige par. na aanleiding van Dr. G. S. Nie-naber se bevindinge op grond van die vroeë geskrifte in Afrikaans. Ek haal weer aan wat hy in *Afrikaans tot 1860* op bl. XV sê: „Vir my altans kom dit as 'n vaste feit voor, dat hier in die binnelandse en grensposte die behoudende krag van die kultuurharde t.o.v. die offisiële vorm van Nederlands nie meer gevoel word nie, en dat dit daarom heel natuurlik is om al die voorbeelde van Afrikaans in die periferie te vind, waar die ontwikkeling ongehinderd kon voortgaan in die rigting van verwarring (as gevolg van onsekerheid). Uit die chaos en onsekerheid kom 'n nuwe orde te voorskyn”.

Deur my benadering van die probleem volgens die geografiese metode van taalondersoek is dit onvermydelik dat ek tot die teenoorgestelde gevolgtrekking moet kom. Die kern van die verskil is

geleë in sy woorde: „...waar die ontwikkeling ongehinderd kon voortgaan in die rigting van verwarring (as gevolg van onsekerheid)”. Ek sou die laaste woorde net wil omdraai, nl. tot „onsekerheid as gevolg van verwarring”. Volgens Dr. Nienaber se opvatting sou die verwarring op die voorposte ontstaan het. As gevolg van die boere se onkunde van Nederlands (hulle onsekerheid ten opsigte van die korrekte vorm) sou hulle gaan praat het, soos dit uit hulle geskrifte blyk, van *het*, *heet*, *heef*, *heeft*, *hewwe*, *heb* en uiteindelik ook van *heh* in *heh-ty* (vgl. *Afrikaans tot 1860*, bl. XVI). Dat uit so'n verwarring 'n fleksielose vorm kan ontstaan, is ek dit met hom eens, maar die oorsprong van die verwarring is m.i. nie in die onkunde van die boere te soek nie, die verwarring het met die koloniste uit Nederland en Duitsland self gekom (vgl. hoofstuk IV, par. 9 en 10).

Hierdie verskil in opvatting bring onvermydelik mee dat ons ook sal verskil wat die bakermat van Afrikaans betref sowel as die tyd toe dit sy „draai” gekry het. Die vernaamste faktor in die ontstaan van Afrikaans was volgens Dr. Nienaber, isolasie met verswakking van die bande met Nederlands. Daarom sou die taal in sy ontwikkeling altyd op die voorposte die verste vooruit gewees het, en stel hy die „draai” ook baie laat in die geskiedenis: „Maar die taal het onder die boerende bevolking sy „draai” gekry. Die ontwikkelingsneiginge stoot dit vinnig vorentoe in 'n eie, selfstandige koers. Daar is veral twee groot uiterlike gebeurtenisse wat bevorderlik vir die innerlike groei was. Die verbreking van die staatkundige, en dus ook kulturele bande met Nederland na 1806 het die behoudende krag van die kultuurharde ontsaglik verswak. 'n Tweede en verderreikende losbreking word deur die Groot Trek teweeggebring”. „Uit die chaos kom geleidelik orde, en teen die tyd van Samuel Zwaartman (1870—1873) is daar meer vastigheid, 'n soort standaard...” (*Afrikaans tot 1860*), bl. XXV, XXVI).

Myns insiens was die ontwikkeling vir 'n groot deel juis afhanklik van 'n lewendige omgang tussen die sprekers van verskillende dialekte en moet dit dus plaasgevind het voor die boere te ver van die kerngebied af weggetrek het en terwyl die dialektiese verskille besig was om af te slyt. Hierdie oorweging geld ook wat die moontlike invloed van Maleis-Portugees betref, sowel as van die Nederlands van vreemdelinge. Die Maleis-Portugeessprekende elemente sowel as die vreemdelinge wat invloed kon uitoefen, was immers ook hoofsaaklik tot die kerngebied beperk.

Soos reeds verduidelik, is dit die taak van die geografiese metode van taalondersoek sover dit die geskiedenis van die taal betref, om te probeer lig werp op die probleme waar die ander metodes ons in die steek laat. Waar die resultate op oorgelewerde tekste berus, behoort die resultate van die geografiese metode dit dus hoogstens aan te vul, maar origens daarmee lyn te slaan. Daar is herhaaldelik

op gewys dat hierdie ondersoek nog lank nie die laaste woord oor die probleme wat dit aanroer, wil uitspreek nie: op verre na nie. 'n Mens hoef nie haastig te wees met jou gevolgtrekkinge nie: daar is nog veel stof vir die taalgeograaf om te verwerk.

Ek kan egter daarop wys dat die oorgelewerde tekste waarop Dr. Nienaber hom verlaat, miskien glad nie so vertroubaar is soos hy aanneem nie, soos deur ander ook wel raakgesien is. Ek haal net aan uit Dr. F. C. L. Bosman se bespreking van Dr. Nienaber se boek: „Versigtiger kon Dr. Nienaber miskien gewees het in sy geneigdheid om grammatikale ontwikkelinge in Afrikaans af te lei van die geskrewe vorm: Die krag van die Nederlandse spel- en spreektradisie tot betreklik kort gelede kan nie onderskat word nie, en hoewel daar positief 'n verskil was (en nog is) tussen Boere-Afrikaans en Kleurling-Afrikaans, geld dit m.i. meer toon, woordkeuse en artikulasie as grammatikale struktuur. Ook as die „Hollandsprekende” Afrikaans geskryf het, oriënteer hy, bewus of onbewus, na die „beskaafde” Nederlandse vorm en bied sy skryftaal 'n beeld van konserwatisme wat lank nie klop met die werklikheid nie.

.....Nee, ek vrees Dr. Nienaber onderskat die mag van die Nederlandse tradisie. Die verbreking van die staatkundige band met Nederland het nie die behoudende krag van die kultuurhaarde so ontsaglik verswak soos Dr. Nienaber dit voorstel nie..... (*Die Huisgenoot*, 9 April 1943).

Die verskil ten opsigte van grammatikale vorme tussen die tekste afkomstig uit Kaapstad of omgewing en dié van die buitestedes kan vir 'n groot deel ook daarop berus dat die invloed van die Nederlandse skryftradisie waarskynlik swakker was op die voorposte, maar vir die spreektaal bewys dit nog niks.

'n Mens moet dus baie versigtig wees wanneer jy gevolgtrekkinge maak op grond van die ou geskrifte. Aan die ander kant moet hierdie ou geskrifte geensins verwaarloos word nie: ons moet soveel moontlik van historiese dokumentering gebruik maak, mits dit natuurlik betroubaar genoeg is. (Vgl. Kloeke in *Tijdschrift* LXI, 2 bl. 141.)

10. *Die Groot Trek.*

Om by die volgende stadium aan te sluit, kan ons dit as volg saamvat: die uitskakelingsproses het gedurende die tydperk van die ontstaan van Afrikaans merkwaardig gevorder, maar die taal het nog lank nie van alle oorbodige vorme ontslae geraak nie toe die taalgebied in minstens drie gemeenskappe begin uiteenval, waarvan elkeen nou in 'n mate sy eie ontwikkeling verder deurmaak, op sy eie wyse die uitskakelingsproses verder voer en ook sy eie nuwe kenmerke opdoen. Hier kry ons nou dus die toestand voorgestel deur C, (kyk Inleiding). Dit was 'n gevolg van die trek na die

noorde en na die ooste, waarop daar 'n tyd van voldoende gevestigtheid gevolg het vir sekere taalverskynsels om aan 'n bepaalde lokaliteit gebonde te raak.

Maar nou kom die volgende stap, wat weer 'n groot uitwerking op die ontwikkeling van die taal gaan hê, nl. die Groot Trek. Dit moet as 'n totaal nuwe en afsonderlike periode beskou word. Uit die nuut gevormde taalgebied met aan die een kant sy proses van uitskakeling en gelykmaking, en aan die ander kant van differensiëring in die verskillende taalkringe, vind daar nou die kolonisasie van 'n nuwe gebied plaas, wat 'n nuwe deurmekaarskommeling meebring; in sommige opsigte 'n terugkeer tot 'n toestand soos voorgestel deur D (kyk Inleiding). Dit hang natuurlik af van die eenvormigheid al dan nie van die taal in die hele gebied waaruit die Voortrekkers afkomstig is, of daar wel 'n deurmekaarskommeling plaasgevind het. Uit die taal van hierdie nuwe gebied sal ons wel die een en ander gevolgtrekking kan maak oor die taal in die Oostelike Provinsie van omstreeks 1835. Ons moet immers die taal van die Voortrekkers en hulle afstammeling in die eerste plaas verklaar uit die gebied waar hulle vandaan kom. In die eerste plaas, d.w.s. daar is ook wel ander faktore wat in aanmerking kom, nl. die invloed van die skryftaal en van die taal van latere intrekkeers, veral uit die Boland. Hierdie faktore kan 'n mens grootliks uitsluit deur noukeurige skifting van jou proefpersone soos ek, waar persoonlike ondervraging moontlik was, ook wel gedoen het. Daaruit het dit my duidelik geword dat die gebrek aan homogeniteit in die geval van verskillende verskynsels in die taal van die noordelike provinsies nie net verklaar moet word uit die invloed van die skryftaal en van die latere intrekkeers uit die Boland nie. Hierdie twee faktore sal natuurlik wel van belang wees, maar geoordeel na die taal van sodanige afstammeling soos wat nouliks hieraan onderworpe kan gewees het, moet die taal van die Voortrekkers nog verskillende wisselvorme vertoon het, soos bv. *môre* naas *more*. Dit sal waarskynlik moet saamhang met die kolonisasie van die binneland van die Kaapkolonie langs die twee ooswaartse strominge (vgl. die kaart nr. IX).

Die Voortrekkers het wel lank saamgetrek, die mans was ook nog tot veel later dikwels op kommando bymekaar en die vrouens en kinders in kampe saamgebondel, sodat 'n mens sou verwag dat die uitskakelingsproses hier vinniger sou deurwerk as in die Oostelike Provinsie. Maar die kaarte skyn soms die teendeel te wil bewys (vgl. bv. die kaart vir *meul*). In die normale lewe het die bevolking in die noorde meer afgesonder van mekaar gelewe, en bowendien was daar waarskynlik 'n groter trek uit die Boland na die noordelike provinsies as na die Oostelike Provinsie.

Dit hang ook baie van die woord self af: daar is woorde wat op die trekpad glad nie te pas kom nie en dan eers later in die geves-

tigde landboubedryf uit die geheuekaste te voorskyn gehaal moet word. Sulke woorde, wat dus nie bra die invloed van die trekkers-, kommando- en kamplewe ondergaan het nie, is bv. *appelderliefde* en *stinkblaar*.

Soos te verwagte, vertoon hierdie woorde in alle dele van die land 'n haas ewe groot verskeidenheid aan wisselvorme. Die verskeidenheid het waarskynlik reeds bestaan toe die taalgemeenskap nog tot die kerngebied beperk was, anders sal ons dit moeilik kan verklaar dat haas al die afwykinge vandag oor die hele gebied versprei is. *Appelderliefde* is so'n lang woord dat dit baie moontlikhede vir vervorming bied, waardeur eers die genitief *der*, wat vir die Afrikaner vreemd is (waarskynlik vroeg in sy geskiedenis reeds vreemd was), sy betekenis en vorm verloor en dan ook die woord *appel* waarmee die vrug weinig ooreenkoms het, soos ook die woord *liefde*. So raak die woord stap-vir-stap die verband met sy oorspronklike vorm kwyt deurdat die skryftaal hom geen steun gebied het nie: dis 'n woord wat, behalwe deur die boer op die land, seer selde gebruik word. By die grootverkeer kom hy nie te pas nie, daarom is hy weinig onderhewig aan die proses van uitskakeling van wisselvorme. Daarom dat dit waarskynlik lyk dat die wisselvorme min of meer almal reeds bestaan het toe die taalgebied nog tot een verkeersgemeenskap beperk was. Anders moes die woord in verskillende dele van die land onafhanklik dieselfde ontwikkeling deurgemaak het. Al sou dit ook al moontlik wees, lyk dit tog nie waarskynlik nie.

Nog so'n geval bied die *stinkolieboom*. Hiervoor bestaan daar vandag minstens sestien wisselvorme. Die vier mees gewone vorme is ook oor die ganse taalgebied versprei, nl. *stinkolieboom*, *stinkolieblaar*, *stinkblaar* en *stinkolie*. (*Olieboom* is nie in die Boland opgeteken nie). Dat ons hier twee oorspronklike tipes het, nl. met *-boom* en met *-blaar*, maak dit nog onwaarskynliker as in die geval van die *appelderliefde* dat die plant op verskillende plekke onafhanklik van mekaar dieselfde naam sou kry.

Vir dergelike woorde het die Trekkers' dan elkeen die vorm behou wat hy in die ou Kolonie geken het, totdat hy dit by die bewerking van sy eie landerye weer moes gebruik. En dan kry ons min of meer dieselfde toestand in die nuwe gebied as in die oue.

Heeltemal anders was dit met 'n woord wat op trek gedurig te pas gekom het. Vir so'n woord was daar nou die beste geleentheid vir uitskakeling van die oorbodige vorme. Hiervoor sal ons 'n goeie voorbeeld hê aan die woord wat gebruik word by die aankeer van osse na die juk toe. In die Kaapprovinsie kom daar 'n groot verskeidenheid aan wisselvorme voor. (Kyk op die kaart vir die aankeer van osse, Kaart nr. VII.) Van oor die twintig wisselvorme kom daar in die noordelike provinsies net een vorm voor, nl. *hôi-hôi*. Waar die noorde gewoonlik so'n groot verskeidenheid oplewer, kry

ons in hierdie geval in teenstelling met die Kaapprovinsie, 'n groot mate van gelykvormigheid. Dit sal ons m.i. moet verklaar uit die treklewe. Die inspan van osse is op trek gedurig aan die orde van die dag, en juis waar die trekkers almal bymekaar is en mekaar dikwels ook moet help. Mens kan jou dit goed voorstel dat wisselvorme onder dergelike omstandighede baie gou moet verdwyn.

So het die Groot Trek dan in meer as een opsig invloed op die ontwikkeling van die taal gehad: in sommige gevalle het dit die uitskakelingsproses verder gevoer as wat in die ander dele van die land moontlik was, terwyl in ander gevalle weer dit die taal met sy hele verskeidenheid aan wisselvorme oorgedra het na 'n nuwe gebied, waar dit nou anders as in die oue kan ontwikkel: wat in die een verlore gaan, kan in die ander behoue bly. En dit hoef vir die taal geen nadeel te hê nie; verskeidenheid in 'n taal is nie uit die bouse nie; volkome gelykvormigheid is nie nodig nie, selfs nie wenslik nie.

Hoe die ontwikkeling van die taal verder gaan verloop, daarvoor het ons op die oomblik nog baie min aanduidings. Die taalkaarte toon nog nie bra die ontwikkeling van bepaalde lokale taalkringe in die noorde nie. Daarvoor is die bestaan van 'n min of meer gevestigde gemeenskap ook nog te kort. Die waarde van die studie van die afwykende vorme in die taal volgens die geografiese verspreiding daarvan, sal dan ook veral daarin geleë wees dat ons daardeur die ontwikkelingsproses van die taal gedurende 'n besonder interessante tydperk in sy geskiedenis eendag soos voor ons oë sal kan sien voltrek word. As ons vir die hele geskiedenis van ons taal gegewens in hierdie vorm beskikbaar gehad het, sou mens op grond daarvan een van die merkwaardigste dokumente in die taalwetenskap kon saamgestel het. Ek glo dat dit nog glad nie te laat is om iets hiervan te red nie. Sal hierdie boek miskien die weg kan aanwys waarlangs dit met die nodige verbeeldingskrag en die gegewens wat nog tot ons beskikking staan moontlik moet wees om 'n taamlik volledige beeld te vorm van die interessante ontwikkeling wat Afrikaans deurgemaak het?

OPSOMMING.

In die artikels van die Russiese germanis, Victor Schirmunski, het hy baie nadruk gelê op vermenging en uitskakeling as faktore in die ontwikkeling van taal. Dit het hy gedoen na aanleiding van die dialekte van Duitse Nedersettings in Oos-Europa. In die nedersettingsdialekte het hy na 'n eeu of na anderhalwe eeu ontwikkelings waargeneem waarvoor daar in normale omstandighede verskeie eeue nodig sou gewees het.

Sy woorde het my aan die vinnige ontwikkeling laat dink wat Afrikaans deurgemaak het. Daarom wou ek probeer vasstel in hoeverre die ontwikkeling in die nedersettingsdialekte die fleksie raak, of dit in dié opsig met die ontwikkeling van Afrikaans te vergelyk is en in hoeverre sodanige ontwikkeling dan as die gevolg van dialekvermenging beskou moet word. Daarom het ek die proses van dialekvermenging bestudeer soos dit waar te neem is langs dialekgrense, langs verkeersweë, in die stede en veral in nedersettingsgebiede.

Waar in hoofsaak net twee dialekte in die proses van vermenging betrokke was, is gevind dat die resultaat geen besondere ontwikkeling in die rigting van defleksie vertoon nie. In dergelike gevalle is gewoonlik 'n keuse uit die twee gemaak, sodat daar nie juis iets nuuts uit die vermenging te voorskyn gekom het nie, behalwe dat die gelykmaking wat op die vermenging volg, in 'n besondere kort tydperk voltrek word.

Anders is dit waar 'n groot aantal dialekte saamgevloei het: daar kan 'n mens pas werklik sien wat onder dialekvermenging verstaan moet word. Om 'n bepaalde taalvorm in 'n nedersettingsdialek te verklaar, moet nl. nie net op die aanknopingspunte in die oorspronklike dialekte gelet word nie, maar ook net soveel op die verskeidenheid aan vorme wat die eerste koloniste in hulle taal meegebring het. So beskou, kry 'n oënskynlik nietige aanknopingspunt 'n nuwe betekenis en kan 'n mens sy voortbestaan en aanvaarding as algemene vorm in die nuwe dialek veel beter verstaan. 'n Vorm sonder uitgang kan in 'n baie gunstige posisie te staan kom omdat die vorme met uitgang geen eenheid vorm nie en sodoende onder mekaar verwarring veroorsaak sodat die gevolglike onsekerheid daartoe kan aanleiding gee om die uitgang heeltemal weg te laat.

So 'n geval het ons in die dialek van die Duitse Nedersetting Franztal in Joego-Slawië. Die ontwikkeling wat hierdie dialek deurgemaak het in die rigting van defleksie is goed te vergelyk met die

geval van Afrikaans. Anders as in die geval van Afrikaans is daar egter van geen ander faktor sprake nie: die ontwikkeling moet toegeskrywe word aan die dialekvermenging.

Op grond van die geskiedenis van die nedersettingsdialekte wat ek nagegaan het, kon dan algemene beginsels neergelê word wat by die studie van die geskiedenis van Afrikaans van toepassing kan wees. Dit blyk o.a. dat 'n ontwikkeling soos die wat Afrikaans deurgemaak het, onder sekere omstandighede moontlik ook kan plaasvind as gevolg van dialekvermenging.

Om soos in die geval van die Duitse nedersettingsdialekte te kan nagaan watter rol dialekvermenging in die geval van Afrikaans kan gespeel het, moet ons egter eers 'n Nederlandse Taalatlas hê wat spesiaal met die oog op die behoeftes van die Afrikaanse taalgeskiedenis saamgestel is. Aantekeninge wat ek uit Nederlandse dialekttekste gemaak het, is reeds voldoende om te bewys dat ons sonder so'n Nederlandse Taalatlas nooit die laaste woord sal kan sê oor die ontstaan van Afrikaans nie.

Wanneer ons die geskiedenis van Afrikaans so volledig moontlik wil begryp, sal ons ook hier in Suid-Afrika die geografiese metode moet toepas. Daarom het ek probeer aantoon dat die Afrikaanse taalkaarte ook weldeeglik bruikbare stof vir die studie van die taal oplewer.

Indien dialekvermenging 'n belangrike rol in die ontstaan van Afrikaans gespeel het, moet Afrikaans wat sy wesenskenmerke betref, ontstaan het in die beperkte gebied rondom Kaapstad, waar 'n lewendige omgang tussen die koloniste moontlik was. Die taalkaarte toon aan dat hierdie „kernegebied” inderdaad 'n ekspansiewe krag vertoon, sodat dit onwaarskynlik is dat die ontwikkeling in die buiteland sou voltrek sou geword het en vandaar kon uitstraal in die rigting van die Kaap.

Ook dui die taalkaarte daarop dat die uitwisseling van oorbodige vorme hier soos in die Nedersettingsgebiede in Oos-Europa, in betreklike kort tyd voltrek was, nl. voordat die berge in groot getalle oor die berge begin trek het. Die verdere uitbreiding van die bewoonde gebied het tot vandag toe sy spore op die taal nagelaat. Ook die Groot Trek het sy rol in die ontwikkeling van die taal gespeel, maar dit vorm 'n later en heeltemal aparte hoofstuk in die geskiedenis van Afrikaans.

DIE BELANGRIJKSTE WERKE WAARNA IN HIERDIE
STUDIE VERWYS WORD.

- Bach, Adolf: *Deutsche Mundartforschung*. (Heidelberg, 1934).
- Blancaert, E.: *Romaansche Dialectologie*. (*N. Taalgids*, XVI, bl. 131).
- Böhmer, E.: *Sprach- und Gründungsgeschichte der phälzischen Colonie am Niederrhein*. (Marburg, 1910).
- Boshoff, S. P. E.: *Etimologiese Woordeboek van Afrikaans*. (Nas. Pers, 1936).
- Boshoff, S. P. E.: *Volk en Taal van Suid-Afrika*. (Pretoria, Kaapstad, 1921).
- Bosman, D. B.: *Huidige stand van die Onderzoek na die Ontstaan van Afrikaans*. (*Tydskrif vir Wetenskap en Kuns*, VI).
- Bosman, D. B.: *Oor die Ontstaan van Afrikaans*. (Amsterdam, 1928).
- Brežnik, Pavel: *Die Mundart der Hochdeutschen Ansiedlung Franztal in Jugoslawien*. (Halle, 1935).
- Coetzee, Abel: *Marmotjie-kaart*. (*Tydskr. v. Volkskunde en Volkstaal*, Jrg. I, Afl. I).
- De Jong, A. M.: *Merijntje Gijzen's Jeugd*. Deel II (Vyfde druk), Deel III (Eerste druk).
- De Saussure, Ferdinand: *Grundfragen der allgemeinen Sprachwissenschaft*. (Berlin & Leipzig, 1931).
- Deutscher Sprachatlas*. Begin deur Wrede, voortgesit deur Mitzka en Martin. (Strassburg en Marburg).
- De Vries, Anne en andere: *Groot-Nederlands Boerenboek*. (G. F. Callenbach, Nijkerk).
- Dinges, G.: *Zur Erforschung der wolgadeutschen Mundarten*. (*Teuthonista* I, Heft 4).
- Fischer, Walther: *Die Erforschung des Amerikanischen English*. (*Germanen und Indogermanen, Festschrift für Herman Hirt*). (Heidelberg, 1936).
- Frings, Th.: *Rheinische Sprachgeschichte, in Geschichte des Rheinlands*. (Ges. f. rhein. Geschichtskunde, Essen, 1922).
- Gamillscheg, E.: *Die Sprachgeographie und ihre Ergebnisse für die Allgemeine Sprachwissenschaft*. (Velhagen & Klasing, Bielefeld & Leipzig 1928).
- Heeroma, K.: *Hollandse Dialektstudies*. (Wolters, 1935).
- Hesseling, D. C.: *Het Afrikaans*. (Leiden, 1923).
- Jespersen, Otto: *Language, its nature, development and origin*. (Allen & Unwin, 1928).
- Jespersen, Otto: *Phonetische Grundfragen*. (B. G. Teubner, Leipzig, Berlin, 1904).
- Kloeke, G. G.: *De Hollandsche Expansie in de zestiende en zeventiende eeuw en haar weerspiegeling in de hedendaagsche Nederlandsche Dialecten*. ('s-Gravenhage, 1927).
- Kloeke, G. G. en Grootaers, L.: *Taalatlas van Noord- en Zuid-Nederland*. (Afl. I. Leiden, 1939).

- Kurath, Hans: *Handbook of the Linguistic Geography of New England*. (Brown University, 1939).
- Linguistic Atlas of New England*, onder redaksie van Hans Kurath. (Brown University, 1939).
- le Roux, J. J.: *Praatjies oor ons Taal*. (Nas. Pers, 1939).
- Louw, S. A.: *Taalgeografie*. (van Schaik, 1941). (Aangehaal as *Taalgeografie*).
- Martin, Bernhard: *Die deutsche Volkssprache*. (München, 1939).
- Mitzka, Walther: *Deutsche Mundarten*. (Heidelberg, 1943).
- Nienaber, G. S.: *Afrikaans tot 1860*. (Voortrekkerpers, 1942).
- Schirmunski, Victor: *Die Schwäbischen Mundarten in Transkaukasien und Süd-ukraine* (*Teuthonista* V, 1928/1929).
- Schirmunski, Victor: *Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten*. (*Germ.-Rom. Monatsschrift* XVIII, 1930).
- Schmidt, H. (Szeged): *Herkunft und Mundart*. (*Ungarische Jahrbücher*, Band XIV, Mei 1934).
- Schmidt, H.: *Typische Entstehungsformen donaunderer Siedlungen*. („Deutsche Archiv für Landes- und Volksforschung“, III Jhrg., Heft I, April 1939).
- Teuchert, Hermann: *Grundsätzliches über die Untersuchung von Siedlungsmundarten*. (*Zeitschrift für deutsche Mundarten*, 1925).
- Theunissen, N. H.: *Die Familie van der Merwe*. (*Die Brandwag*, 15 Des. 1944).
- Van der Merwe, P. J.: *Die Noordwaartse Beweging van die Boere voor die Groot Trek*. (Nas. Pers, 1937).
- Van der Merwe, P. J.: *Trek*. (Nas. Pers, 1945).
- Van Wijk, N.: *Over Dialektgrenzen*. (*Nieuwe Taalgids* VI, bl. III).
- Varga, Anna: *Siedlungsgeschichte in ihrer verschiedenartigen Wirkung auf Lautlehre und Wortschatz eines Hessendorfes in Ungarn* (*Kistormás*). (*Zeitschrift für Mundartforschung*, 13(4), 1937).
- Von Wielligh, G. R.: *Ons Geselstaal*. (Van Schaik, 1925).
- Wagner, Kurt: *Deutsche Sprachlandschaften*. (*Deutsche Dialektgeogr.* XXIII: Marburg, 1927).
- West-Friesland's Oud en Nieuw*, Deel XIII. (Hoorn, 1939).
- Wittmann, Joh.: *Die sprachgeschichtliche Entwicklung des Deflexionstypus im Afrikaans*. (Phill. Diss. Bonn 1928).

BYLAE I.

Die veertig sinne van Wenker.

1. Im Winter fliegen die trocknen Blätter in der Luft herum.
2. Es hört gleich auf zu schneien, dann wird das Wetter wieder besser.
3. Tu Kohlen in den Ofen, dasz die Milch bald an zu kochen fängt.
4. Der gute alte Mann ist mit dem Pferde durch Eis gebrochen und in das kalte Wasser gefallen.
5. Er ist vor vier oder sechs Wochen gestorben.
6. Das Feuer war zu stark, die Kuchen sind ja unten ganz schwarz gebrannt.
7. Er iszt die Eier immer ohne Salz und Pfeffer.
8. Die Füße tun mir sehr weh, ich glaube, ich habe sie durchgelaufen.
9. Ich bin bei der Frau gewesen und habe es ihr gesagt, und sie sagte, sie wollte es auch ihrer Tochter sagen.
10. Ich will es auch nicht mehr wieder tun.
11. Ich schlage dich gleich mit dem Kochlöffel um die Ohren, du Affel!
12. Wo gehst Du hin, sollen wir mit Dir gehen?
13. Es sind schlechte Zeiten.
14. Mein liebes Kind, bleib hier unten stehn, die bösen Gänse beissen Dich tot.
15. Du hast heute am meisten gelernt und bist artig gewesen, Du darfst früher nach Hause gehn als die andern.
16. Du bist noch nicht grosz genug, um eine Flasche Wein auszutrinken, Du muszt erst noch etwas wachsen und gröszer werden.
17. Geh, sei so gut und sag Deiner Schwester, sie sollte die Kleider für eure Mutter fertig nähen und mit der Bürste rein machen.
18. Hättest Du ihn gekannt! dann wäre es anders gekommen, und es täte besser, um ihn stehn.
19. Wer hat mir meinen Korb mit Fleisch gestohlen?
20. Er tat so, als hätten sie ihn zum Dreschen bestellt; sie haben es aber selbst getan.
21. Wem hat er die neue Geschichte erzählt?
22. Man musz laut schreien, sonst versteht er uns nicht.
23. Wir sind müde und haben Durst.

24. Als wir gestern abend zurück kamen, da lagen die andern schon zu Bett und waren fest am schlafen.
25. Der Schnee ist diese Nacht bei uns liegen geblieben, aber heute morgen ist er geschmolzen.
26. Hinter unserm Hause stehn drei schöne Apfelbäumchen mit roten Äpfelchen.
27. Könnt ihr nicht noch ein Augenblickchen auf uns warten, dann gehn wir mit euch.
28. Ihr dürft nich solche Kindereien treiben.
29. Unsere Berge sind nicht sehr hoch, die euren sind viel höher.
30. Wieviel Pfund Wurst und wieviel Brot wollt ihr haben?
31. Ich verstehe euch nicht, ihr müsz ein biszchen lauter sprechen.
32. Habt Ihr kein Stückchen weisze Seife für mich auf meinem Tische gefunden?
33. Sein Bruder will sich zwei schöne neue Häuser in eurem Garten bauen.
34. Das Wort kam ihm vom Herzen!
35. Das war recht von ihnen!
36. Was sitzen da für Vögelchen oben auf dem Mäuerchen?
37. Die Bauern hatten fünf Ochsen und neun Kühe und zwölf Schäfchen vor das Dorf gebracht, die wollten sie verkaufen.
38. Die Leute sind heute alle drauszen auf dem Felde und mähen.
39. Geh nur, der braune Hund tut Dir nichts.
40. Ich bin mit den Leuten da hinten über die Wiese ins Korn gefahren.

BYLAE II.

Alfabetiese en sistematiese lys van plekname.

Toeligting.

Die lys van plekname is opgestel met die oog op die net van gegewens wat nodig sal wees vir 'n ideale taalkaart. Na al die plekke is vraelyste gestuur en die oogmerk is om op elke plek 'n vertroubare medewerker te vind of om self daar navraag te doen. Hierdie ideaal is nog lank nie bereik nie, hoewel daar reeds baie stof ingesamel is.

Hier volg die lys van plekname, alfabeties en sistematies gerangskik, met die syfers wat die ooreenstemmende plekke op die grondkaart aandui. Om ruimte te bespaar, is daarvan afgesien om die volledige adresse of ander nader besonderhede aan te gee. Dit is ook nie noodsaaklik nie, want deur middel van die syfers op die grondkaart kan maklik vasgestel word waar elke plek geleë is.

Die *Grondkaart* is gebaseer op die *Topografiese Kaart van die Unie van Suid-Afrika* (Pretoria, 1935), skaal: 1 : 500,000. Die geheel bestaan uit 65 velle en word eintlik net gebruik waar 'n beperkte gebied intensief bestudeer moet word.

Die *Werkkaart* is dieselfde as die grondkaart, net op veel kleiner skaal geteken. Dit sou ook as *Invulkaart* gebruik kon word, maar die syfers sou die kaart dan te vol maak, daarom word 'n aparte invulkaart gebruik waarop klein sirkeltjies in plaas van syfers die plekke aandui.

Die spelling van die plekname is in ooreenstemming gebring met die *Voorlopige Lys van Aardrykskundige Eiename in die Unie van Suid-Afrika en in Suidwes-Afrika*, opgestel deur die Departementale Komitee vir die Spelling van Aardrykskundige Eiename (*Staatskoerant*, 24 Aug. 1938).

1 A. ALFABETIESE LYS VAN PLEKNAME VIR DIE TRANSVAAL.

Aarbos	F. 18	Buffelsdoorns	G. 62	Driefontein	I. 4.
Alkmaar	E. 25	Buffelsfontein	C. 67	Driehoek	I. 11
Amersfoort	H. 80	Buffelshoek	C. 64	Duiwelskloof	B. 3
Amesfort	A. 4	Buffelskloof	D. 5	Dwaalboom	C. 8
Amsterdam	I. 12	Bultfontein	G. 8	Ebenhaeser	C. 65
Arnot	D. 58	Burgersdorp	G. 3	Edenvale	H. 7
Avondster	F. 30	Bynespoort	D. 35	Eendrag	H. 24
Avondster	F. 22	Bysonderheid	D. 16	Elandsbos	D. 4
Avontuur	D. 29	Camelford	F. 23	Elandsfontein	H. 2
Bakerville	G. 1	Carlisonia	C. 48	Elandsfontein	D. 35
Balfour	H. 52	Charl Cilliers	H. 63	Elandskraal	C. 83
Balmoral	D. 46	Chrissiesmeer	I. 3	Elandslaagte	H. 28
Bankfontein	D. 55	Clewer	D. 53	Elandspruit	D. 52
Bankpan	H. 38	Coligny	G. 5	Elandspruit	E. 15
Barberton	E. 28	Commondale	I. 18	Elandsputte	C. 47
Beestekraal	C. 24	Cullinan	D. 42	Elandsvlei	G. 25
Bethal	H. 35B	Damascus	I. 6	Elba	C. 31
Bezuidenhoutskraal	G. 48	Danie Theron	H. 9	Eloff	H. 18
Biesiesvlei	F. 3	Dar-es-Salaam	H. 36	Elsburg	H. 8
Blesbokvlakte	H. 27	Davel	H. 41	Estantia	H. 40
Bloemhof	F. 24B	De Deur	G. 80	Evaton	G. 78
Bokfontein	C. 81	De Grootboom	E. 2	Fairland	G. 27
Bokkraal	C. 50	De Hoop	F. 4	Familiehoek	H. 72a
Bonnie Burn	G. 57	Delareyville	F. 6	Fochville	G. 75
Boons-sentraal	C. 71	Delmas	H. 18	Fourieskloof	a. 5
Bosfontein	E. 9	Derby	C. 69	Frisgewaagd	H. 47
Boshoek	C. 62	Devon	H. 23	Frisgewaagd	H. 64
Bossie-Alleen	I. 14	Diepkloof	D. 28	Ganskuil	C. 8
Brakfontein	H. 82	Diepkuil	G. 50	Geelhoutkop	D. 3
Brakfontein	H. 16a	Donkerhoek	D. 39	Geluk	F. 20
Brakkloof	C. 16	Doornfontein	C. 12	Geluk	C. 74
Braklaagte	H. 46	Doornpan	F. 9	Geluk	F. 12
Brakpan	H. 5a	Doornpan	F. 17	Gladdeklipkop	D. 7
Brakspruit	E. 23	Doornplaat	G. 43	Glaudina	G. 27a
Brentwood-Park	H. 3	Doornpoort	C. 58	Goedehoop	D. 60
Broederstroom	C. 87	Doornbult	G. 54	Goedgedag	H. 44
Bronkhorstfontein	C. 38	Doornspruit	B. 1	Goedgedag-	
Brosdoornhoek	C. 18	Doringrivier	C. 36	Delwerye	G. 13

Goedgelegen	C. 39	Kafferskraal	C. 22	Leeupoort	C. 23
Goedgevonden	G. 56	Kalkbank	A. 13	Leslie	H. 20
Gotha	A. 8	Kameeldrif	D. 34	Lisbon	D. 14
Grasfontein	C. 46	Kameeldrif	C. 28	London	F. 21
Graskop	H. 84	Kameeldrif-Oos	C. 26	Loslapdoorns	F. 1
Graskop	E. 7a	Kareeboskuil	G. 42	Luckau	D. 25
Graspan	H. 39	Kareehoek	C. 5	Lydenburg	E. 4
Groenrivier	C. 3	Kareepan	F. 31	Machadodorp	E. 21
Groenvlei	C. 2	Kendal	H. 17	Malanskraal	H. 45
Grootfontein	C. 45	Kennedy's Vale	E. 1	Manana	G. 2
Groot Marico	C. 42	Kinross	H. 33	Maroelasfontein	C. 10
Grootpan	H. 29	Kleinartsrivier	F. 14	Meadowlands	G. 29
Grootvlei	H. 79	Klein Marico	C. 43	Mezeg-Enzelsberg	C. 34
Grootvlei	H. 54	Klipdrif	D. 19	Middelbult	H. 60
Haenertsburg	A. 17	Klipdrif	F. 16	Middelburg	D. 52M
Hammanskraal	D. 18	Klipfontein	G. 53	Middelfontein	C. 70
Hartbeesfontein	C. 84	Klipfontein	H. 16	Middelkraal	C. 77
Hartbeesfontein	G. 37	Klipkop-Oos	C. 30	Middelpunt	E. 20
Hartebeesfontein	G. 9	Klipkuil	G. 45	Migdol	F. 10
Hartebeesfontein	G. 15	Klipplaatdrif	G. 51	Modderbult	H. 49
Hartebeesfontein	C. 27	Klipspruit	F. 27	Modderfontein	H. 53
Hartbeespoort	C. 80	Klipspruit	E. 13	Modderfontein	G. 16
Hartzenbergfontein	H. 10	Krokodildrif-Wes	C. 78	Modderfontein	G. 33
Heimwehberg	C. 6	Klopperskraal	G. 81	Modderfontein-	
Hekpoort	C. 86	Kocksoord	G. 28	Dinamietfabriek	H. 5
Hendrikspan	H. 75	Koedoesfontein	C. 44	Modderpan	C. 1
Hendrina	H. 37a	Koesterfontein	C. 73	Mokeetsi	B. 2
Herbfontein	H. 56	Koster	C. 60	Mooibank	G. 65
Hermina	G. 32	Kosterfontein	C. 59	Mooifontein	H. 65
Heystekrand	C. 20	Kraaifontein	D. 27	Mooimeisiesfontein	H. 83
Holfontein-		Kromdraai	H. 77	Mooiplaas	D. 36
Rietfontein	C. 15	Kromdraai	D. 50	Mooiwater	B. 4
Holmdene	H. 66	Kromdraai	H. 74	Moolman	I. 17
Irene	D. 37	Kruidfontein	C. 57	Mopani	A. 2
Irenedale	H. 62	Kuilfontein	C. 49	Morgenzon	H. 70
Jacobsdal	b. 3	Kwaggashoek	C. 55	Morgenzon	I. 15
Jagersfontein	b. 2	Lagersdrif	D. 30	Muldersdrif	G. 26
Jan van Vuuren	G. 69	Langkloof	D. 48	Muller	G. 59
Kaalfontein	G. 12	Langspruit	E. 18	Murchison-Marken	A. 7
Kaalplaas	G. 61	Leliefontein	I. 5	Naboomspruit	D. 11
Kaalplaas	F. 8	Lemoenfontein	A. 6	Naudesbank	I. 1
Kaalspruit	H. 68	Leeubos	G. 47	Nancefield	G. 30
Kafferskraal	G. 36	Leeudoornsstad	G. 49	Nelshoogte	E. 27
Kafferskraal	H. 76	Leeufontein	H. 26	Nelspruit	E. 17a
Kafferskraal	G. 10	Leeufontein	G. 35	Nelsrivier	E. 17
Kafferskraal	C. 66	Leeupan	F. 5	Netrecht	A. 15

Nietverdiend	C. 32	Rietvlei	C. 53	Syferfontein	C. 56
Nigel	H. 12	Rietvlei	D. 23	Suikerboskop	D. 49
Nooitgedag	F. 2	Rietvlei-Meyer	b. 1	Susterstroom	D. 47
Nooitgedag	C. 33	Rodebank	H. 51	Suurvlei	D. 9
Nooitgedag	D. 43	Rodekrans	E. 5	Syferfontein	H. 51
Nooitgedag	D. 17	Rodewal	C. 37	Tamboekiesfontein	H. 11
Northam	C. 11	Rodora	G. 20	Thabazimbi	C. 9
Norton-Vlaktefontein	D. 40	Roodewal	I. 7	Toevlug	H. 19
Noupoort	D. 54	Roodewal	C. 88	Transvalia	H. 73
Noupoort	E. 8	Rooiberg	C. 13	Trichard	H. 35
Ohrigstad	E. 6	Rooipoort	G. 66	Trichardtspoort	D. 45
Olifantsfontein	D. 38	Roosenekal	D. 26	Tweebos	F. 13
Oliwfontein	F. 25	Rusoord	H. 43	Tweedespuit	D. 20
Oogies	H. 25	Rusplaas	E. 7	Tweefontein	E. 16a
Opraap	G. 7	Saaihoek	D. 51	Tierfontein	G. 72
Oshoek	E. 10	Salem	D. 13	Uitkoms	E. 22
Otterfontein	C. 59a	Sambokskraal	D. 32	Uitkyk	H. 21
Ottosdal	F. 15	Samekoms	G. 17	Uitkyk	D. 56
Ouhoutdraai	H. 58	Sanddrif	C. 25	Uitskot	F. 16
Paardekop	H. 81	Sandfontein	D. 12	Uitsoek	I. 10
Paardekraal	C. 63	Sandfontein	A. 10	Uitval	H. 59
Palmietfontein	H. 22	Sandfontein	C. 72	Uitvalskop	F. 19
Palmietfontein	D. 2	Sannieshof	F. 11	Unitas	A. 1
Palmietfontein	A. 14	Seekoeifontein	G. 84	Vaalbosbult	F. 29
Panfontein	H. 42	Sendelingsfontein	G. 40	Vaalkop	H. 71
Paul Kruger	H. 6	Sendelingsplaas	C. 40	Vaalkop	C. 41
Pentonvilla	a. 1	Sheepmoor	I. 8	Vaalpan	H. 30
Perdekuil	C. 7	Skeerpoort	C. 85	Valyspruit	E. 14
Rayton	D. 41	Skoongeleë	D. 8	Van Wykskraal	C. 4
Regina	G. 44	Skoonsig	F. 24	Van Wyksvlei	I. 2
Reisiesbaan	E. 26	Slang	A. 3	Versamelhoek	A. 5
Reismierbult-		Slurry	b. 4	Versameling	I. 13
Delwerye	G. 18	Soekmekaar	A. 16	Vissershoek	C. 79
Remhoogte	C. 82	Somerset (-Noord)	a. 3	Vlakfontein	H. 32
Renosterpoort	D. 10	Sonop	C. 76	Vlakfontein	C. 21
Renosterspruit	G. 6	Soutpansdrif	C. 29	Vlakfontein	G. 79
Riebeek-Wes	A. 11	Spitskop	E. 16	Vlakfontein	G. 14
Rietfontein	H. 55	Standerton	H. 67A	Vlakfontein	G. 63
Rietfontein	G. 38	Steenbokpan	a. 2	Vlakfontein-Sentraal	H. 67
Rietfontein	D. 22	Sterkfontein	A. 9	Vlakplaas	G. 77
Rietfontein	C. 68	Sterkloop	D. 57	Vlakspruit	H. 34
Rietfontein	G. 67	Sterkspruit-Rietvlei	E. 3	Vlakte	C. 14
Rietfontein	C. 54	Steynskraal	H. 48	Vleeskraal	F. 26
Rietkuil	G. 82	Stirum	A. 12	Vrederus	D. 1
Rietkuil	D. 59	Straatsdrif	C. 35	Vyffontein	G. 83
Rietvallei	H. 57	Straffontein	H. 15	Vyfhoeke	G. 60

Waaikraal	H. 14	Welverdiend	D. 44	Wittenberg	I. 16
Wadrif	D. 24	Welverdiend	F. 28	Wolwebank	H. 50
Waterkloof	a. 4	Wemmershoek	E. 12	Wolwekraal	C. 75
Waterval	C. 61	White River	E. 19	Wolwerand	G. 39
Waterval	C. 52	Wildehondepan	F. 7	Wolwespruit	G. 52
Waterval	D. 21	Winkelhaak	H. 69	Wonderfontein	G. 19
Waterval	D. 6	Witfield	R. 4	Ysterspruit	G. 41
Welgevonden	G. 4	Witkloof	E. 24	Ystervarkfontein	H. 13
Welkom	D. 15	Witpoort	G. 46	Zeerust	C. 39Z
Welmoed	H. 67a	Witpoort	G. 11	Zephanjeskraal	C. 17
Welstand	H. 31	Witpoort	D. 31	Zwartruggens	C. 51

1 B. SISTEMATIESE LYS VAN PLEKNAME VIR DIE TRANSVAAL.

A.	1	Unitas	5	Kareehoek	41	Vaalkop
	2	Mopani	6	Heimwehberg	42	Groot Marico
	3	Slang	7	Perdekuil	43	Klein Marico
	4	Amesfort	8	Dwaalboom	44	Koedoesfontein
	5	Versamelhoek	9	Thabazimbi	45	Grootfontein
	6	Lemoenfontein	10	Maroelasfontein	46	Grasfontein
	7	Murchison-Marken	11	Northam	47	Elandsputte
	8	Gotha	12	Doornfontein	48	Carlisonia
	9	Sterkfontein	13	Rooiberg	49	Kuilfontein
	10	Sandfontein	14	Vlakte	50	Bokkraal
	11	Riebeek-Wes	15	Holfontein-	51	Zwartruggens
	12	Stirum		Rietfontein	52	Waterval
	13	Kalkbank	16	Brakkloof	53	Rietvlei
	14	Palmietfontein	17	Zephanjeskraal	54	Rietfontein
	15	Netrecht	18	Brosdoornhoek	55	Kwaggashoek
	16	Soekmekaar	19	Pilansberg	56	Syferfontein
	17	Haenertsburg	20	Heystekrand	57	Kruidfontein
			21	Vlakfontein	58	Doornpoort
a.	1	Pentonvilla	22	Kafferskraal	59	Kosterfontein
	2	Steenbokpan	23	Leeupoort	59a	Otterfontein
	3	Somerset (-Noord)	24	Beestekraal	60	Koster
	4	Waterkloof	25	Sanddrif	61	Waterval
	5	Fourieskloof	26	Kameeldrif-Oos	62	Boshoek
			27	Hartebeesfontein	63	Paardekraal
B.	1	Doornspruit	28	Kameeldrif	64	Buffelshoek
	2	Mokeetsi	29	Soutpansdrif	65	Ebenhaeser
	3	Duiwelskloof	30	Klipkop-Oos	66	Kafferskraal
	4	Mooiwater	31	Elba	67	Buffelsfontein
			32	Nietverdiend	68	Rietfontein
b.	1	Rietvlei-Meyer	33	Nooitgedag	69	Derby
	2	Jagersfontein	34	Mezeg-Enzelsberg	70	Middelfontein
	3	Jacobsdal	35	Straatsdrif	71	Boons-sentraal
	4	Slurry	36	Doringrivier	72	Sandfontein
			37	Rodewal	73	Koesterfontein
C.	1	Modderpan	38	Bronkhorstfontein	74	Geluk
	2	Groenvlei	39	Goedgelegen	75	Wolwekraal
	3	Groenrivier	39Z	Zeerust	76	Sonop
	4	Van Wykskraal	40	Sendelingsplaas	77	Middelkraal

78	Krokodildrif-Wes	36	Mooiplaas	20	Middelpunt
79	Vissershoek	37	Irene	21	Machadodorp
80	Hartbeespoort	38	Olifantsfontein	22	Uitkoms
81	Bokfontein	41	Rayton	23	Brakspruit
82	Remhoogte	42	Cullinan	24	Witkloof
83	Elandskraal	43	Nooitgedag	25	Alkmaar
84	Hartbeesfontein	44	Welverdiend	26	Reisiesbaan
85	Skeerpoort	45	Trichardtspoort	27	Nelshoogte
86	Hekpoort	46	Balmoral	28	Barberton
87	Broederstroom	47	Susterstroom		
88	Roodewal	48	Langkloof	F.	1 Loslapdoorns
		49	Suikerboskop		2 Nooitgedag
D.	1 Vrederus	50	Kromdraai		3 Biesiesvlei
	2 Palmietfontein	51	Slaaihoek		4 De Hoop
	3 Geelhoutkop	52	Elandspruit		5 Leeupan
	4 Elandsbos	52M	Middelburg		6 Delareyville
	5 Buffelskloof	53	Clewer		7 Wildehondepan
	6 Waterval	54	Noupoort		8 Kaalplaas
	7 Gladdeklipkop	55	Bankfontein		9 Doornpan
	8 Skoongelee	56	Uitkyk		10 Migdol
	9 Suurvlei	57	Sterkloop		11 Sannieshof
	10 Renosterpoort	58	Arnot		12 Geluk
	11 Naboomspruit	59	Rietkuil		13 Tweebos
	12 Sandfontein	60	Goedehoop		14 Kleinhartsrivier
	13 Salem				15 Ottosdal
	14 Lisbon	E.	1 Kennedy's Vale		16 Uitskot
	15 Welkom		2 De Grootboom		17 Doornpan
	16 Bysonderheid		3 Sterkspruit-Rietvlei		18 Aarbos
	17 Nooitgedag		4 Lydenburg		19 Uitvalskop
	18 Hammanskraal		5 Rodekrans		20 Geluk
	19 Klipdrif		6 Ohrigstad		21 London
	20 Tweedespruit		7 Rusplaas		22 Avondster
	21 Waterval		7a Graskop		23 Camelford
	22 Rietfontein		8 Noupoort		24 Skoonsig
	23 Rietvlei		9 Bosfontein		24B Bloemhof
	24 Wadrif		10 Oshoek		25 Oliewenfontein
	25 Luckau		12 Wemmershoek		26 Vleeskraal
	26 Roosnekal		13 Klipspruit		27 Klipspruit
	27 Kraaifontein		14 Valyspruit		28 Welverdiend
	28 Diepkloof		15 Elandspruit		29 Vaalbosbult
	29 Avontuur		16 Spitskop		30 Avondster
	30 Lagersdrif		16a Tweefontein		31 Kareepan
	31 Witpoort		17a Nelspruit		
	32 Sambokskraal		17 Nelsrivier	G.	1 Bakerville
	33 Bynespoort		18 Langspruit		2 Manana
	34 Kameeldrif		19 White River		3 Burgersdorp

4	Welgevonden	53	Klipfontein	21	Uitkyk
5	Coligny	54	Doornbult	22	Palmietfontein
6	Renosterspruit	56	Goedgevonden	23	Devon
7	Opraap	57	Bonnie Burn	24	Eendrag
8	Bultfontein	59	Muller	25	Oogies
9	Hartebeesfontein	60	Vyffhoek	26	Leeufontein
10	Kafferskraal	61	Kaalplaas	27	Blesbokvlakte
11	Witpoort	62	Buffelsdoorns	28	Elandslaagte
12	Kaalfontein	63	Vlakfontein	29	Grootpan
13	Goedgedag- Delwerye	65	Mooibank	30	Vaalpan
14	Vlakfontein	66	Rooipoort	31	Welstand
15	Hartebeesfontein	67	Rietfontein	33	Kinross
16	Modderfontein	69	Jan van Vuuren	34	Vlakspruit
17	Samekoms	72	Tierfontein	35	Trichard
18	Reismierbult- Delwerye	75	Fochville	35B	Bethal
19	Wonderfontein	77	Vlakplaas	36	Dar-es-Salaam
20	Rodora	78	Evaton	37a	Hendrina
25	Elandsvlei	79	Vlakfontein	38	Bankpan
26	Muldersdrif	80	De Deur	39	Graspan
27	Fairland	81	Klopperskraal	40	Estantia
27a	Glaudina	82	Rietkuil	41	Davel
28	Kocksoord	83	Vyfffontein	42	Panfontein
29	Meadowlands	84	Seekoeifontein	44	Goedgedag
30	Nancefield	H. 2	Elandsfontein	45	Malanskraal
32	Hermina	3	Brentwood-Park	46	Braklaagte
33	Modderfontein	4	Witfield	47	Frisgewaagd
35	Leeufontein	5a	Brakpan	48	Steynskraal
36	Kafferskraal	5	Modderfontein	49	Modderbult
37	Hartbeesfontein	6	Paul Kruger	50	Wolwebank
38	Rietfontein	7	Edenvale	51	Rodebank
39	Wolwerand	8	Elsburg	52	Balfour
40	Sendelingsfontein	9	Danie Theron	53	Modderfontein
41	Ysterspruit	10	Hartzenbergfontein	54	Grootvlei
42	Kareeboskuil	11	Tamboekiesfontein	55	Rietfontein
43	Doornplaat	12	Nigel	56	Herbstfontein
44	Regina	13	Ystervarkfontein	57	Rietvallei
45	Klipkuil	14	Waaikraal	58	Ouhoutdraai
46	Witpoort	15	Straffontein	59	Uitval
47	Leeubos	16	Klipfontein	60	Middelbult
48	Bezuidenhoutskraal	16a	Brakfontein	61	Syferfontein
49	Leeudoornsstad	17	Kendal	62	Irenedale
50	Diepkuil	18	Eloff	63	Charl Cilliers
51	Klipplaatdrif	18D	Delmas	64	Frisgewaagd
52	Wolwespruit	19	Toevlug	65	Moifontein
		20	Leslie	66	Holmdene

67	Vlakfontein- Sentraal	77	Kromdraai	5	Leliefontein
68	Kaalspruit	78	Platrand	6	Damascus
67a	Welmoed	79	Grootvlei	7	Roodewal
67A	Standerton	80	Amersfoort	8	Sheepmoor
69	Winkelhaak	81	Paardekop	10	Uitsoek
70	Morgenzon	82	Brakfontein	11	Driehoek
71	Vaalkop	83	Mooimeisiesfontein	12	Amsterdam
72a	Familiehoek	84	Graskop	13	Versameling
73	Transvalia	I. 1	Naudesbank	14	Bossie-Alleen
74	Kromdraai	2	Van Wyksvlei	15	Morgenzon
75	Hendrikspan	3	Chrissiesmeer	16	Wittenberg
76	Kafferskraal	4	Driefontein	17	Moolman
				18	Commondale

2 A. ALFABETIESE LYS VAN PLEKNAME VIR DIE KAAPPROVINSIE.

Aasvoëlkop	U. 13	Bakenkop	k. 8a	Boetsap	F. 58
Acbotsford	V. 58	Balfour	V. 27	Bols	V. 21
Aberdeen	U. 2	Balmoral	U. 82	Boomrivier	j. 31
Aberdeen-weg	U. 15	Barkley Bridge	U. 81	Bolotwa	O. 61
Abiam	f. 6	Barkley-Oos	O. 20	Bonnievale	S. 56
Abrahamsvlei	n. 5	Baroda	U. 8	Border	F. 64
Adamskraal	S. 71	Barroe	U. 39	Boshoek	U. 69
Addersfontein	S. 63	Barrydale	S. 67	Boskloof	x. 14
Addo	U. 80	Barton	g. 6a	Boplaas	U. 59
Adelaide	V. 24	Bathurst	V. 86	Botha	R. 80
Adendorp	U. 6	Beaconsfield	J. 17	Botrivier	x. 17
Afdak	x. 20	Beansriver	U. 53	Bo-Langvlei	R. 7
Albertinia	Y. 41	Beaufort-Wes	T. 5	Boplaas	x. 38
Alexandria	V. 84	Bedford	V. 23	Bowagendrif	S. 3a
Algerynskraal	S. 69	Bellville	R. 72	Bowkers Park	O. 55
Alice	V. 34	Belmont	J. 23	Braakfontein	V. 50
Alicedale	V. 62	Bergplaats	T. 71	Braamrivier	T. 90
Aliwal-Noord	O. 6	Berlin	V. 52	Brackenfel	R. 73
Allendale	R. 28	Biesies	n. 11	Bracken Hill	Z. 8
Alwynsfontein	m. 2	Biesiesfontein	T. 12a	Brakfontein	k. 20
Amabele	V. 45	Biesiespoort	j. 2	Brakpan	O. 37
Amospoortjie	T. 12	Bitterfontein	m. 9	Brandekraal	S. 2
Andrieskraal (Weir)	U. 64	Bittern	P. 1	Brandrivier	S. 73
Angora	S. 57	Bitterplaat	O. 32	Brandvlei	w. 1
Annsvilla	U. 52	Bizana	P. 16	Brandwag	Z. 1
Armoed	T. 53	Bladgrond	i. 1	Braunschweig	V. 40
Artois	R. 56	Blaney	V. 51	Bray	e. 2
Arundel	N. 9	Bloedrivierplaas	S. 27	Bredasdorp	Y. 43
Askham	f. 4	Bloemendal	T. 21	Breërivier	R. 79
Askraal	Y. 16	Bloemfontein	f. 7	Breidbach	V. 43
Augustokop		Blombos	Y. 35	Breipaal	T. 16
(Leeufontein)	q. 17	Bloubosfontein	k. 18	Bremerside	O. 19
Aurora	R. 19	Bloukop	k. 24	Brentford	U. 23
Avondrust	S. 24	Blouwater	N. 26	Bridgetown	R. 43
Avontuur	T. 78	Bluecliff	U. 71	Britstown	g. 9
		Blouliesbos	T. 99	Brulpaddaleegte	n. 6
Baardskeerdersbos	x. 48	Boesmanspad	S. 55	Bucklands	k. 23a
Bailey	O. 54	Boesmansriviermond	V. 88	Buffeljagsrivier	Y. 12

Buffelsbosrivier	T. 26	Curnow	F. 45	Droëvlakte	Y. 33
Buffelsdrif	T. 66	Cyphergat	O. 24	Drommelvallei	R. 18
Buffelsfontein	F. 57			Dunghye Park	X. 36
Buffelsfontein	U. 20	Daljosaphat	R. 67	Durbanville	R. 69
Buffelsklip	T. 64	Danielskuil	k. 5	Dwaling	g. 4
Buffelskloof	S. 34	Darling	R. 39	Dwarsvlei	N. 24
Bulrivier	U. 14	Dassieshoek	R. 95	Dwingfontein	U. 9
Burgersdorp	O. 5	De Aar	N. 5	Dwyka	S. 37
Burgherville	N. 6	De Beer	F. 54		
Butterworth	W. 2	Deben	g. 12	Ebb & Flow	V. 75
Buxton	V. 26	De Bos	R. 34	Eendekuil	R. 23
Buxton	F. 61	Dedeben	g. 6	Eerste Hoop	X. 13
		De Doorns	R. 60	Eerste Rivier	z. 1
Caguby	P. 33	De Draai	U. 27	Eikeboom	R. 12
Cala	O. 62	Deelfontein	q. 11	Elandsdrif	U. 11
Caledon	X. 18	De Hoek	n. 9	Elandsdrif	X. 53
Calitzdorp	S. 76	De Hoop	V. 78	Elandskloof	X. 44
Calvinia	m. 17	De Hoop	n. 8	Elandsrivier	T. 65
Cambria	U. 63	De Jagers	T. 45	Elandsvlei	R. 13
Cambridge	V. 57	De Kom	S. 10	Elgin	X. 15
Campbell	k. 12	Delpport	T. 49a	Elim-eiland	j. 15
Carlsbad	P. 9	Delpportshoop	J. 3	Elliot	O. 45
Carnarvon	q. 5	De Rust	k. 5a	Elson-Kloof	X. 27
Cathcart	V. 13	De Rust	F. 37	Embokotwa	O. 44
Cedarville	P. 6	De Rust	X. 16	Emyanyana	P. 26
Centlivres	U. 72	De Rust	T. 32	Engcobo	O. 63
Ceres	R. 58	De Toren	l. 5	Espagsdrif	F. 63
Citrusdal	R. 27	Diamant-Dorings	F. 33	Essenbos	U. 62
Clanville	O. 16	Dikeping	k. 2	Essex	O. 57
Clanwilliam	R. 5	Dikpan	k. 22		
Clarkebury	P. 27	Dingle	g. 14	Fallden	V. 76
Clifford	O. 30	Diptka	Y. 15	Fishwater	m. 20
Clumber	V. 70	Dohne	V. 36	Flagstaff	P. 24
Cnydas-Oos	j. 3	Dordrecht	O. 36	Formosa	Z. 10
Coega	U. 83	Doornbaai	m. 21	Fonteinplaas	S. 9
Cofimvaba	V. 18	Doornbos	m. 28	Fort Beaufort	V. 33
Coldstream	T. 97	Doorndraai	g. 2	Fort Jackson	V. 54
Colesberg	N. 8	Doringpan	F. 39	Fort Murray	V. 44
Commadagga	U. 51	Doringrivier	U. 16	Fortuin-Plaas	N. 29
Concordia	h. 4	Doringrivier	S. 70	Frankfort	V. 41
Content	J. 6	Doringspruit	F. 34	Franklin	P. 5
Conway	N. 28	Douglas	k. 23	Franschhoek	R. 91
Cookhouse	U. 30	Draaifontein	O. 46	Frasersburg	n. 22
Coombs	V. 66	Driedam	S. 4	Frasersburgweg	S. 19
Covie	T. 96	Driedrif	R. 51	Friersdale	j. 14
Cradock	U. 10	Driefontein	S. 46		

Gakoleyan	g. 11	Greyton	X. 25	Hoedjiesbaai	R. 35
Gamayana	g. 13	Grikwastad	k,10	Hoeko	S. 36
Gamka	S. 39	Groenberg	R. 78	Hoeree	T. 89
Ganolilo	g. 3	Groenefontein	S. 78	Hofmeyr	N. 30
Gamoep	i. 5	Groenpoortjie	O. 2	Hondefontein	S. 11
Gansbaai	X. 46	Groot-Brakrivier	Z. 3	Homewood	F. 48
Garies	l. 3	Grootdrif	m. 12	Honeynestkloof	J. 26
Gasik	k. 9	Grootdrink	j. 24	Hopefield	R. 37
Geelhout	z. 2	Grootfontein	S. 28	Hopetown	J. 27
Geelkop	j. 21	Grootmis	h. 3	Hotsprings	S. 80
Geluk	F. 49	Grootpaardekloof	n. 12	Hottentotsrivier	S. 12
George	T. 63	Grootplaas	T. 91	Houtbaai	X. 1
Georgida	T. 42	Grootvlei	V. 81	Houtkraal	N. 2
Giesenskraal	q. 8	Guba	O. 59	Huisrivier	S. 42
Glennconnor	U. 47	Gubenxa	P. 20	Humansdorp	z. 4
Glegyle	O. 1			Hutchinson	q. 16
Glen Lynden	U. 26	Haarlem	T. 79		
Glenwallace	O. 28	Hackney	V. 6	Idutywa	W. 1
Goedemoed	S. 47	Halifax	F. 32	Impetu	W. 5
Goedgeloof	z. 7	Hankey	U. 68	Imvani	V. 9
Goereesoe	Y. 8	Hanover	N. 11	Indwe	O. 40
Goergap	R. 21	Hanoverweg	N. 7	Ingeli	P. 15
Gonnakraal	T. 60	Hansiesrivier	X. 40		
Gonubie	V. 60	Happy Valley	V. 14	Jakkalskraal	T. 85
Gonubimond	W. 9	Hasiesfontein	O. 49	Jamestown	O. 26
Good Hope	J. 12	Hayfield	J. 21	Janfourieskraal	S. 79
Good Hope	n. 23	Hawston	X. 21	Jansenville	U. 21
Good Hope	e. 1	Hasejag	T. 47	Jeffreysbaai	z. 5
Gordonsbaai	x. 11	Hazel Dell	k. 8	Jongensklip	X. 31
Gouda	R. 52	Heath	b. 7	Jonkersberg	T. 61
Goudini	R. 86	Heerenlogement	m. 26	Joubertina	T. 94
Goudini	X. 37	Heidelberg	Y. 14		
Goudiniweg	R. 81	Henning	O. 21	Kaaimansrivier	T. 73
Goukamma	Z. 6	Hermanus	X. 23	(Wildernis)	
Goup	k. 17	Hermon	R. 49	Kaaldorings	S. 44
Graaf-Reinet	U. 5	Hermitage	U. 79	Kaapsedrif	z. 3
Graafwater	V. 83	Herold	T. 57	Kabeljous	U. 70
Graafwater	R. 4	Herschel	O. 9	Kadebis	F. 36
Grabow	x. 15	Herzog	V. 28	Kafferkop	z. 18a
Grahamstad	V. 65	Het Kruis	R. 22	Kaffersrand	q. 18
Granaatfontein	R. 64	Heuningdraai	g. 8	Kalabaskraal	R. 63
Grasberg	m. 14	Heuningfontein	Y. 27	Kalkbaai	X. 5
Grashoek	X. 50	Heuningneskloof	J. 26	Kalkfontein	R. 76
Grasvlakte	k. 7	Hexrivier	R. 61	Kalkpoort	f. 8
Greefdale	F. 62	Highlands	V. 63	Kalkspruit	j. 4
Greenbushes	U. 78	Highway	T. 76	Kalkwerf	j. 25

Kakamas	j. 12	Kleinemonde	V. 87	Kruisrivier	S. 81
Kamanassie	T. 52	Klein Kareelaagte	k. 11	Kruisrivierkop	T. 33
(Armoed)		Kleinmond	X. 19	Kruisvallei	T. 83
Kamas	m. 6	Kleinplaat	T. 70	Kubusi	V. 38
Kamden	g. 11	Klein Soutrivier	X. 41	Kuilsrivier	R. 74
(Gakoleyan)		Kleinvlei	T. 62	Ku-Ku	W. 6
Kameel	F. 47	Klipbankrivier	S. 13	Kuruman	g. 10
Kameel-Aar	g. 9	Klipdale	X. 34	Kwagga	U. 66
Kameeldoring	F. 42	Klipdam	J. 7	Kweekkraal	T. 18
Kameelfontein	g. 17	Klipfontein	O. 12	Kweekkraal	R. 89
Kamieskroon	l. 1	Klipfontein	U. 27	Kwenxura	W. 8
Kandelaarsrivier	T. 54	Klipfontein	O. 25		
Kanoneiland	j. 22	Klipgat	T. 29	Ladismit	S. 35
Kango-Grotte	T. 23	Klipgatpan	q. 1	Lady Frere	O. 60
Karatara	T. 72	Klipheuwel	R. 25	Lady Grey	O. 11
Kareedou	U. 61	Klipheuwel	J. 14a	Laer Blinkwater	V. 30
Kariega	U. 48	Klipplaat	U. 33	Laer Dikgatlong	g. 7
Karos	j. 7	Klipvlei	l. 4	(Onder-Dikgatlong)	
Kareeboomkolk	j. 32	Knappaar	O. 1	Laingsburg	S. 26
Kareekloof	k. 28	Knysna	Z. 7	Lake Mentz	U. 45
Kareekop	n. 7	Koegas	k. 14	(Menzdam)	
Kareepoortjie	U. 17	Koekenaap	m. 18	Lambrechtsdrif	j. 23
Karnmelksvlei	R. 30	Koffiehoek	O. 42	La Motte	R. 90
Karsrivier (Soutkuil)	Y. 11	Kokstad	P. 12	Lambertsbaai	R. 1
Kathoek	Y. 9	Kombuis	T. 24	Landplaas	m. 11
Keerom	R. 33	Komgha	V. 47	Langebaan	R. 36
Keimoes	j. 16	Kouerivier	X. 49	Langedraai	b. 6
Keimond	W. 7	Kommadagga	U. 51	Langfontein	R. 20
Keiweg	V. 46	Koopan	f. 3	Langholm	V. 69
Keiskamahoeke	V. 39	Koopmansfontein	J. 1	Langklip	j. 7
Kendrew	U. 18	Koperfontein	R. 38	Langekuil	X. 35
Kenhardt	j. 29	Koppieskraal	T. 30	Langlaagte	F. 53
Kenilworth	J. 15	Koringberg	R. 40	Langrug	T. 7
Kentani	W. 4	Koringplaas	S. 16	Le Chasseur	R. 97
Keurfontein	q. 7	Kotjieskolk	n. 15	Leeuberg	k. 29
Kiddstrand	V. 81V	Kraairivierpoort	O. 15	Leeuspruit	O. 41
Kikvorsfontein	S. 7	Krakeel	T. 93	Leeufontein	q. 17
Kincardine	P. 19	Kransbos	T. 86	Leeukloof	T. 59
Kingwilliamstown	V. 42	Kransfontein	k. 26a	Leeuriet	m. 16
Kirkwood	U. 50	Krige	X. 30	Leipoldtville	R. 3
Kiwietskuil	T. 15	Krombek	Y. 20	Lemoenshoek	S. 64
Klaarstroom	T. 31	Kromkloof	S. 62	Letjiesbos	T. 10
Klaasvoogds	R. 100	Kromrivier	U. 54	le Roux	T. 49
Klawer	m. 25	Kroomie	V. 25	Lettskraal	U. 4
Klipheuwel	R. 66	Kruidfontein	S. 20	Libode	P. 31
Klein Brakrivier	Z. 2	Kruisrivier	S. 45	Lindeshof	X. 28

Littlego	V. 17	Merriman	q. 14	Narogaspoort	T. 43
Llewellyn	P. 4	Merweville	S. 17	Needs Camp	V. 79
Loerie	U. 74	Mesklip	h. 7	Nellersdrif	j. 17
Loeriesfontein	m. 8	Middelburg	N. 14	Nelspoort	T. 4
Longlands	J. 4	Middeldrif	V. 35	Neus	j. 13
Longmore	U. 75	Middelputs	g. 6a	New England	O. 14
Lorraine	S. 48	Middleton	U. 32	Niekerkshoop	k. 18a
(Middelvoetpad)		Middelvoetpad	S. 48	Nieu-Bethesda	N. 25
Louisvale	j. 19	(Lorraine)		Nieuwoudville	m. 15
Lourensgeuk	F. 41	Middelwater	k. 19	Noaga	U. 41
Louterwater	T. 92	Middelwater	U. 44	Nooitgedag	T. 22
Louwbos	f. 2	Mimiesfontein	F. 44	Nooitgedag	T. 51
Loxton	q. 12	Minard	O. 43	Nooitgedag	S. 58
Lugilo	V. 22	Misgund	T. 81	Noordhoek	X. 3
Lunca	O. 48	Misgund-Oos	T. 82	Noupoort	N. 13
Lushington	V. 32	Miskraal	U. 65	Nqamakwe	V. 20
Lusikisiki	P. 25	Modderfontein	m. 3	Norlim	F. 61
		Modderfontein	n. 21	Norree	R. 94
Macazana	V. 31	Modderrivier	J. 25	Noudonsiesvoor	j. 8
(Booysensdrif)		Moddervlei	X. 52	Novo	Y. 21
Macleantown	V. 48	Moerasrivier	T. 56	Nuwefontein	m. 5
Maclear	P. 17	Molenrivier	T. 69	Nuwerus	m. 10
Mc Gregor	R. 101	(Millrivier)		Nuwerus	R. 59
Mafeking	b. M	Molteno	O. 23		
Malagas	Y. 17	Monasiefontein	k. 6	Olifantshoek	g. 14a
Malansrus	k. 3	Mondplaaas	U. 69	Olivedale	Y. 3
Malmaison	U. 49	Montagu	S. 50	Oliewenboskraal	R. 8
Malmesbury	R. 48	Mooiplaas	k. 1	Omdraaisvlei	q. 3
Marchand	j. 10	Moorreesburg	R. 44	Ondersmoordrif	U. 31
Marienburg	Z. 11	Moravia	R. 26a	Onder-Dikgatlhong	g. 7
(Stormriviermond)		Morgenson	R. 42	Onderstedoorns	n. 2
Martindale	V. 67	Mortimer	U. 12	Ongelegen	T. 80
Maritzani	F. 38	Morristown	O. 39	Ongelukspruit	F. 35
Marydale	k. 15	Mosselbaai	Z. 5	Onrus	X. 22
Matatiele	P. 2	Mount Ayliff	P. 13	Ontspringen/ Langfontein	O. 3
Matjiesdrif	T. 68	Mount Fletcher	P. 10	Onverwag	Y. 39
Matjiesfontein	S. 25	Mount Frere	P. 11	Onverwag	R. 59a
Matjiesfontein	S. 3	Mountstewart	U. 34	O'okiep	h. 5
Matjieskloof	X. 33	Mquanduli	P. 29	Oostgam	S. 77
Matjiesrivier	j. 20	Muisenberg	X. 4	Op-de-Tradouw	S. 65
Matjiesvlei	n. 16	Muiskraal	S. 74	Opsoek	S. 41
Matjiesvlei	S. 43	Murraysburg	q. 18	Oranjerivier	J. 28
Melkbosstrand	R. 62			Oranjevalle	j. 9
Melkhoutfontein	Y. 36	Nagwag	Y. 44	Osnek	U. 7
Melkhoutkraal	Y. 32	Namies	i. 3	Oudebakoven	X. 26
Menzdam	U. 45	Napier	X. 45		

Oukraal	X. 38	Putsonderwater	j. 30	Rondevallei	T. 74
Ouplaas	Y. 10			Rodehoogte	N. 27
Oudtshoorn	T. 50	Quarry	X. 42	Rodenek	O. 29
		Queenstown	O. 56	Rodepan	J. 14
Paalhuis	T. 1	Qumbu	P. 22	Rooispruit	N. 16
Paarl	R. 68			Rooileegte	n. 14
Pacaltsdorp	Z. 4	Rameiland	j. 15	Roosterfontein	N. 18
Paiskloof	J. 2	(Elimeiland)		Rosmead	N. 15
Pakhuis	R. 11	Range	X. 22	Rossouw	O. 35
Parow	R. 71	Rassedam	q. 2	Ruigtevlei	T. 75
Patentie	U. 67	Readsdale	V. 8	Ruitersbos	T. 58
Paternoster	R. 15	Redelinghuis	R. 10	Rus-en-Vrede	T. 25
Paviesvlei	X. 43	Reivilo	F. 56	Rus	R. 45
Pearston	U. 22	Rendezvous	j. 6	Ryns	O. 47
Peddie	V. 73	Renosterkop	T. 3		
Perdekraal	m. 13	Retreat	X. 2	Saaiplaas	S. 15
Petrusville	N. 4	Reebokuier	n. 18	Saalskop	j. 26
Philadelphia	R. 65	Rhenish	f. 1	Saldanha	R. 35
Philipstown	N. 3	(Rietfontein)		Salem	V. 64
Pienaarsvlei	T. 6	Rhodes	O. 18	Salpeterpan	F. 51
Pietersfontein	R. 96	Richmond	q. 15	Salt Lake	J. 20
Piquetberg	R. 26	Riebeek-Kasteel	R. 47	Sandberg	R. 6
Plattekloof	S. 75	Riebeek-Oos	V. 61	Sandflats	U. 56
Plettenberg	Z. 10	Riebeek-Wes	R. 46	Sandputs	n. 10
Plooyburg	J. 19	Rietbron	T. 14	Sandrivier	S. 31
Pofadder	i. 4	Rietfontein	n. 20	Sandrivier	S. 66
Pools	R. 24	Rietfontein	O. 13	Sandvlakte	U. 57
Port Alfred	V. 89	Rietfontein	Y 5	Sandvliet	S. 51
Port Beaufort	Y. 19	Rietfontein	f. 1	Sapkamma	U. 46
Porterville	R. 41	(Rhenish)		Schmidtsdrif	J. 13
Port Nolloth	h. 1	Rietfontein	S. 60	Schoemanshoek	T. 27
Port St. Johns	P. 34	Rietgat	U. 38	Scholtzfontein	J. 22
Pos Retief	V. 7	Riethuiskraal	Y. 34	Scholtzkloof	S. 38
Postmasburg	k. 4	Rietvallei	S. 52	Schoonbie	N. 17
Potfontein	N. 1	Rietvallei	S. 49	Seekoeibaardnek	k. 13
Potsdam	V. 53	Rietvlei	S. 30	Seekoeigat	S. 68
Potteberg	Y. 18	Rietvleivoelrivier	U. 25	Seekoeigat	T. 28
Prieska	k. 26	Ritchie	J. 24	Selborne	U. 79
Prins Albertweg	S. 22	Riversdal	Y. 23	(Hermitage)	
Prins Albert	T. 20	Riverside	P. 7	Seodin	g. 10a
Prince Alfreds	R. 55	Riverton	J. 11	Seweweekspoort	S. 32
Hamlet		Robertson	R. 99	Sewefontein	S. 59
Prinshof	S. 5	Rocklands	V. 4	Sewefontein	m. 27
Prinskraal	Y. 45	Ronaldsvlei	J. 16	Seymour	V. 29
Protém	Y. 7	Rondawel	O. 38	Shaw Park	V. 72
Pudimoe	B. 54P	Rondeheuwel	Y. 6	Shelford	g. 15

Silvervale	V. 49	Stellenbosch	R. 75	Taungs-stasie	F. 60
Simondium	R. 70	Sterkfontein	O. 50	Teebus	N. 19
Simoneau	O. 34	Sterkspruit	O. 10	Teerivier	R. 32
(Middelplaas)		Sterkstroom	O. 52	The Baths	R. 30
Simonstad	X. 7	Sternham	j. 28	The Willows	N. 23
Sir Lowrypas	X. 10	Steynsburg	N. 20	Thomasrivier	V. 15
Skerpeheuwel	R. 93	Steytlerville	U. 37	Thorngrove	U. 28
Skietkolk	n. 13	Stinkfontein	T. 19	Thornhill	U. 76
Skildskloof	X. 32	St. Marks	V. 10	Tierfontein	Y. 40
Skoonberg	T. 67	Stoeptjes	T. 17	Tlaping	F. 55
Slangkop	X. 6	Stofkraal	n. 19	Toekoms	U. 43
Slangrivier	z. 6	Stofvlei	m. 1	Toiserivier	V. 16
Slypsteen	k. 25	Stompneusbaai	R. 14	Touwsrivier	S. 23
Snipfontein	Y. 42	Stormberg	O. 22	Towerwater	T. 40
Snymansputs	q. 4	Stormriviermond	Z. 11	Trappes Valley	V. 71
Soetendalsvlei	T. 37	Stormvlei	Y. 1	Tregaron	U. 55
Soetmelkrivier	Y. 24	Strand	X. 9	Tsitsikama	T. 98
Somerset-Oos	U. 29	Strathmore	k. 4a	Tsolo	P. 23
Somerset-Wes	X. 8	Studtis	T. 88	Tsomo	V. 19
Sonderend	X. 29	Stutterheim	V. 37	Tulbagh	R. 54
Sonderriviershoek	U. 1	Strydenburg	k. 30	Tulbaghweg	R. 53
Sonskyn	O. 4	Strydomsvlei	T. 35	Turnstream	V. 12
Sonstraal	g. 5	Sutherland	S. 6	Tweefontein	N. 21
Sorgvliet	S. 61	Suuranys	U. 58	Tweeriviere	T. 95
Soutkuil	Y. 11	Suurbrak	Y. 13	Tylden	V. 11
(Karsrivier)		Suurdam	m. 4		
Soutpan	Y. 30	Swartberg	P. 3	Uggeleni	P. 32
Soutpan	k. 27	Swartheuwel	Y. 26	Ugie	P. 18
Soutpan	R. 17	Swartklip	Y. 29	Uilenkraalsrivier-	
Spes Bona	R. 88	Swartkop	j. 18	mond	X. 47
Spitskop	J. 18	Swartkop	f. 5	Uitenhage	U. 73
Spreefontein	T. 11	Swartkop	n. 3	Uitkoms	U. 19
Springbok	h. 6	Swartkops	U. 84	Uitvlug	T. 84
Springfield (Goup)	k. 17	Sweetfontein	q. 10	Uitvlug	U. 60
Springputs	k. 16	Sweet Home	F. 52	(Humansdorp)	
Spring Valley	V. 2	Swellendam	Y. 2	Umdanzani	V. 55
(Palmietfontein)		Swempoort	O. 31	Umga Flats	P. 21
Spruitdrif	m. 24	Sydenham	U. 85	Umtata	P. 28
St. Albans	U. 77	Sydney-on-Vaal	J. 3a	Umzimkulu	P. 8
Stanford	X. 24	Syfergat	O. 24	Uniondale	T. 77
Slanghoek	R. 83			Uniondaleweg	T. 41
Steekdorings	F. 50	Taaibosmond	i. 2	Upington	j. 5
Steenboksfontein	R. 2	Tabankulu	P. 14	Uplands	T. 87
Steenwerp	R. 50	Talana	S. 53		
Steinkopf	h. 2	Tarkastad	V. 1	Vaalvlei	V. 68
Stella	F. 43	Taungs	F. 59	Vaarwel	S. 40

Vanderwaltskraal	Y. 4	Vredenburg	R. 16	Wesley	V. 77
Valsrivier	Y. 22	Vredendal	m. 22	Whitney	V. 85
van Rhynsdorp	m. 23	Vryburg	F. V.	Whittlesea	V. 5
Vanwyksdorp	S. 72	Vyeboom	X. 12	Wiegnaarspoort	T. 13
Vanwykskraal	T. 46			Wildernis	T. 73
Vanwyksvlei	n. 4	Waaihoek	R. 80	Wildfontein	N. 12
Vanzylsrus	g. 7	Waaiport	U. 35	Williston	n. 17
Venterstad	N. 10	Waboomsrivier	R. 31	Willowmore	T. 38
Verekraal	T. 44	Wagendrif	S. 14	Willowslopes	U. 3
Verkeerdevlei	F. 46	Wakkerstroom	S. 54	Willowvale	W. 3
Verlorevlei	R. 9	Waldeck's Plant	J. 4a	Windsor	Y. 28
Vermaaklikheid	Y. 31	Wallekraal	l. 2	Windsorton	J. 8
Victoria-Wes	q. 13	Walmer	U. 86	Windsortonweg	J. 10
Viljoenshof	X. 51	Walthoornskraal	q. 3a	Winterhoek	N. 22
Villiersdorp	R. 92	Warrenton	J. 5	Winton	g. 6a
Vincent	V. 59	Waterfall	T. 2	Wittebergen	O. 8
Vinkrivier	R. 98	Waterfall	V. 34a	Wittedrif	Z. 9
Viswater	m. 20	Waterford	U. 42	Wittewater	m. 7
Vivier	T. 9	Waterval	V. 3	Wolseley	R. 57
Vlakfontein	O. 33	Waterpan	F. 40	Wolwedans	S. 1
Vlakpan	k. 21	Waverley	O. 51	Wolwefontein	U. 40
Vlakfontein	O. 7	Wedberg	J. 9	Wolwefontein	S. 18
Vlakteplaas	T. 34	Wegdraai	j. 27	Wolwegat	X. 39
Vleiland	S. 29	Welbedag	T. 55	Wooldridge	V. 74
Vlermuisklip	m. 19	Welcome	g. 16	Worcester	R. 84
Vlottenberg	R. 77	Welcomewood	V. 78	Wydesrivier	Y. 37
Voëlfontein	R. 29	Welgevonden	S. 82	Wynandskraal	T. 86
Volstruisleegte	T. 36	Weir (Andrieskraal)	U. 64	(Krantzbos)	
Vondeling	T. 39	Wellington	R. 82		
Voorbaat	S. 33	Weltevrede	Y. 25	Xmas Rock	V. 80V
Voorsorg	R. 87	Weltevrede	T. 8	(Christmas Rock)	
Vosburg	q. 6	Weltevrede	S. 21		

2 B. SISTEMATIESE LYS VAN PLEKNAME VIR DIE KAAPPROVINSIE.

F.	32	Halifax	3	Delportshoop	8	Colesberg
	33	Diamantdoorns	3a	Sydney-on-Vaal	9	Arundel
	34	Doornspruit	4	Longlands	10	Venterstad
	35	Ongelukspruit	4a	Waldecks Plant	11	Hanover
	36	Kadebis	5	Warrenton	12	Wildfontein
	37	De Rust	6	Content	13	Noupoort
	38	Maritzani	7	Klipdam	14	Middelburg
	38a	Maribogo	8	Windsorton	15	Rosmead
	39	Doornpan	9	Wedberg	16	Rooispruit
	40	Waterpan	10	Windsortonweg	17	Schoombie
	41	Lourensangeluk	11	Riverton	18	Roosterfontein
	42	Kameeldoring	12	Good Hope	19	Teebus
	43	Stella	12a	Barkly-Wes	20	Steynsburg
	44	Mimiesfontein	13	Schmidtsdrif	21	Tweefontein
	45	Curnow	14	Roodepan	22	Winterhoek
	46	Verkeerdevlei	14a	Klipheuwel	23	The Willows
	46a	Vryburg	15	Kenilworth	24	Dwarsvlei
	47	Kameel	16	Ronaldsvlei	25	Nieu-Bethesda
	48	Homewood	17	Beaconsfield	26	Blouwater
	49	Geluk	18	Spitskop	27	Rodehoogte
	50	Steekdorings	19	Plooyburg	28	Conway
	51	Salpeterpan	20	Salt Lake	29	Fortuinplaas
	52	Sweet Home	21	Hayfield	30	Hofmeyr
	53	Langlaagte	22	Scholtzfontein		
	54	De Beerstasie	23	Belmont	O.	1 Knapdaar
	55	Tlaping	24	Ritchie		2 Groenpoortjie
	56	Reivilo	25	Modderrivier		3 Ontspringen
	57	Buffelsfontein	26	Honeynestkloof		4 Sonskyn
	58	Vergenoeg	27	Hopetown		5 Burgersdorp
	59	Taungs	28	Oranje-Rivier		6 Aliwal-Noord
	60	Taungs-Stasie				7 Vlakfontein
	61	Norlim	N.	1 Potfontein		8 Wittebergen
	62	Greefdale		2 Houtkraal		9 Herschel
	63	Espagsdrif		3 Philipstown		10 Sterkspruit
	64	Border		4 Petrusville		11 Lady Grey
				5 De Aar		12 Klipfontein
J.	1	Koopmansfontein		6 Burgherville-weg		13 Rietfontein
	2	Paiskloof		7 Hanover-weg		14 New England

15	Kraairivierpoort	60	Lady Frere	5	Clanwilliam
16	Clanville	61	Bolotwa	6	Sandberg
17	Glengyle	62	Cala	7	Bo-Langvlei
18	Rhodes	63	Engcobo	8	Oliewenboskraal
19	Bremerside			9	Verlorevlei
20	Barkly-Oos	P.	1 Bittern	10	Redelinghuis
21	Henning		2 Matatielie	11	Pakhuis
22	Stormberg- aansluiting		3 Swartberg	12	Eikeboom
23	Molteno		4 Llewellyn	13	Elandsvlei
24	Syfergat		5 Franklin	14	Stompneusbaai
25	Klipfontein		6 Cedarville	15	Paternoster
26	Jamestown		7 Riverside	16	Vredenburg
27	Swempoot		8 Umzinkulu	17	Soutpan
28	Glenwallace		9 Carlsbad	18	Drommelvallei
29	Rodenek		10 Mount Fletcher	19	Aurora
30	Clifford		11 Mount Frere	20	Langfontein
31	Swempoot		12 Kokstad	21	Goergap
32	Bitterplaat		13 Mount Ayliff	22	Het Kruis
33	Vlakfontein		14 Tabankulu	23	Eendekuil
34	Simoneau		15 Ingeli	24	Pools
35	Rossouw-Sek.Sk.		16 Bizana	25	Klipheuwel
36	Dordrecht		17 Maclear	26	Piketberg
37	Brakpan		18 Ugie	26a	Moravia
38	Rondawel		19 Kincardine	27	Citrusdal
39	Morristown		20 Gubenxa	28	Allandale
40	Indwe		21 Umga Flats	29	Voëlfontein
41	Leeuspruit		22 Qumbu	30	Karnmelksvlei
42	Koffiehoek		23 Tsolo	31	Waboomsrivier
43	Minard		24 Flagstaff	32	Teerivier
44	Embokotwa		25 Lusikisiki	33	Keerom
45	Elliot		26 Emjanyana	34	De Bos
46	Draaifontein		27 Clarkesbury	35	Saldanha
47	Ryno		28 Umtata	36	Langebaan
48	Lunca		29 Mquanduli	37	Hopefield
49	Hasiesfontein		30 Elliotdale	38	Koperfontein
50	Sterkfontein		31 Libode	39	Darling
51	Waverley		32 Ngqeleni	40	Koringberg
52	Sterkstroom		33 Cagubi	41	Porterville
53	Swartwater		34 Port St. Johns	42	Morgenzon
54	Bailey	R.	1 Lambertsbaai	43	Bridgetown
55	Bowkers Park		1a Klipfontein	44	Moorreesburg
56	Queenstown		2 Steenboksfontein	45	Rust
57	Essex		3 Leipoldtville	46	Riebeek-Wes
58	Gubarivier		4 Graafwater	47	Riebeek-Kasteel
59	Guba		(Clanwilliam)	48	Malmesbury
				49	Hermon

50	Steenwerp	94	Norree	37	Dwyka
51	Driedrif	95	Dassieshoek	38	Scholtzkloof
52	Gouda	96	Pietersfontein	39	Gamka (rivierkloof)
53	Tulbaghweg	97	Le Chasseur	40	Vaarwel
54	Tulbagh	98	Vinkrivier	41	Opsoek
55	Prince Alfreds Hamlet	99	Robertson	42	Huisrivier
56	Artois	100	Klaas Voogds	43	Matjiesvlei
57	Wolseley	101	Mc Gregor	44	Kraaidoorns
58	Ceres	S. 1	Wolwedans	45	Kruisrivier
59a	Onverwag	2	Brandekraal	46	Driefontein
59	Nuwerus	3	Matjiesfontein	47	Goedemoed
60	De Doorns	3a	Bo-Wadrf	48	Lorraine
61	Hexrivier	4	Driedam	49	Rietvallei
62	Melkbosstrand	5	Prinshof	50	Montagu
63	Kalabaskraal	6	Sutherland	51	Sandvliet
64	Granaatfontein	7	Kikvorsfontein	52	Rietvallei
65	Philadelphia	8	Kruisrivier	53	Talana
66	Klipheuwel	9	Fonteinplaas	54	Wakkerstroom-Oos
67	Daljosaphat	10	Die Kom	55	Boesmanspad
68	Paarl	11	Hondefontein	56	Bonnievale
69	Durbanville	12	Hottentotsrivier	57	Angora
70	Simondium	13	Klipbanksrivier	58	Nooitgedag
71	Parow	14	Wadrf	59	Sewefontein
72	Belville	15	Saaiplaas	60	Rietfontein
73	Brackenfel	16	Koringplaas	61	Sorgvliet
74	Kuilsrivier	17	Merweville	62	Kromkloof
75	Stellenbosch	18	Wolwefontein	63	Addersfontein
76	Kalkfontein	19	Frasersburgweg	64	Lemoenshoek
77	Vlottenberg	20	Kruidfontein	65	Tradouw
78	Groenberg	21	Weltevrede	66	Sandrivier
79	Breërivier	22	Prins Albertweg	67	Barrydale
80	Waaiohoek	23	Touwsrivier	68	Seekoeigat
81	Goudiniweg	24	Avondrust	69	Algerynskraal
82	Wellington	25	Matjiesfontein	70	Doornrivier
83	Slanghoek	26	Roberta	71	Adamskraal
84	Worcester	27	Bloedrivierplaas	72	Vanwyksdorp
85	Drakenstein	28	Grootfontein	73	Brandrivier
86	Goudini	29	Vleiland	74	Muiskraal
87	Voorsorg	30	Rietvlei	75	Plattekloof
88	Spes Bona	31	Sandrivier	76	Calitzdorp
89	Kweekkraal	32	Seweweekspoort	77	Oostgam
90	La Motte	33	Voorbaat	78	Groenfontein
91	Franschoek	34	Buffelskloof	79	Janfourieskraal
92	Villiersdorp	35	Ladismith	80	Hotsprings
93	Scherpeheuvel	36	Hoeko	81	Kruisrivier
				82	Welgevonden

T.	1	Paalhuis	45	De Jagers	90	Braamrivier	
	2	Waterval	46	Vanwykskraal	91	Grootplaas	
	3	Renosterkop	47	Hasejag	92	Louterwater	
	4	Nelspoort	48	Dysselsdorp	93	Krakeelrivier	
	5	Beaufort-Wes	49	Le Roux	94	Joubertina	
	6	Pienaarsvlei	50	Oudtshoorn	95	Tweeriviere	
	7	Langrug	51	Nooitgedag	96	Covie	
	8	Weltevrede	52	Kamanassie	97	Coldstream	
	9	Vivier	53	Armoed	98	Tsitsikama	
	10	Letjiesbos	54	Kandelaarsrivier	99	Bloueliesbos	
	11	Spreeufontein	55	Welbedag	U.	1	Sonderriviershoek
	12	Amospoortjie	56	Moerasrivier		2	Aberdeen
	12a	Biesiesfontein	57	Herold		3	Willowslope
	13	Wiegnaarspoort	58	Ruitersbos		4	Lettskraal
	14	Rietbron	59	Leeukloof		5	Graaf-Reinet
	15	Kiewietskuil	60	Gonnakraal		6	Adendorp
	16	Brypaal	61	Jonkersberg		7	Osnek
	17	Stoeptjes	62	Kleinvlei		8	Baroda
	17a	Hopsrivier	63	George		9	Dwingfontein
	18	Kweekkraal	64	Buffelsklip		10	Cradock
	19	Stinkfontein	65	Elandrivier		11	Elandsdrif
	20	Prins Albert	66	Buffelsdrif		12	Mortimer
	21	Bloemendal	67	Skoonberg		13	Aasvoëlkop
	22	Nooitgedag	68	Matjiesdrif		14	Bulrivier
	23	Kango-Grotte	69	Molenrivier		15	Aberdeenweg
	24	Kombuis	70	Kleinplaat		16	Doringrivier
	25	Rus-en-Vrede	71	Bergplaas		17	Kareepoortjie
	26	Buffelbosrivier	72	Karatara		18	Kendrew
	27	Schoemanshoek	73	Wildernis		19	Uitkoms
	28	Seekoegat	74	Rondevallei		20	Buffelsfontein
	29	Klipgat	75	Ruigtevlei		21	Jansenville
	30	Koppieskraal	76	Highway		22	Pearston
	31	Klaarstroom	77	Uniondale		23	Brentford
	32	De Rust	78	Avontuur		24	De Draai
	33	Kruisrivierkop	79	Haarlem		25	Rietvleivoëlsrivier
	34	Vlakteplaas	80	Ongelegen		26	Glen Lynden
	35	Strydomsvlei	81	Misgund		27	Klipfontein
	36	Volstruisleegte	82	Misgund-Oos		28	Thorngrove
	37	Soetendalsvlei	83	Kruisvallei		29	Somerset-Oos
	38	Willowmore	84	Uitvlug		30	Cookhouse
	39	Vondeling	85	Jakkalskraal		31	Ondersmoordrif
	40	Towerwater	86	Kransbos/ Wynandskraal		32	Middleton
	41	Uniondaleweg				33	Klipplaat
	42	Georgida	87	Uplands		34	Mountstewart
	43	Naroegaspoort	88	Studtis		35	Waaipoort
	44	Verekraal	89	Hoeree			

36	Anthonykraal	81	Barkley Bridge	38	Kubusie
37	Steytlerville	82	Balmoral	39	Keiskamahoe
38	Rietgat	83	Coega	40	Braunschweig
39	Barroe	84	Swartkops	41	Frankfort
40	Wolwefontein	85	Port Elizabeth	42	Kingwilliamstown
41	Noaga	86	Walmer	43	Breidbach
42	Waterford			44	Fort Murray
43	Toekoms	V.	1 Tarkastad	45	Amabele
44	Middelwater		2 Spring Valley	46	Keiweg
45	Lake Mentz		3 Waterval	47	Komgha
46	Sapkamma		4 Rocklands	48	Macleantown
47	Glenconnor		5 Whittlesea	49	Silvervale
48	Kariega		6 Hackney	50	Braakfontein
49	Malmaison		7 Pos Retief	51	Blaney
50	Kirkwood		8 Readsdale	52	Berlin
51	Commadagga		9 Imvani	53	Potsdam
52	Annsvilla		10 St. Marks	54	Fort Jackson
53	Beansriver		11 Tylden	55	Umdanzani
54	Kromrivier		12 Turnstream	56	De Waal
55	Tregaron		13 Cathcart	57	Cambridge
56	Sandflats		14 Happy Valley	58	Abbotsford
57	Sandvlakte		15 Thomas-Rivier	59	Vincent
58	Suuranys		16 Toiserivier	60	Gonubie
59	Boplaas		17 Littlego	61	Riebeeck-Oos
60	Uitvlugt		18 Cofimvaba	62	Alicedale
61	Kareedou		19 Tsomo	63	Highlands
62	Essenbos		20 Nqamakwe	64	Salem
63	Cambria		21 Bolo	65	Grahamstad
64	Andrieskraal		22 Lugilo	66	Coombs
65	Miskraal		23 Bedford	67	Martindale
66	Kwagga		24 Adelaide	68	Vaalvlei
67	Patentie		25 Kroomie	69	Langholm
68	Hankey		26 Buxton	70	Clumber
69	Boshoek		27 Balfour	71	Trappes Valley
70	Kabeljous		28 Herzog	72	Shaw Park
71	Bluecliff		29 Seymour	73	Peddie
72	Centlivres		30 Laer Blinkwater	74	Wooldridge
73	Uitenhage		31 Macazana	75	Ebb & Flow
74	Loerie-rivier		32 Lushington	76	Falloden
75	Longmore		33 Fort Beaufort	77	Wesley
76	Thornhill		34a Waterval	78	Welcomewood
76a	Witteklip		34 Alice	79	Need's Camp
77	St. Albans		34b Welcome Rock	80	Christmas Vale
78	Green Bushes		35 Middeldrif	81	V Kiddstrand
79	Hermitage		36 Dohne	82	De Hoop
80	Addo		37 Stutterheim	83	Graafwater

84	Alexandrië	30	Krige	20	Krombeksrivier	
85	Grootvlei	31	Jongensklip	21	Novo	
86	Bathurst	32	Skildskloof	22	Valsrivier	
87	Kleinemonde	33	Matjieskloof	23	Riversdal	
88	Whitney	34	Klipdale	24	Soetmelkrivier	
89	Port Alfred	35	Lange Kuil	25	Weltevrede	
		36	Dunghye Park	26	Swartheuwel	
W.	1	37	Goudini	27	Heuningfontein	
	2	38	Oukraal	28	Windsor	
	3	39	Wolwegat	29	Swartklip	
	4	40	Hansiesrivier	30	Soutpan	
	5	41	Kleinsoutrivier	31	Vermaaklikheid	
	6	42	Quarry	32	Melkhoutkraal	
	7	43	Paviesvlei	33	Droëvlakte	
	8	44	Elandskloof	34	Riethuiskraal	
	9	45	Napier	35	Blombos	
		46	Gansbaai	36	Melkhoutfontein	
X.	1	47	Uilenkraal-	37	Wydesrivier	
	2		riviermond	38	Herbertsdale	
	3	48	Baardskeerdersbos	39	Onverwag	
	4	49	Kouerivier	40	Tierfontein	
	5	50	Grashoek	41	Albertinia	
	6	51	Viljoenshof	42	Snipfontein	
	7	52	Moddervlei	43	Bredasdorp	
	8	53	Elandsdrif	44	Nagwag	
	9			45	Prinskraal	
	10	Hottentots-Holland	Y.	1	Stormsvlei	
	11	Gordonsbaai		2	Swellendam	
	12	Vyeboom		3	Olivedale	
	13	Eerstehoop		4	Vanderwaltskraal	
	14	Boskloof		5	Rietfontein	
	15	Grabouw		6	Rondeheuwel	
	16	De Rust		7	Protem	
	17	Botrivier		8	Goereesoe	
	18	Caledon		9	Kathoek	
	19	Kleinmond		10	Wydgeleë	
	20	Afdak		11	Karsrivier	
	21	Hawston			(Soutkuil)	
	22	Onrusrivier		12	Buffeljagsrivier	
	23	Hermanus		13	Suurbank	
	24	Stanford		14	Heidelberg	
	25	Greyton		15	Diptka	
	26	Oudebakoven		16	Askraal	
	27	Elsenkloof		17	Malagas	
	28	Lindeshof		18	Potteberg	
	29	Riviersonderend		19	Port Beaufort	
				Z.	1	Brandwag
					2	Klein Brakrivier
					3	Groot Brakrivier
					4	Pacaltsdorp
					5	Mosselbaai
					6	Goukamma
					7	Knysna
					8	Bracken Hill
					9	Wittedrif
					10	Formosa
				b.	6	Langedraai
					7	Heath
				e.	1	Good Hope
					2	Bray
				f.	1	Rietfontein
					2	Louwbos

	3	Koopan		4	Kalksluit		14	Koegas
	4	Askham		5	Upington		15	Marydale
	5	Swartkop		6	Rendezvous		16	Springputs
	6	Abiam		7	Karos		17	Springfield
	7	Bloemfontein		8	Noudonsiesvoor		17a	Lynputs
	8	Kalkpoort		9	Renosterkop		18	Chyandour
				10	Marchand		18a	Niekerkshoop
g.	1	Vanzylsrus		10a	Paardeneiland		19	Middelwater
	2	Doorndraai		11	Alheit		20	Brakfontein
	3	Gamolilo		12	Kakamas		21	Vlakpan
	4	Dwaling		13	Neus		22	Dikpan
	5	Sonstraal		14	Friersdale		23	Douglas
	6	Dedeben		15	Elim-Eiland		23a	Bucklands
	7	Onder-Dikgatlhong		16	Keimoes		24	Bloukop
	8	Heuningdraai		17	Nellersdrif		25	Slypsteen
	9	Kameelaar		18	Swartkop		26a	Kransfontein
	10	Kuruman		19	Louisvale		26	Prieska
	10a	Seodin		20	Matjiesrivier		26b	Boesmanspan
	11	Kamden		21	Geelkop		27	Soutpan
	12	Deben		22	Kanoneiland		28	Kareekloof
	13	Gamayana		23	Lambrechtsdrif		29	Leeuberg
	14	Dingle		24	Groot Drink		30	Strydenburg
	14a	Olifantshoek		25	Kalkwerf			
	15	Shelford		26	Saalskop	i.	1	Kamies-Kroon
	16	Welkom		27	Wegdraai		2	Wallekraal
	17	Kameelfontein		28	Sternham		3	Garies
	18	Kaffersrand		29	Kenhardt		4	Klipvlei
				30	Putsonderwater		5	De Toren
h.	1	Port Nolloth		31	Boomrivier			
	1a	Farquharson		32	Kareeboomkolk	m.	1	Stofvlei
	2	Steinkopf					2	Alwynsfontein
	3	Grootmis	k.	1	Mooiplaas		3	Modderfontein
	4	Concordia		2	Dikeping		4	Suurdam
	5	O'okiep		3	Malansrus		5	Nuwefontein
	6	Springbok		4	Postmasburg		6	Kamas
	7	Mesklip		4a	Strathmore		7	Wittewater
				5	Daniëlskuil		8	Loeriesfontein
i.	1	Bladgrond		6	Monasiefontein		9	Bitterfontein
	2	Taaibosmond		7	Grasvlakte		10	Nuwerus
	3	Namies		8	Hazel Dell		11	Landplaas
	4	Pofadder		8a	Bakenkop		12	Grootdrif
	5	Gamoep		9	Gasip		13	Perdekraal
				10	Grikwastad		14	Grasberg
j.	1	Langklip		11	Kareelaagte		15	Nieuwoudtville
	2	Biesiespoort		12	Campbell		16	Leeuriet
	3	Cnydas-Oos		13	Seekoeibaartnek		16a	Matjiesfontein

17	Calvinia	10	Sandputs	6	Vosburg
18	Koekenaap	11	Biesies	7	Keurfontein
19	Vlermuisklip	12	Groot Paardekloof	8	Giesenskraal
20	Fishwater	13	Skietkolk	9	Britstown
21	Doornbaai	14	Rooileegte	10	Sweetfontein
22	Vredendal	15	Kotjieskolk	11	Deelfontein
23	Vanrhynsdorp	16	Matjiesvlei	12	Loxton
24	Spruitdrif	17	Williston	13	Victoria-Wes
25	Klawer	18	Reebokuier	14	Merriman
26	Heerenlogement	19	Stofkraal	15	Richmond
27	Sewefontein	19a	Droërivier	16	Hutchinson
28	Doornbos	20	Rietfontein	17	Augustkop
		21	Modderfontein	18	Murraysburg
n.	1	22	Blouhoogte		
	2	23	Good Hope	z.	1
	3				2
	4	q.	1		3
	5		2		4
	6		3		5
	7		3a		6
	8		4		7
	9		5		

3 A. ALFABETIESE LYS VAN PLEKNAME VIR DIE ORANJE-VRYSTAAT.

Aberfelde	L. 8	Driepan	J. 41	Kalkpan	J. 34
Afrikaskop	L. 7	Edenburg	J. 60	Kameelfontein	J. 38
Albertina	H. 87	Edenville	G. 125	Kameelpan	J. 36
Arlington	K. 10	Eensgevonden	K. 22	Karee	K. 20
Ascent	H. 95	Ellen	F. 66	Kassel	K. 50
Australië	O. 65	Ellebooogleegte	G. 111	Kestell	L. 9
Bainsvlei	K. 35	Emmaus	J. 47	Klipfontein	K. 21
Baviaanskrans	G. 89	Emmigrant	J. 48a	Klippan	J. 35
Bellum	J. 54	Exelcior	K. 29	Knopfontein	G. 87
Bergrivier	J. 55	Fauresmith	J. 56	Koedoesrand	J. 39
Bernhardina	H. 102	Ficksburg	K. 34	Koffiefontein	J. 45
Bethanie	J. 59	Fonteinriet	H. 99	Koppies	G. 104
Bethlehem	L. 2	Fouchesrus	G. 109	Kransfontein	L. 6
Bethulie	N. 39	Fouriesburg	L. 15	Kromdraai-Suid	G. 115
Bloemfontein	K. 36	Frankfort	H. 89	Kroonstad	G. 121
Blydfontein	G. 114	Generaalsnek	L. 16	Krugers	J. 62
Boesmiansberg	K. 15	Geneva	G. 122	Ladybrand	K. 48
Boesmanskop	O. 69	Goedehoop	G. 106	Langkloof	O. 66
Boshof	J. 37	Goedehoop	K. 31	Langspruit	H. 93
Bothaville	G. 94	Goedemoed	O. 72	Libertas	K. 11
Brakfontein	O. 71	Gomvlei	K. 51	Limerick	G. 88
Brandfort	K. 19	Greenlands	G. 103a	Lindley	G. 128
Brandvallei	J. 46	Grootdam	O. 73	Luckhoff	J. 52
Bulskop	K. 54	Groothoek	L. 10	Marquard	K. 28
Bultfontein	K. 2	Gumtree	K. 33	Marseilles	K. 47
Clarens	L. 14	Harrismith	L. 11	Meadows	K. 44
Clocolan	K. 32	Heilbron	G. 105	Memel	H. 106
Cornelia	H. 92	Helvetia	K. 55	Menzberg	K. 56
Dampan	J. 33	Henneman	G. 124	Michville	J. 44
Dealesville	J. 42	Herzogville	J. 32	Middelwater	J. 30
Deneysville	H. 85	Heuningspruit	G. 102	Milddraai	G. 127
Dewetsdorp	K. 53	Hobhouse	K. 57	Mooiplaas	L. 4
Donkerpoort	N. 38	Hoopstad	F. 69	Mushroom Valley	K. 27
Donkerpoort	K. 38	Jacobsdal	J. 43	Noupoort	H. 96
Doordam	J. 40	Jagersfontein	J. 57	Odendaalsrus	G. 118
Dover	G. 103	Kaallaagte	L. 1	Oranjeville	H. 86
Draaihoek	K. 52	Kafferrivier	K. 39	Paardevlei	F. 65
Driekop	J. 53	Kafferstad	L. 5	Parys	G. 90

Passie	G. 101	Smithfield	O. 67	Ventersburg	K. 7
Paul Roux	K. 13	Spioenkop	G. 126	Verginia	K. 3
Petrusburg	J. 48	Springfontein	N. 36	Verkykerskop	H. 105
Petrus Steyn	H. 98	Steunmekaar	J. 58	Vierfontein	G. 96
Phillipolis	N. 33	Steynspruit	K. 40	Viljoenskroon	G. 97
Phillipolisweg	N. 34	Steynsrust	G. 127	Villiers	H. 91
Presentskraal	H. 104	Stillewoning	G. 116	Vrede	H. 97
Priors	N. 37	Summerfield	K. 8	Vredefort	G. 99
Reddersburg	K. 49	Swinburne	L. 12	Vryheid	F. 68
Reitz	H. 100a	Sydenham	K. 37	Warden	H. 103
Reitzburg	G. 98	Syfergat	K. 16	Welbedag	G. 93
Rietfontein	G. 95	Taaibosspuit	G. 92	Welgeleë	K. 4
Rietgat	G. 117	Tabanchu	K. 42	Weltevrede	H. 88
Rietpan	G. 119	Tafelkop	H. 94	Weltevrede	J. 49
Rietspruit	K. 9	Talsen	J. 29	Wepener	K. 58
Rietvallei	J. 31	Theron	K. 5	Wesselsbron	G. 112
Riversdal	G. 110	Theunissen	K. 6	Westleigh	G. 120
Rodedam	F. 67	Tweefontein	H. 90	Westminster	K. 46
Rooipan	J. 50	Tweeling	H. 101	Wildebeeslaagte	K. 26
Rosendal	K. 14	Tweespruit	K. 45	Winburg	K. 25
Rouxville	O. 68	Trompsburg	N. 35	Winnaars (Brakvlei)	D. 68a
Rusplaas	G. 113	Uitkyk	J. 51	Witkrans	G. 108
Saaibult	K. 30	Uitkyk	J. 61	Witzieshoek	L. 17
Salzmannspan	K. 17	Uitkyk	K. 24	Wolwehoek	G. 91
Salzpan	K. 18	Uitkyk	K. 1	Wonderheuwel	G. 100
Sannaspos	K. 41	Uitsig	K. 43	Wonderkop	G. 123
Senekal	K. 12	Vaalspruit	O. 64	Zastron	O. 70
Slaapplaas	H. 100	van Reenen	L. 13		
Slabberts	L. 3	Vanstadensrus	K. 59		

3 B. SISTEMATIESE LYS VAN PLEKNAME VIR DIE ORANJE-VRYSTAAT.

F. 65	Paardevlei	118	Odendaalsrust	31	Rietvallei
66	Ellen	119	Rietpan	32	Herzogville
67	Rodedam	120	Westleigh	33	Dampan
68	Vryheid	121	Kroonstad	34	Kalkpan
69	Hoopstad	122	Geneva	35	Klippan
		123	Wonderkop	36	Kameelpan
G. 87	Knopfontein	124	Henneman	37	Boshof
88	Limerick	125	Edenville	38	Kameelfontein
89	Baviaanskraans	126	Spioenkop	39	Koedoesrand
90	Parys	127	Steynsrust	40	Doornadam
91	Wolwehoek	128	Lindley	41	Driepan
92	Taaibosspuit			42	Dealesville
93	Welbedag	H. 85	Deneysville	43	Jacobsdal
94	Bothaville	86	Oranjeville	44	Michville
95	Rietfontein	87	Albertina	45	Koffiefontein
96	Vierfontein	88	Weltevrede	46	Brandvallei
97	Viljoenskroon	89	Frankfort	47	Emmaus
98	Reitzburg	90	Tweefontein	48	Petrusburg
99	Vredefort	91	Villiers	48a	Emmigrant
100	Wonderheuwel	92	Cornelia	49	Weltevrede
101	Passie	93	Langspruit	50	Rooipan
102	Heuningspruit	94	Tafelkop	51	Uitkyk
103	Dover	95	Ascent	52	Luckhoff
103a	Greenlands	96	Noupoort	53	Driekop
104	Koppies	97	Vrede	54	Bellum
105	Heilbron	98	Petrus Steyn	55	Bergrivier
106	Goedehoop	99	Fonteinriet	56	Fauresmith
107	Vegkop	100	Slaaplaas	57	Jagersfontein
108	Witkrans	100a	Reitz	58	Steunmekaar
109	Fouchesrus	101	Tweeling	59	Bethanie
110	Riversdal	102	Bernhardina	60	Edenburg
111	Elleamboogleegete	103	Warden	61	Uitkyk
112	Wesselsbron	104	Presentskraal	62	Krugers
113	Rusplaas	105	Verkykerskop		
114	Blydfontein	106	Memel	K. 1	Uitkyk
115	Kromdraai-Suid			2	Bultfontein
116	Stillewoning	J. 29	Talsen	3	Verginia
117	Rietgat	30	Middelwater	4	Welgeleë

5	Theron	36	Bloemfontein	7	Afrikaskop
6	Theunissen	37	Sydenham	8	Aberfelde
7	Ventersburg	38	Donkerpoort	9	Kestell
8	Summerfield	39	Kafferrivier	10	Groothoek
9	Rietspruit	40	Steynspruit	11	Harrismith
10	Arlington	41	Sannaspos	13	van Reenen
11	Libertas	42	Tabanchu	14	Clarens
12	Senekal	43	Uitsig	15	Fouriesburg
13	Paul Roux	44	Meadows	16	Generaalsnek
14	Rosendal	45	Tweespruit	17	Witzieshoek
15	Boesmansberg	46	Westminister		
16	Syfergat	47	Marseilles	N. 33	Phillipolis
17	Salzmanspan	48	Ladybrand	34	Phillipolisweg
18	Salzpan	49	Reddersburg	35	Trompsburg
19	Brandfort	50	Kassel	36	Springfontein
20	Karee	51	Gomvlei	37	Priors
21	Klipfontein	52	Draaihoek	38	Donkerpoort
22	Eensgevonden	53	Dewetsdorp	39	Bethulie
23	Swinburne	54	Bulskop		
24	Uitkyk	55	Helvetia	O. 64	Vaalspruit
25	Winburg	56	Menzberg	65	Australië
26	Wildebeeslaagte	57	Hobhouse	66	Langkloof
27	Mushroom Valley	58	Wepener	67	Smithfield
28	Marquard	59	Van Stadensrus	68	Rouxville
29	Exelcior			68a	Winnaars
30	Saibult	L. 1	Kaallaagte	69	Boesmanskop
31	Goedehoop	2	Bethlehem	70	Zastron
32	Clocolan	3	Slabberts	71	Brakfontein
33	Gumtree	4	Mooiplaas	72	Goedemoed
34	Ficksburg	5	Kafferstad	73	Grootdam
35	Bainsvlei	6	Kransfontein		

4 A. ALFABETIESE LYS VAN PLEKNAME VIR NATAL.

Babanango	M. 7	Greytown	M. 14	Nkwalini	M. 11
Bergville	L. 21	Groenvlei	I. 19	Nongoma	I. 29
Bulwer	L. 29	Hattingspruit	M. 1	Normandien	H. 110
Camperdown	M. 18	Helpmekaar	M. 3	Nottinghamweg	L. 27
Charlestown	H. 107	Hlobane	I. 26	Paddock	Q. 2
Colenso	L. 24	Ingogo	H. 108	Paulpietersburg	I. 21
Dannhauser	M. 1a	Ixopo	Q. 1	Richmond	M. 17
Donnybrook	L. 30	Kingsley	I. 25	Sevenoaks	M. 14a
Dundee	M. 3	Kranskop	M. 9	Stanger	M. 16
Elandslaagte	L. 19	Ladysmith	L. 22	Sunkelsdrif	I. 20
Empanceni	M. 12	Louwsburg	I. 27	Underberg	L. 28
Enterprise	M. 5	Magut	I. 28	Utrecht	I. 22
Escourt	L. 25	Metzelfontein	M. 4	Vryheid	I. 24
Eshowe	M. 10	Middelrus	M. 13	Wartburg	M. 15
Geluksburg	L. 20	Mooirivier	L. 26	Weenen	M. 8
Glencoe	M. 2	Newcastle	H. 109	Winterton	L. 23
Gluckstadt	M. 6	Ngutu	M. 5a	Zuinguin	I. 23

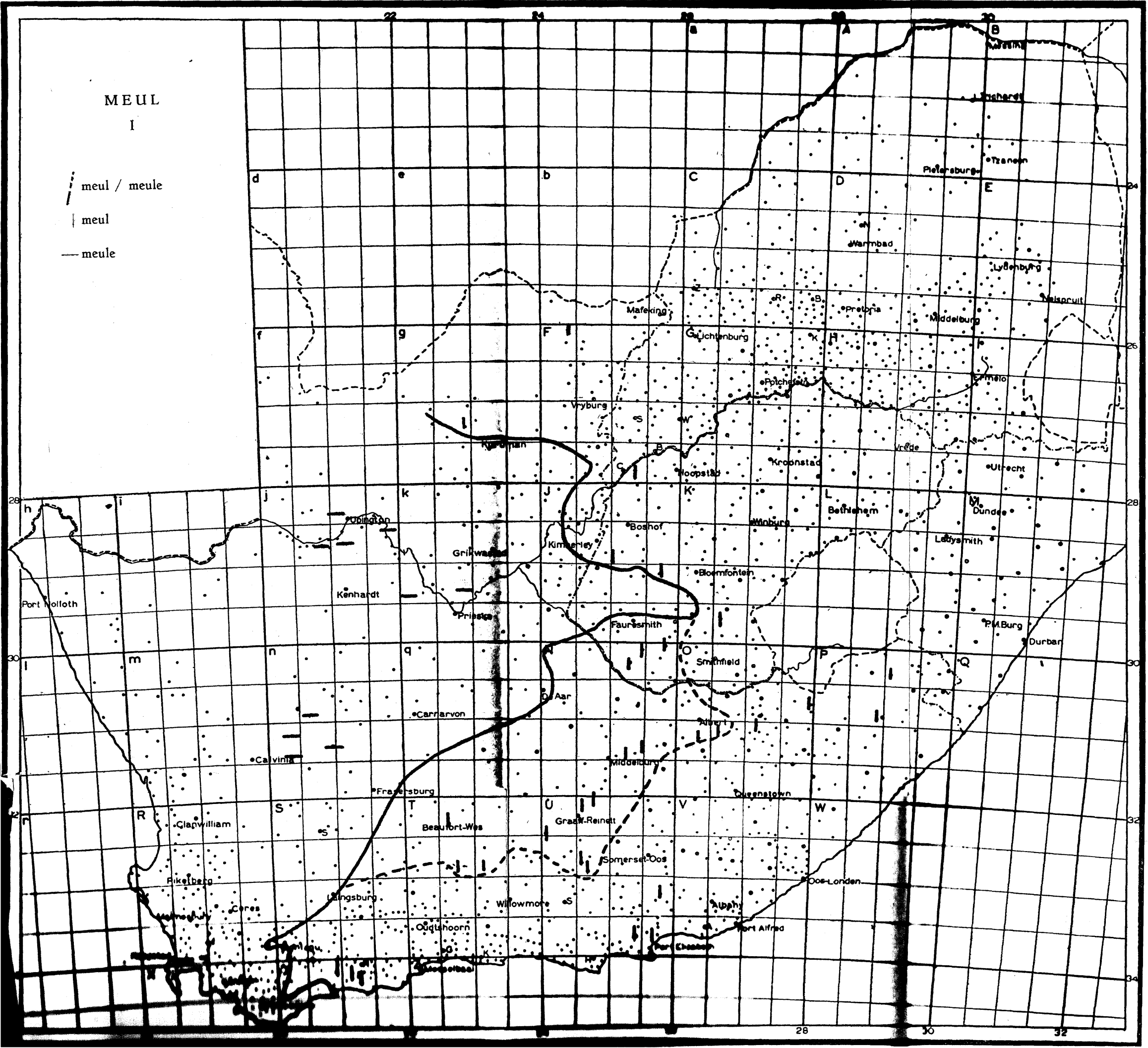
4 B. SISTEMATIESE LYS VAN PLEKNAME VIR NATAL.

H. 107	Charlestown	21	Bergville	6	Gluckstadt
108	Ingogo	22	Ladysmith	7	Babanango
109	Newcastle	23	Winterton	8	Weenen
110	Normandien	24	Colenso	9	Kranskop
		25	Escourt	10	Eshowe
I. 19	Groenvlei	26	Moorivier	11	Nkwalini
20	Sunkelsdrif	27	Nottinghamweg	12	Empaceni
21	Paulpietersburg	28	Underberg	13	Middelrus
22	Utrecht	29	Bulwer	14	Greytown
23	Zuinguin	30	Donnybrook	14a	Sevenoaks
24	Vryheid			15	Wartburg
25	Kingsley	M. 1	Hattingspruit	16	Stanger
26	Hlobane	1a	Dannhauser	17	Richmond
27	Louwsburg	2	Glencoe	18	Camperdown
28	Magut	3	Helpmekaar		
29	Nongoma	3	Dundee	Q. 1	Ixopo
		4	Metzelfontein	2	Paddock
L. 19	Elandslaagte	5	Enterprise		
20	Geluksburg	5a	Ngutu		

MEUL

I

- meul / meule
- meul
- meule

NÔI

II

(a) „geliefde“:

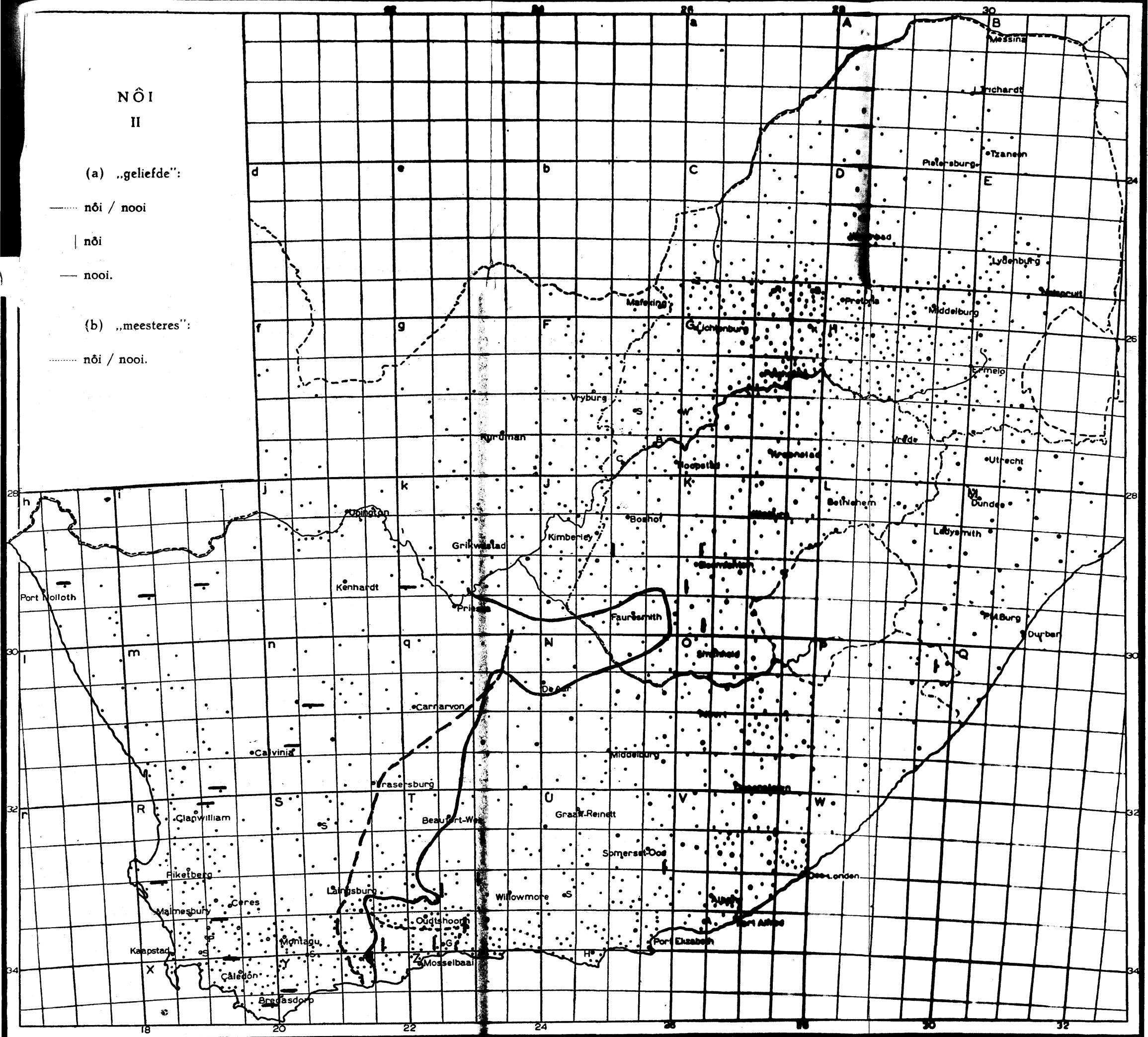
..... nôi / nooi

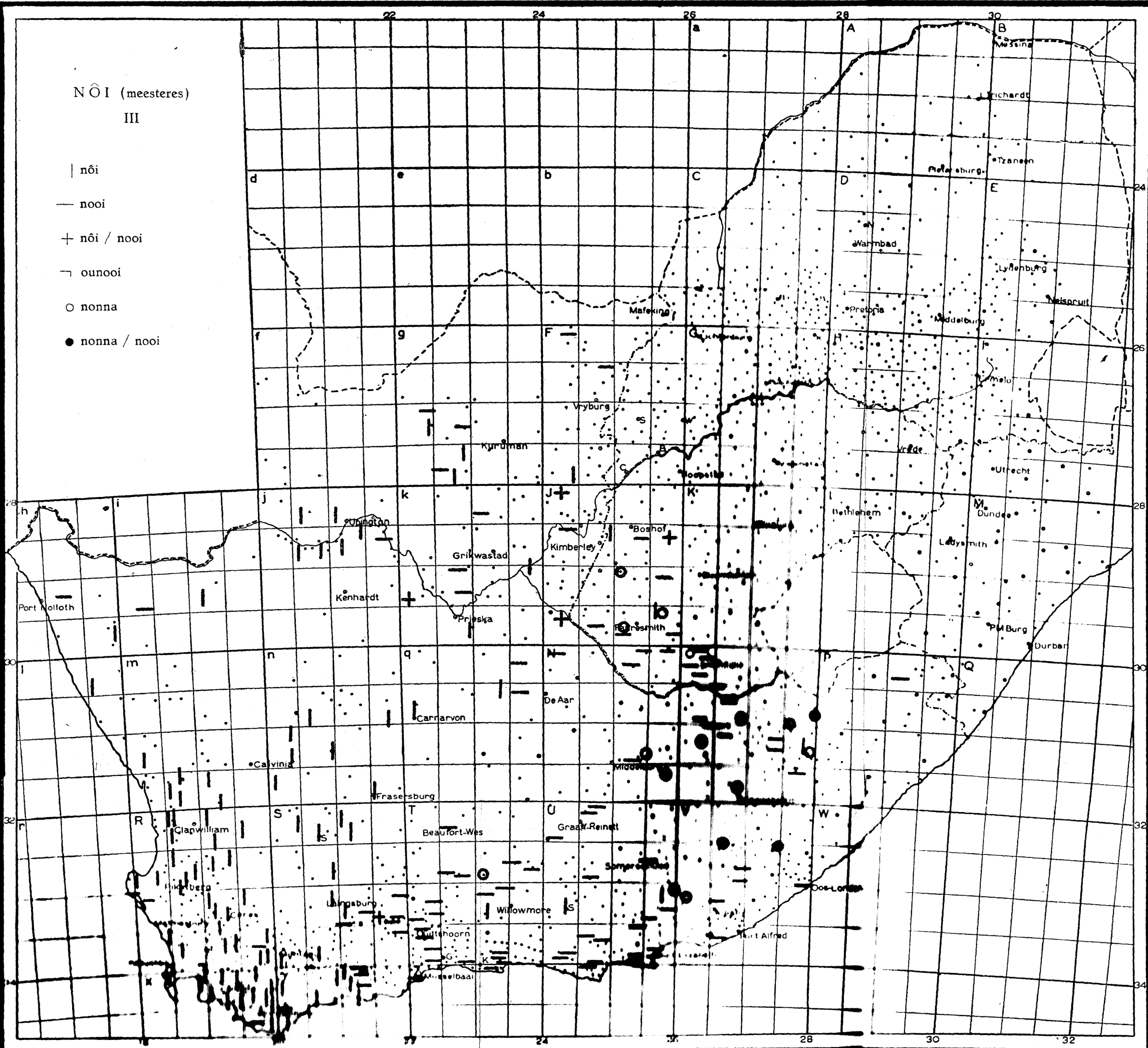
| nôi

— nooi.

(b) „meesteres“:

..... nôi / nooi.

N Ô I (meesteres)

III

| nôi

— nooi

+ nôi / nooi

⌊ ounooi

○ nonna

● nonna / nooi

28

30

32

22

24

26

28

30

22

24

26

28

30

32

Mossina

Lynchardt

Tzaneen

Mafeking

Warmbad

Lydenburg

Nelspruit

Pretoria

Middelburg

Melo

Vrede

Utrecht

Kuruman

Voerwater

Matielahem

Dundee

Labysmith

Kimberley

Boshof

Grikwastad

Kenhardt

Prieska

Grasmith

PA Burg

Durban

Port Nolloth

m

n

q

r

s

t

u

v

Calvinia

Fraserburg

Midburg

Clapwilliam

s

Beaufort-Wes

Grask-Reinet

w

Kirkbata

Langsburg

Willowmore

Sompersburg

Dos-Loren

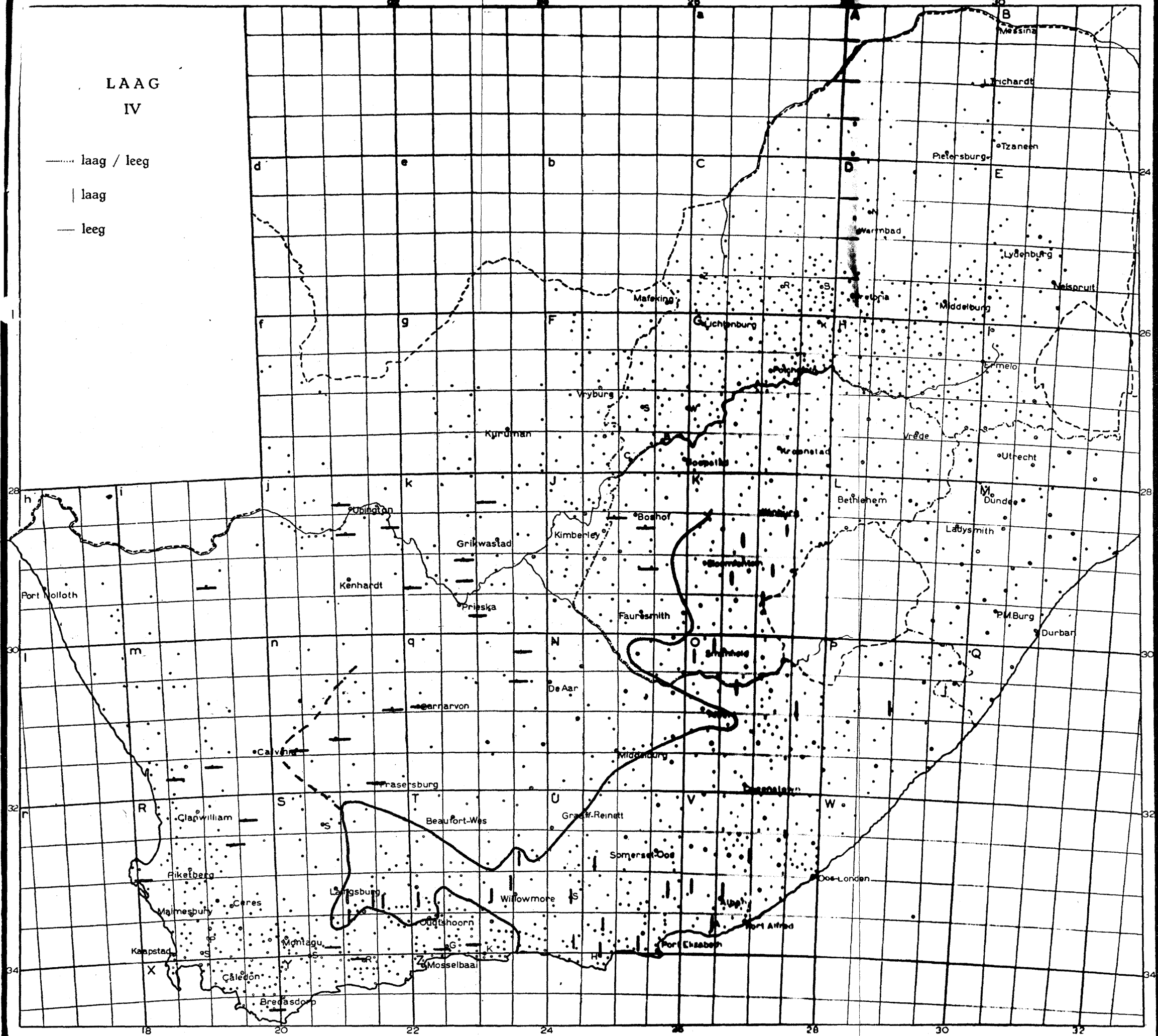
Duitshoorn

Marit Alfred

Winkelbaai

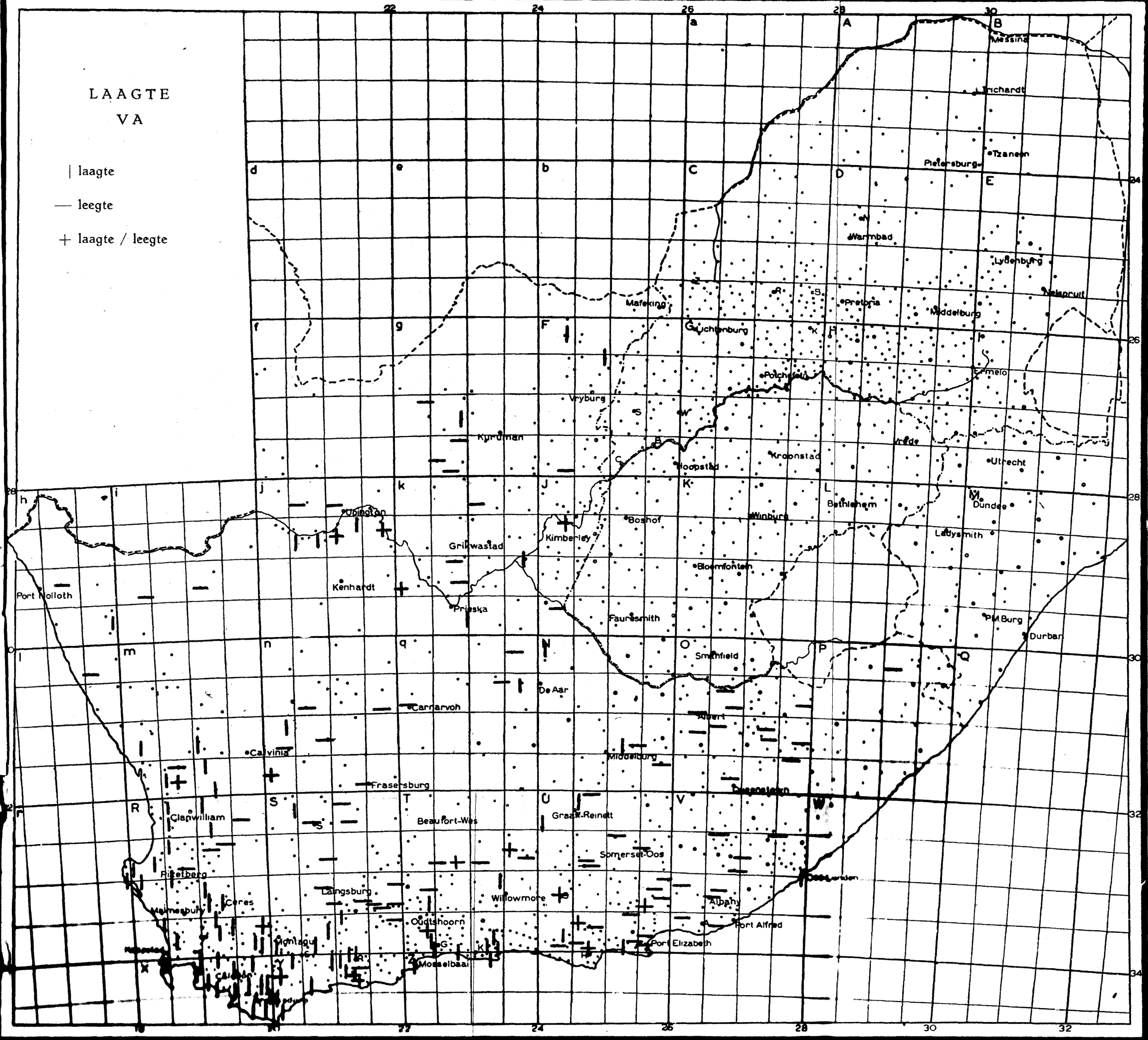
LAAG
IV

—••••• laag / leeg
| laag
— leeg

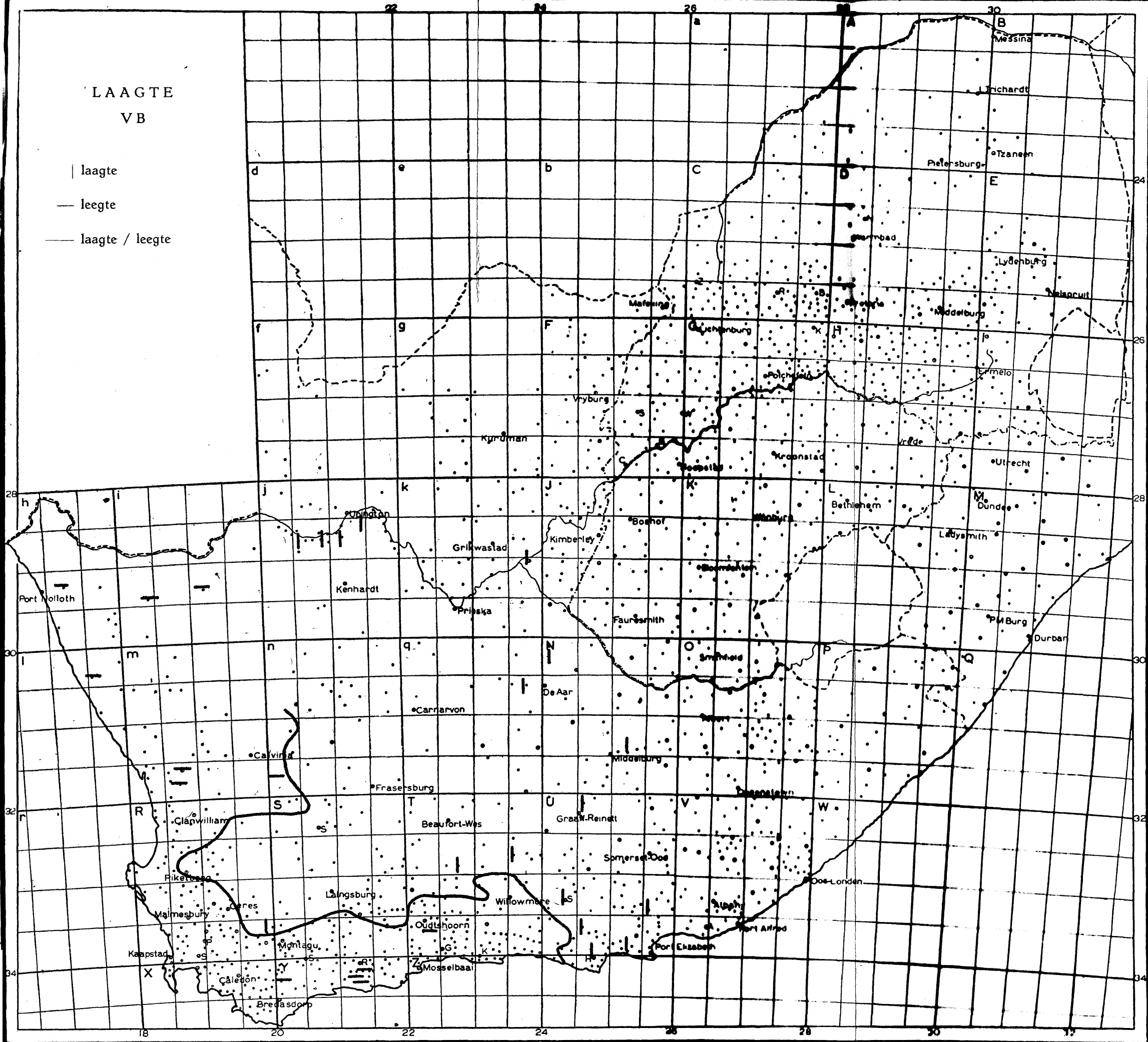
LAAGTE
VA

- | laagte
- leegte
- + laagte / leegte

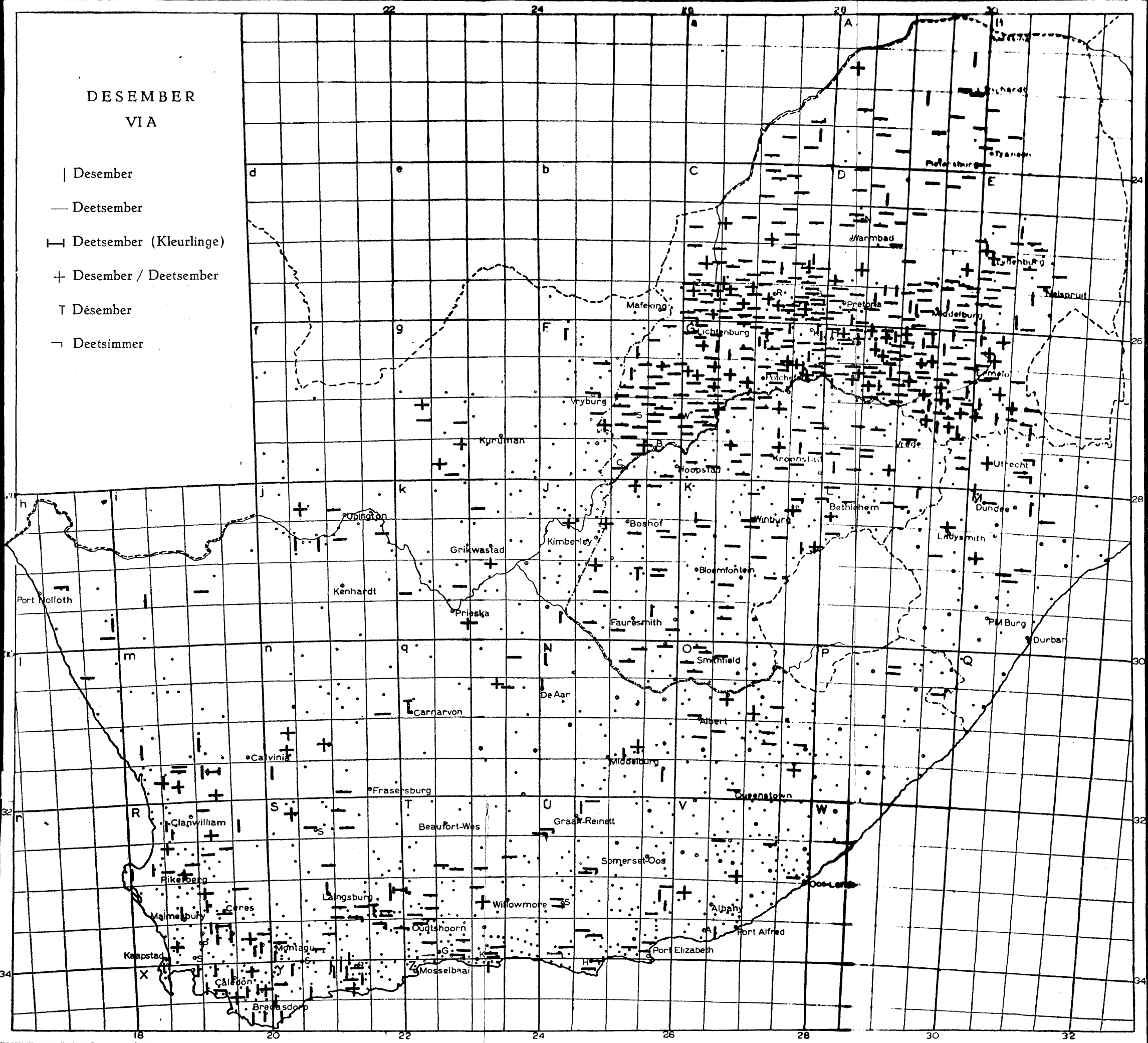
LAAGTE
VB

- | laagte
- leegte
- laagte / leegte

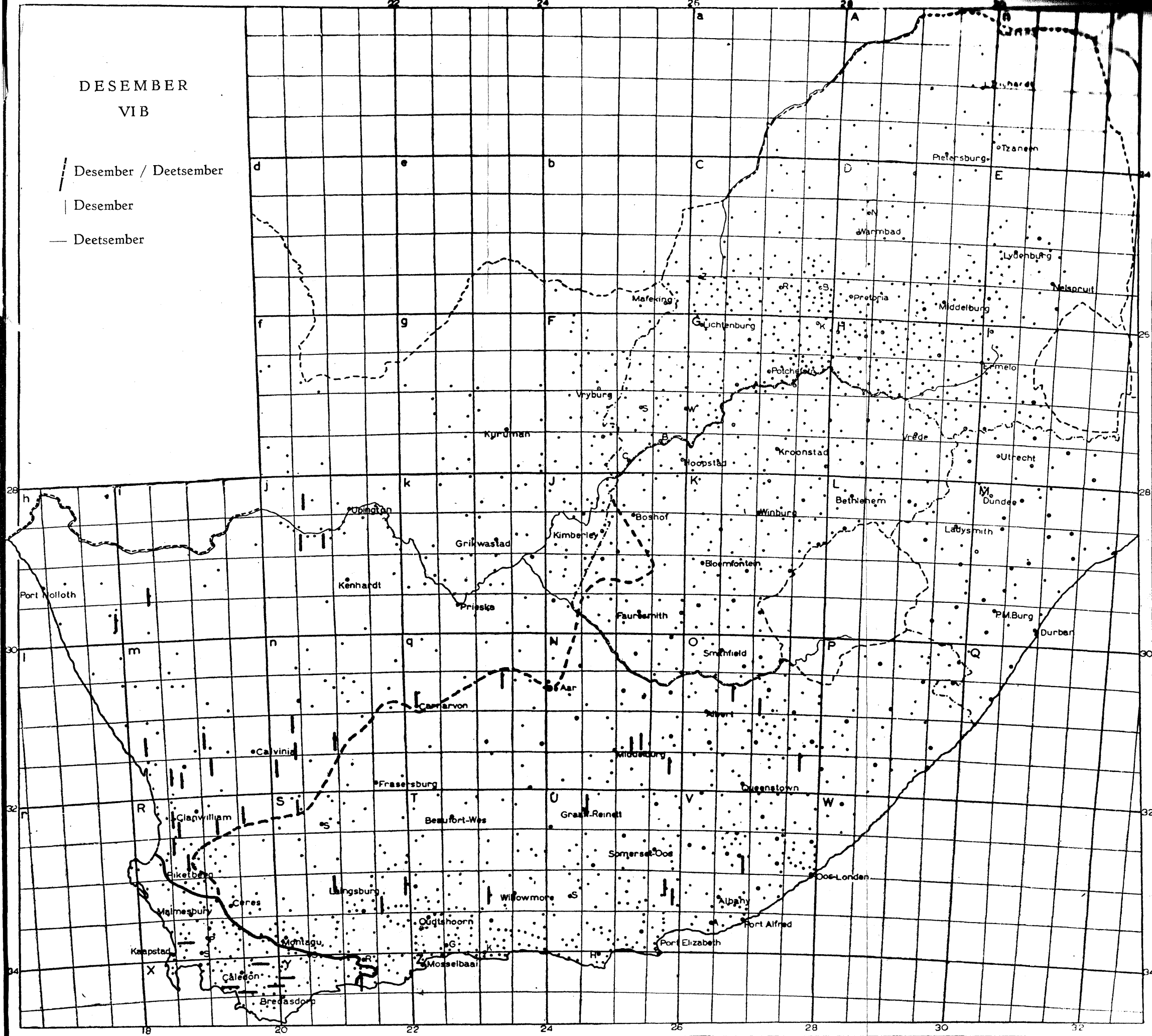
DESEMBER
VIA

- | Desember
- Deetsember
- ⊢ Deetsember (Kleurlinge)
- + Desember / Deetsember
- ⊥ Desember
- ⊣ Deetsimmer

DESEMBER
VIB

— / Desember / Deetseember
| Desember
— Deetseember

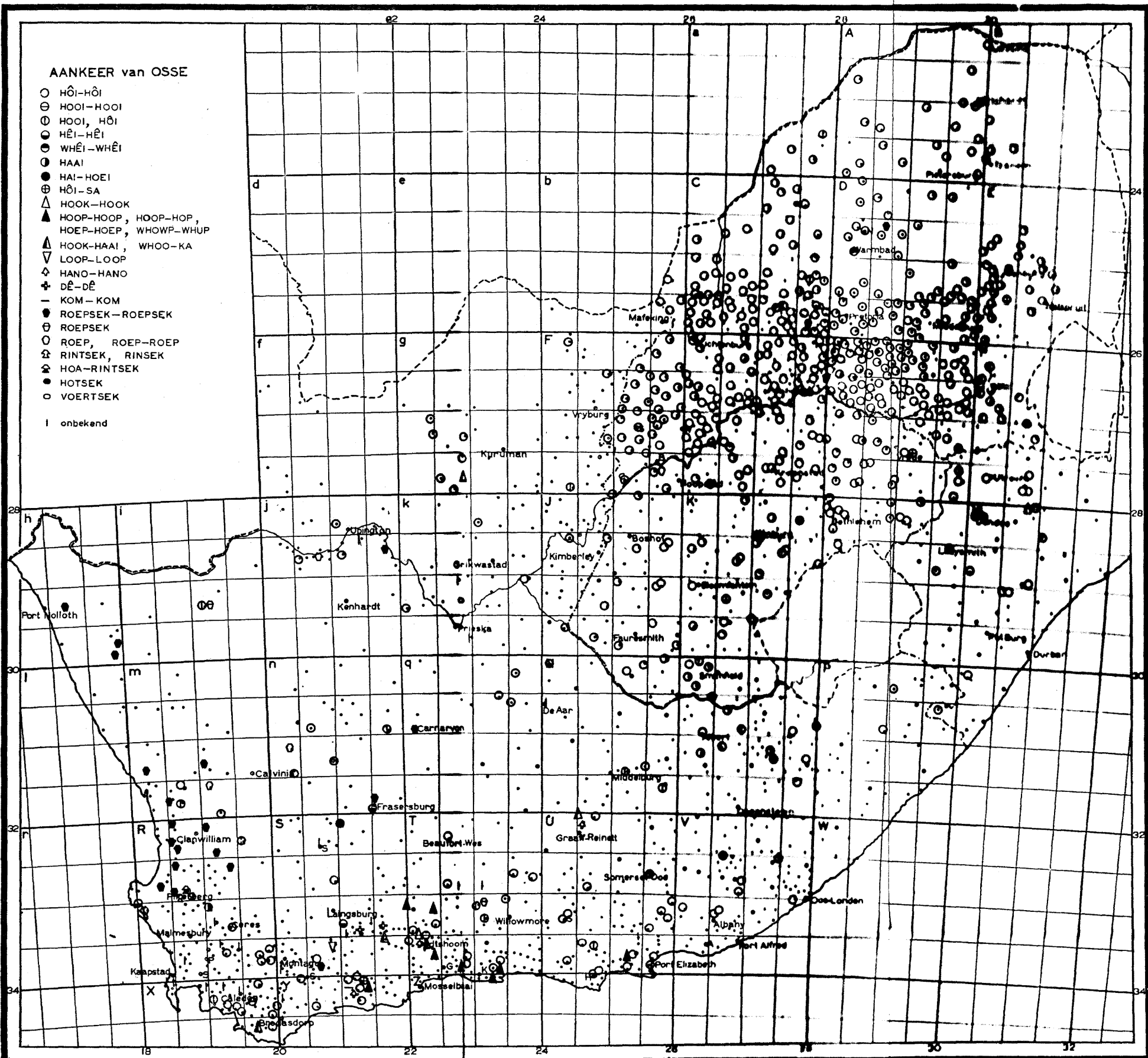
18 20 22 24 26 28 30 32

28
30
32
34

AANKEER van OSSE

- HÔI-HÔI
- ⊖ HOOI-HOOI
- ⊕ HOOI, HÔI
- ⊖ HÊI-HÊI
- ⊕ WHÊI-WHÊI
- ⊖ HAAI
- HAI-HOEI
- ⊕ HÔI-SA
- △ HOOK-HOOK
- △ HOOP-HOOP, HOOP-HOP,
HOEP-HOEP, WHOWP-WHUP
- △ HOOK-HAAI, WHOO-KA
- ▽ LOOP-LOOP
- ◇ HANO-HANO
- ⊕ DÊ-DÊ
- KOM-KOM
- ROEPSEK-ROEPSEK
- ⊖ ROEPSEK
- ROEP, ROEP-ROEP
- ⊕ RINTSEK, RINSEK
- ⊕ HOA-RINTSEK
- HOTSEK
- VOERTSEK

I onbekend

STINKBLAAR

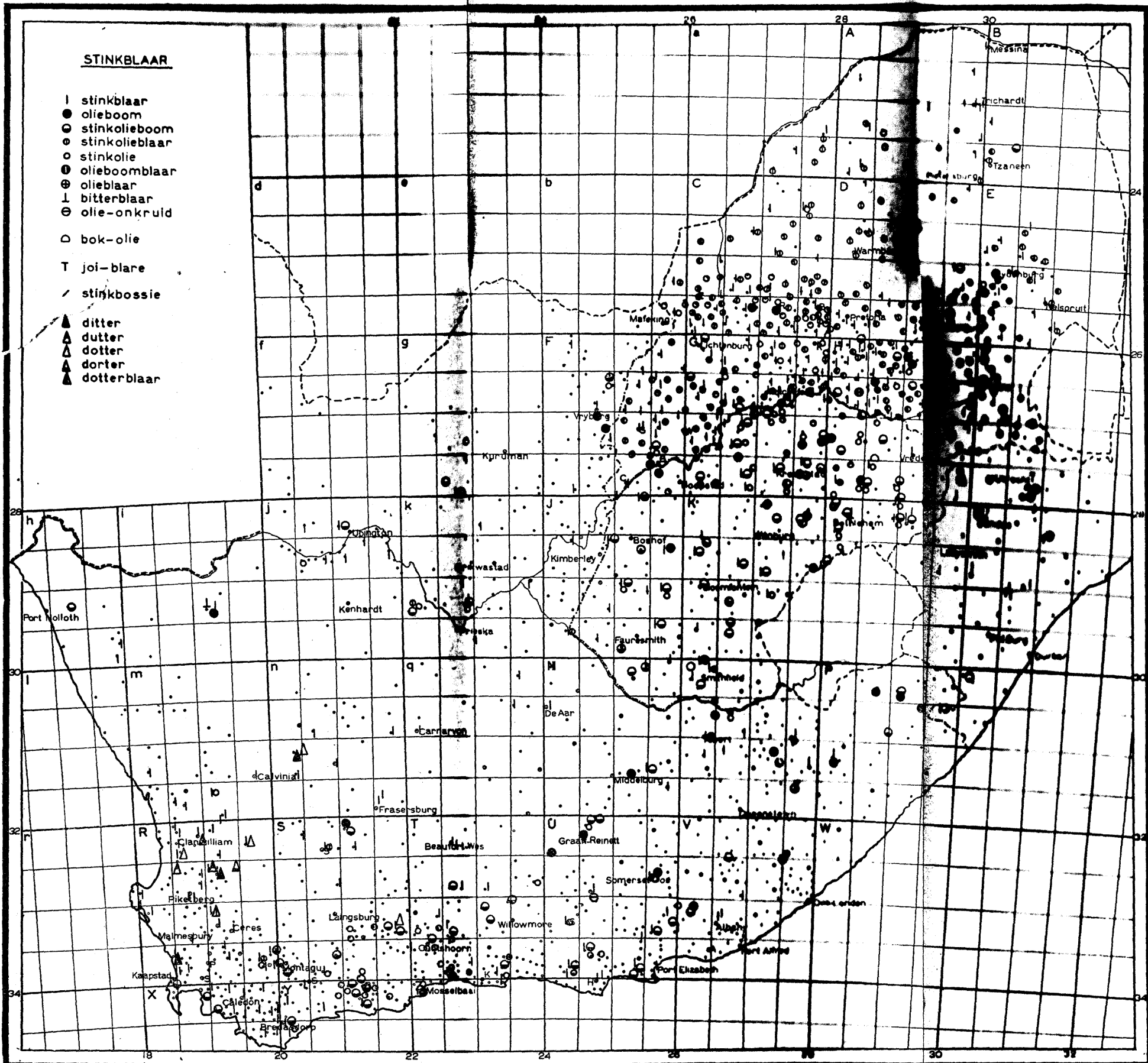
- I stinkblaar
- olieboom
- stinkolieboom
- stinkolieblaar
- stinkolie
- ⊙ olieboomblaar
- ⊕ olieblaar
- ⊥ bitterblaar
- ⊖ olie-onkruid

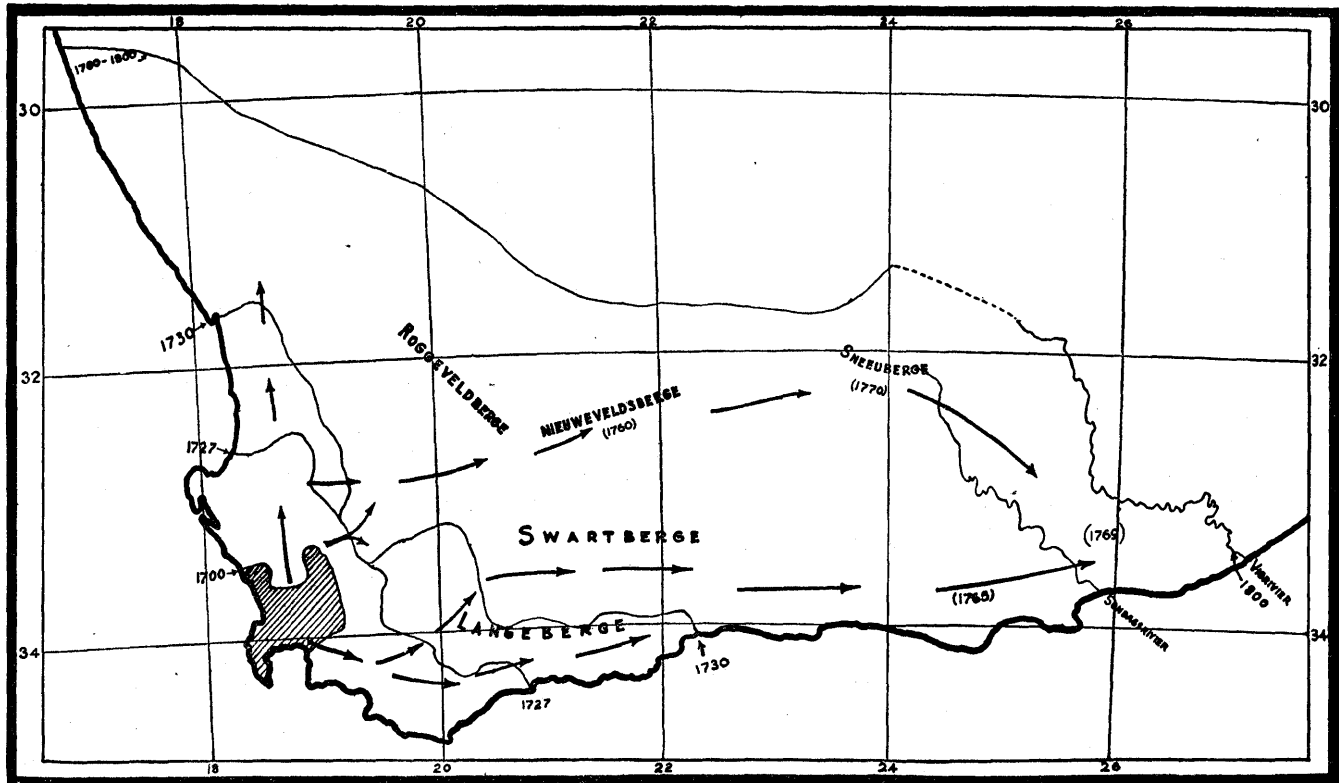
○ bok-olie

T joi-blare

/ stinkbossie

- ▲ ditter
- ▲ dutter
- ▲ dotter
- ▲ dotter
- ▲ dotterblaar

WERKKAART

